

**Constitutional
Federalism
Institute**

ASYMMETRIC FEDERALISM

(အချိုးမညီ ဖက်ဒရယ်စနစ်)

ဖဲာ်ဒရဲာ်တယူတယီသနူ (Asymmetric Federalism)

November 2023

Copyrights

The authors, along with the organization and donor that enabled this research, reserve the right to associate their names with this document in the future. You are free to share and distribute as long as you give appropriate reference to the source (and potentially authors in the future), but you may not use it for commercial purposes or make any changes to the work.

၁. တၢ်ကတိၤဆၢန့ၣ်

ဖဲတၢ်ဒီးန့ၣ်ထံကီၢ်တၢ်သဘူဝံၤ ၇ နံၣ်ယံာ်တၢ်ဝဲဘၣ်ဆၣ် ကီၢ်ပယီၤအထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်အပူၤ တၢ်သံကွၢ်လၢအကါဒိၣ် ကတၢၢ်တမံၤအိၣ်ဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ကဟံ 'တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ထံကီၢ်အကွၢ်အဂီၢ်' (state structure) အခိၣ်တဃာ် ဒီးသ့ၣ်ထီၣ်အီၤ လၢကီၢ်ပယီၤလၢပုၤကလုာ်အါမးအိၣ်ဆိးဝဲအပူၤ ဒ်ကျဲၣ်လဲၣ်န့ၣ်လီၤ. ထံကီၢ်ပူၤ တၢ်ဒုးတၢ်ယၤမ့ၢ်အူ လၢတမုာ်တခုၣ်ဝဲလၢ ကလုာ်ဒုၣ်ပုၤထူလံၤဖိလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အပူၤ စးထီၣ်လၢတၢ်ဒီးန့ၣ် ဘၣ်ထံကီၢ်တၢ်သဘူ ဒီးအနံၣ်တဖၣ်အနံၣ်ဒီး ၂၀၂၁ သုးအတၢ်ဟံးဆူၣ်ထံကီၢ်ဖိကမိၤအဝံၤ ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ် တၢ်သဘူဘၣ်ဖးဒိၣ်အံၤစ့ၢ်ကီး ဟံၤဖျါထီၣ်တၢ်ဂ့ၢ်အီၤတကူၢ်တတ်န့ၣ်လီၤ.

ခုၤခါဆၢကတီၢ် ကီၢ်ပယီၤအထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သးဆီတလဲတဖၣ်အဖီလၢန့ၣ် ပထံၣ်ဘၣ်လၢ ခါဆူညါ ထံကီၢ်တၢ်ပတၢ်ပြး ဒီးတၢ်နီၤဖးစိကမိၤတၢ်ဆိကမိၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်စးထီၣ်တူၢ်လိာ်ဝဲ 'ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့' ဃူဃူဖိးဖိး ဒ် 'တၢ်ဃုထၢကျဲ' ထဲတမံၤတကးဒီးဘၣ် 'တၢ်လိၣ်ဘၣ်' အသိးန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် တၢ်ကသ့ၣ်ထီၣ်အီၤ လၢတၢ်ပညိၣ်ဒီးတၢ်မၤကျဲတကပၤဒ်လဲၣ်အဂီၢ် တၢ်ကတိၤသကိးတၢ်တဖၣ် ဒီးတၢ်တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤတဖၣ်န့ၣ် အဂံၢ်တဆူၣ်ဒ်တၢ်ဆိကမိၣ်အီၤဒီးဘၣ်. ပစံးသ့လၢ တၢ်ကွဲးလိာ်ဝဲအံၤစ့ၢ်ကီး ဟဲအိၣ်ထီၣ်လၢ တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ခံအံၤတဖၣ် အအိၣ်န့ၣ်လီၤ.

လံာ်တၢ်ကွဲးအံၤအပူၤ တၢ်ကွဲးဟံၤဖျါတဖၣ်န့ၣ် အါတကွၢ်မ့ၢ်ဝဲ '**ဖဲၣ်ဒဲၣ်သတဃူတဃီသန့**' (**asymmetric federalism**) လၢအမ့ၢ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့အပူၤ အကလုာ်တမံၤအဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ. လံာ်တၢ်ကွဲးအံၤအပူၤ ဟံၤဖျါဃာ် ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့လၢတဃူတဃီ အဂံၢ်ခိၣ်ထံးအခိပညီတဖၣ်, အသူးအသ့ၣ်တဖၣ်တကးဒီးဘၣ် တၢ်ကွဲးဃာ်စ့ၢ်ကီး တၢ်ထံၣ်လၢအဆိၣ်ထွဲဟ့ၣ်ကူၣ်အီၤတဖၣ် ဒီးဂ့ၢ်လိာ်သမၤအီၤတဖၣ် ဒ်သိးတၢ်ဆိကမိၣ်ပဲာ်ထံနီၤဖးတၢ်ကသ့ အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ် တၢ်ဟံၤဖျါဃာ်စ့ၢ်ကီး တၢ်စူးကါတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးသဲးတၢ်ဘျၢ တၢ်ဖိးတၢ်မၤအကွၢ်အဂီၢ်တဖၣ် ဒီးသန့ဂ့ၢ်ဝီတၢ်မၤတဖၣ် လၢဖဲၣ်ဒဲၣ်သတဃူတဃီသန့အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ် အဖီခိၣ် တၢ်ဟံၤဖျါဃာ် ထံကီၢ်တဖၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ဒိဘၣ်ညါ လၢအစူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်သတဃူတဃီသန့ အတၢ်လဲၤခိဖျိ ဒီးအဒိတဖၣ်တပူၤဃီန့ၣ်လီၤ. လၢခံတၢ်မၤကတၢၢ်အီၤခိဖျိ တၢ်ဟံၤဖျါဃာ်တၢ်သံကွၢ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် တၢ်ကြး/

တကြားစူးကွဲကွဲ ဖဲဒဲဒဲတယူတယီသနူ လာကီပယီအပူဒီး ကီပယီမ့စူးကွဲကွဲ ဖဲဒဲဒဲတယူတယီသနူ လာခါဆူညါန့န့ ခွဲယာဒီးတၢ်တၢ်မနုၤတဖၣ်ကအိၣ်လဲၣ် ဒီဖျါတၢ်သံကွၢ်ဟ့ၣ်ထီၣ် ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ခိၣ်န့ဒီး ကရၢကရၢတဖၣ် လာအပၣ်ဃုာ်ဖဲမၤတၢ်အကါခိၣ်ကတၢ် လာခါခဲအံၤကီၢ်ပယီထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ် တၢ်ကဲထီၣ်သး တဖၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ.

၂. တၢ်ဟံၣ်ဖျါဖဲဒဲဒဲတယူတယီသနူ အဂံၢ်ခိၣ်ထံးအခိပညီတဖၣ် ဒီးအသူးအသ့ၣ်တဖၣ်

လာဟီၣ်ခိၣ်ချာထံကီၢ်တဖၣ်အကျါ ၂၅ ဘုၣ်မ့ၢ်ဖဲဒဲဒဲထံကီၢ်တဖၣ် ဒီးဟီၣ်ခိၣ်အပူၤနီၣ်ဂံၢ်ခဲလၢဟံၣ်ဖျါအကျါ ၄၀ မျးကယၤန့ၣ် အိၣ်ဆိးဝဲဖဲန့ၣ်လီၤ (forum of federations ၂၀၂၁). ဘၣ်ဆၣ် ထံကီၢ်လာအစူးကွဲကွဲ ဖဲဒဲဒဲ သနူတဖၣ်အကျါ သနူလာတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အိၣ်ဝဲ ဒီးဖဲန့ၣ်အကျါ တၢ်လီၤဆီလိာ်သးတဖၣ်အိၣ်လာ တၢ်စူးကွဲဖဲဒဲဒဲယူတယီသနူ (symmetric federalism) ဒီးဖဲဒဲဒဲတယူတယီသနူ (asymmetric federalism) အပူၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. တၢ်စံးဝဲလာ မ့ၢ်ထီၣ်သတြီၤဒီးဖဲဒဲဒဲယူတယီသနူန့ၣ် တၢ်စူးကွဲ ဖဲဒဲဒဲ တယူတယီသနူန့ၣ် စဲၤခဲဒဲဒဲန့ၣ်လီၤ (Sahadzic ၂၀၂၃). လာတၢ်မၤလိကူၣ်သ့ဘၢၣ်ကဝီၤအပူၤ တၢ်မၤလိ ဖဲဒဲဒဲသနူန့ၣ် ခိၣ်ထီၣ်လဲၣ်ထီၣ်ဒဲဖဲ ဟီၣ်ခိၣ်တၢ်ဒုးဖးဒိၣ်ခံၣ်တၢ်အဝံၤ ဒီးဖဲဒဲဒဲ တယူတယီသနူစ့ၢ်ကီး ဘၣ်တၢ်မၤလိဆုၢ်တၢ်အီၤလာ Tarlton (၁၉၆၅) ဒ်သိးကဒုးန့ၣ်ဖျါထီၣ် လီၢ်ခၢၣ်သး (ကီၢ်စၢ်ဖျါ) ပဒိၣ်ဒီး ဖဲဒဲဒဲယူနုးတဖၣ်အကျါ ပဒိၣ်တနီၤအဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ရူၤလိာ်ဘၣ်ထွဲလီၤဆီလိာ်သးအိၣ်ဝဲ လာဖဲဒဲဒဲသနူ အပူၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Sahadzic ၂၀၂၃).

တၢ်ဟံၣ်ဖျါဂံၢ်ခိၣ်ထံးအခိပညီတဖၣ် ဒီးအသူးအသ့ၣ်တဖၣ်

မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးဖဲဒဲဒဲတယူတယီသနူ (asymmetric federalism) န့ၣ် တၢ်ဟံၣ်ဖျါအခိပညီလာတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် အိၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ. Stepan (၁၉၉၉) စံးဝဲလာ ဖဲဒဲဒဲတယူတယီသနူမ့ၢ်ဝဲ လီၢ်ခၢၣ်သးဖဲဒဲဒဲပဒိၣ် အတၢ်ဟ့ၣ်လီၤတၢ်မၤခွဲယာ်စိကမီၤတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် ဆူကီၢ်စဲၣ်ပဒိၣ်တဖၣ်အအိၣ်န့ၣ်လီၤ (Papagianni ၂၀၀၆). တကးဒီးဘၣ်, တၢ်စံးဝဲလာ ဖဲထံကီၢ်လီၢ်ကဝီၤတနီၤ အိၣ်လာကီၢ်တဘုၣ်သနူ (unitary system) အတၢ်ပၤတၢ်ပြဲအဖီလၢအခါ လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ် ဟံၣ်ပဒိၣ်တယာ်လာ

တၢ်ဟံပနီၣ်ဃာ် တၢ်လီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် ဒ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤ ဒီးသဲစးတၢ်ဟံပနီၣ်တဖၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟံပနီၣ်အံၤတဖၣ်အပူၤ ထီၣ်ဝဲသ့ တၢ်ဘၣ်တၢ်တူၢ်လိာ်ဟံပနီၣ်လၢ ဖဲၣ်ဒဲၣ်ကရၢဖိပဒိၣ်တဖၣ် (federal component units) အဘၢၣ်စၢၤ, တၢ်ကဲခါၣ်စး (representation), တၢ်န့ၣ်လီၤဖဲးမၤခွဲး (participation), ပဒိၣ်အပတီၢ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်စူးကါဘၣ်တိၣ်စိကမီၤခွဲး (veto power), နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးစိကမီၤ (political autonomy), တၢ်ထၢခိသ့ခွဲးဒီးတၢ်စူးကါကျိၣ်စ့ခွဲး (right to taxation and revenue) န့ၣ်လီၤ (Sahadzic ၂၀၂၃).

ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယုတယီသန့အပူၤ အသူးအသ့ၣ်အိၣ်အါမံၤန့ၣ်လီၤ. ပှၤမၤလိယုသ့ၣ်ညါဖဲၣ်ဒဲၣ်ဂ့ၢ်ဝီတဂၤလၢအမ့ၢ် Muhammad Tariq စံးဝဲလၢ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယုတယီသန့အပူၤ တၢ်မၤလိသ့ လီၢ်ခါၣ်သးဒီးကရၢဖိပဒိၣ်တဖၣ် အဘၢၣ်စၢၤ ဒီးပဒိၣ်အကထၢတဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲ တုၤလၢလံာ်ကဘျဲးပၤ (၄) ကဘျဲးန့ၣ်လီၤ (Tariq ၂၀၂၀). အဝဲသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ (၁) ထူၣ်ကလာ်တၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲ (vertical relations), ယုာ်ကလာ်တၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲ (horizontal relations), (၂) လီၢ်ကဝီၤအသိးတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲ (sectoral relations) ဒီး (၄) တၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲဒ်လုာ်လၢကျိၣ်ကျဲအသိး ဒီးတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲတမ့ၢ်ဒ်လုာ်လၢကျိၣ်ကျဲအသိး (formal and informal relations) တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ရဲလိာ်တၢ်တမံၤန့ၣ် သးအိၣ်န့ၣ်ဖျါဝဲ လီၢ်ခါၣ်သးပဒိၣ် ဒီးကရၢဖိပဒိၣ်အဘၢၣ်စၢၤတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲ ဒီးတၢ်ရဲလိာ်ခံမံၤတမံၤန့ၣ် န့ၣ်ဖျါထီၣ်ဝဲ ကရၢဖိဖဲၣ်ဒဲၣ်ပဒိၣ် လၢတပၣ်ဃုာ်ဒီးလီၢ်ခါၣ်သးပဒိၣ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲန့ၣ်လီၤ. တၢ်စံးဝဲလၢ တၢ်ရဲလိာ်သၢမံၤတမံၤ အခီပညီမ့ၢ်ဝဲ စိကမီၤလၢတၢ်ဟ့ၣ်အီၤဆူ ပဒိၣ်ကရၢတဖၣ်အသိးအကျါ, တၢ်သူးကျဲၤပၤဆုၤအကံာ်အစီ ဒီးဘၣ်ထွဲဝဲလၢစဲအံၣ်ကူၣ်သ့ဂ့ၢ်ဝီ တၢ်ကူၣ်ဘၣ်ကူၣ်သ့န့ၣ်လီၤ. အကတၢ်တဘျီလၢအမ့ၢ် တၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲ ဒ်လုာ်လၢကျိၣ်ကျဲအသိး ဒီးတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲတမ့ၢ်ဒ်လုာ်လၢကျိၣ်ကျဲအသိးအပူၤ တၢ်အိၣ်ဒီး ပဒိၣ်ကရၢကရိဒီး ဝဲကျိၣ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ရဲလိာ်သးညီၣ်တဖၣ်လၢအကဲထီၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤအသိး သဲစးတၢ်မၤလုာ်လၢတဖၣ်, ဩၣ်ရိၣ်ကြံၣ်စံာ်တၢ်မၤကျဲကပူၤညီၣ်တဖၣ်အသိး အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်စံးဝဲလၢ တၢ်ကတီၢ်ရဲလိာ်သးတဖၣ်, လုာ်လၢတၢ်မၤညီၣ်လၢတၢ်တကွဲးဃာ်တဖၣ် ဒီးတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲတညီၣ်န့ၣ်

လၢအခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢ တၢ်န့ၢ်ပၢၢ်လိာ်သးကဒဲကဒဲ (informal relations) လၢအကါဒိၣ်ထဲသိးတုၤသိးတဖၣ် အိၣ်ဝဲစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (Tariq ၂၀၂၀).

တကးဒီးဘၣ် ပုၤမၤလိယုသ့ၣ်ညါဖဲၣ်ဒရဲၣ်ဂ့ၢ်ဝီ Maja Sahadžić စံးဝဲလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့န့ၣ် အိၣ်ဒီးအသူးအသ့ၣ်တဖၣ် လၢအကျဲယူကျဲဖိးတၢ်သ့ ဒ်သိးထံဂ့ၢ်ကိာ်ဂ့ၢ်တၢ်ဃုထီၣ်အဆူၣ်ကတၢၢ် လၢအမ့ၢ် တၢ်ဃုထီၣ်တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်ခွဲး တဟဲကဲထီၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Sahadžić ၂၀၂၃). အသူးအသ့ၣ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ (၁) တၢ်ကျဲယူကျဲဖိးသ့ဆူညါကွၢ်ကွၢ် (continuous negotiations), (၂) တၢ်အိၣ်ဒီးတၢ်ကျဲယူကျဲဖိးခိၣ်ကါ အိၣ်အလဲၢ်အကလုာ်ကလုာ် (different paces of negotiations) ဒီး (၃) တၢ်တအိၣ်ဒီးတၢ်ဟံပနီၣ်သံ (non-permanance) တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. အဒိပညီမ့ၢ်ဝဲ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့အပူၤ တၢ်ကျဲလိၤကျဲၤဘၣ်တၢ် ဘၣ်ထွဲဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ကရၢကရီ ဒီးတၢ်မၤကျဲတဖၣ်အက့ၢ်အဂီၤအပူၤ တၢ်ဃုထီၣ်ကျဲတဖၣ် (options) ဒီးတၢ်ဆိတလဲတဖၣ် (variations) အိၣ်သ့ဒီး အခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢ တၢ်ကျဲယူကျဲဖိးသ့ ဒ်တၢ်ဆၢကတီၢ်အသိး ဒီးတၢ်ကျဲယူကျဲဖိးသ့အဆၢတတဲာ်အဖိခိၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်ကျဲယူကျဲဖိးအပူၤစ့ၢ်ကီး တၢ်မၤအီၤသ့လၢ အပတီၢ်တဖၣ် (stages), ခိၣ်ကါအဆိဆိတဖၣ် (paces) ဒိၣ်န့ၣ်ဒီး တၢ်ဆၢတဲာ်တၢ်တဘျီယီန့ၣ်လီၤ. အကတီၢ်န့ၣ် တၢ်ကျဲယူကျဲဖိးအံၤန့ၣ် တလိၣ်ကဲထီၣ်တၢ်အိၣ်ဒ်အံၤလီၤစိၤဘၣ်ဒီး ကဲထီၣ်သ့တၢ်လဲလိာ်အသး (transitional)ဒီးတၢ်မၤတခါဝဲတခါ (sequential) စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ.

အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်စံးဝဲလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကိာ်တဖၣ်လၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့ဟဲအိၣ်ထီၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်အိၣ်သးကဲထီၣ်ဆိတဖၣ် (pre-conditions) လၢအဒုးကဲထီၣ်တၢ်အိၣ်သးဒ်အံၤ အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Funk ၂၀၁၀). တၢ်စံးဝဲလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့န့ၣ် တဖျါဒ်ကဲထီၣ်သးအတၢ်ကစၢ်ဘၣ်ဒီး ကဲထီၣ်ဝဲဒီဖျါ တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ, မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်, ပုၤဂ့ၢ်ဝီဒီးထံဂ့ၢ်ကိာ်ဂ့ၢ်တဖၣ်ခဲလၢာ်ဟံဖျါ ဒီးဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်တယူတယီတဖၣ် လၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကိာ်တဘျီအပူၤ လၢကရူၢ်ယူနံးလၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အကျါန့ၣ်လီၤ. တၢ်စံးဝဲလၢ တၢ်နီၤဖးသ့တၢ်ကဲထီၣ်သးဆိတဖၣ်ဒ် ပုၤဂ့ၢ်ဝီမ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်ဂ့ၢ်ဝီ (socio-political) ဒီးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢ- တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်ဂ့ၢ်ဝီ (cultural-ideological) တဖၣ် ဒီးဖဲန့ၣ်အပူၤ တၢ်ဂ့ၢ်လၢလၢာ်အံၤတဖၣ် ပၣ်ဃုာ်ဝဲန့ၣ်လီၤ.

၁. ထံ့ဂုဏ်ကိရ်ဂုဏ်တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ ဒီးလုၢ်လၢထူသန့တဖၣ် (Political Cultures and Traditions)

တၢ်အံၤတဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ လုၢ်လၢ (မ့တမ့ၢ်) ထူသန့တဖၣ်ဒီး ဒုးကဲထီၣ်ကရူၢ်ကရၢတဖၣ် အတၢ်ဆဲးတၢ်လၢ ဒီးလုၢ်လၢဆဲးတၢ်လၢတဖၣ်ဒီး ဖဲန့ၣ်တဆီ အတၢ်ဘၣ်ဒိအိၣ်ဝဲလၢ ထံ့ဂုဏ်ကိရ်ဂုဏ်တဖၣ် အတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်, အတၢ်ဖဲးမၤလဲၤတရံးကျိၤကျဲၤ လၢထံ့ဂုဏ်ကိရ်ဂုဏ်ဒီးသဲးအပူၤန့ၣ်လီၤ. အဒိန့ၣ် ဖဲၣ်ဒဲးရဲၣ်ထံၣ်ကိၢ်တနီၤန့ၣ် အလုၢ်လၢအိၣ်လၢ တၢ်ဟ့ၣ်ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဘၣ်တၢ်ဘၢဒီး ဖဲန့ၣ်တဆီ ထၢန့ၣ်ဝဲတၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်တဖၣ် ဒ်သိးကကျဲၤယူ ကျဲၤဖိတၢ်တထဲသိးတုၤသိးတဖၣ် လၢပုၤတၢ်အိၣ်မူအပတီၢ် ဒီးလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ လၢကြၢၤအိၣ်လၢ ပုၤကိးဂၢၤဒဲးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

၂. ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်တဲၤဖးသးတဖၣ် (Social Cleavages)

တၢ်န့ၢ်ပၢၢ်သ့ ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်တဲၤဖးသးတဖၣ် ဒ်တၢ်ဆဲးတၢ်လၢတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤတဖၣ် ဒ်သိးဒီးတၢ်ဘျၢၣ်တၢ်ဘါ, ကျိၣ်ဒီး ပုၤကလုာ်/ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အတၢ်လီၤဆီလိာ်သးတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

၃. တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထွဲဒီးဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤ (Territoriality)

တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထွဲဒီးဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤ ဒုးန့ၣ်ဝဲတၢ်ရဲၣ်လိာ်ဘၣ်ထွဲ လၢလီၢ်ကဝီၤလၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် အဘၢၣ်စၢၤ ဒီးတၢ်ဘၣ်ဒိလီၢ်ကဝီၤတဘျၢၣ်အထံ့ဂုဏ်ကိရ်ဂုဏ် ဒီးမ့ၢ်တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်တမံၤ လၢဘၣ်ထွဲဒီးလီၢ်ကဝီၤ တၢ်ပနီၣ်န့ၣ်လီၤ.

၄. ပုၤဂ့ၢ်ဝီမုၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤတဖၣ် (Socio-economic Factors)

တၢ်ဂ့ၢ်အံၤအဒိပညီမ့ၢ်ဝဲ ဖဲၣ်ဒဲးရဲၣ်ထံၣ်ကိၢ်တဘျၢၣ် အလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ မုၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်တထဲသိးတုၤသိး ဒီးတၢ်လိာ်ဘၣ် (မ့တမ့ၢ်) တၢ်မုၢ်လၢလၢအဟဲအိၣ်ထီၣ်တဖၣ် လၢတၢ်တထဲသိးတုၤသိးအံၤန့ၣ်လီၤ.

၅. ပုၤနီၣ်ဂံၢ်ဂ့ၢ်ဝီအကွၢ်အဂီၢ်တဖၣ်

တၢ်ဂ့ၢ်အံၤအါဒၣ်တက့ၢ်အခီပညီမ့ၢ်ဝဲ ပုၤကရူၢ်တဖၣ်အနီၣ်ဂံၢ်အိၣ်ထဲလဲၣ် လၢတၢ်လီၤမနုၤလဲၣ်ဒီး ပုၤနီၣ်ဂံၢ်ဂ့ၢ်ဝီ အက့ၢ်အဂီၤတဖၣ်န့ၣ် အတၢ်ဘၣ်ဒိအိၣ်လိာ်သးကဒဲကဒဲ လၢထံကီၢ်ဒိဘၣ်ညါ ဒီးကရၢဖိယုနံးတမံၤ အမ့ၢ်ကျိၤ ဝဲကွၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဘၣ်ထွဲလိာ်သးအံၤတဖၣ်အပူၤ တၢ်အိၣ်ဖျဲၣ်အယုၣ် (fertility rate), တၢ်န့ၣ်လီၤကီၢ်အက့ၢ်အဂီၤ (immigration pattern) ဒီးပုၤမၤတၢ်ဖိပနံၣ်တၢ်ကၤလီၢ်တၢ်ညုၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤ (labour market structure) တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤတဖၣ် ပၣ်ဃုာ်အါမးန့ၣ်လီၤ. တၢ်စံးဝဲလၢ တၢ်ဂ့ၢ်တဖၣ်အံၤ ဒီးတၢ်ကဲခါၣ်စးဂ့ၢ်ဝီတဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်ထွဲလိာ်သးအါမး ဒီးပုၤနီၣ်ဂံၢ်ဂ့ၢ်ဝီအက့ၢ်အဂီၤတဖၣ်န့ၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်သ့ တၢ်ကဲခါၣ်စးတထဲသိးတုၤသိး လၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၢ်တဘျီအပူၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ.

၃. တၢ်ဘၣ်စူးကါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့အဂ့ၢ်အကျိၤတဖၣ်, အပတီၢ်နီၣ်ထီၣ်ဂ့ၢ်ဝီ ဒီးတၢ်ကဲထီၣ်တၢ်မၤနီၣ်နီၣ် တၢ်ဂ့ၢ်တဖၣ်

မ့ၢ်စံးလၢထံကီၢ်ဂ့ၢ်ဝီသံၣ်အိၣ်ရံၣ်အသိးန့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့ (asymmetric federalism) အပူၤ အမံၤသုၣ်အိၣ်ခံဘၣ်လၢအမ့ၢ် အတီၤပတီၢ်နီၣ်ထီၣ်ဂ့ၢ်ဝီ (normative) ဒီးတၢ်စူးကါနီၣ်နီၣ်ဂ့ၢ်ဝီ (empirical) န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်စံးလၢ အတီၤပတီၢ်နီၣ်ထီၣ်ဂ့ၢ်ဝီန့ၣ် တၢ်စူးကါညီန့ၣ်ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့ လၢပုၤကရၢကရိလၢတဒ်သိး လိာ်သးတဖၣ်အပူၤ ဒ်သိးကဒုးန့ၣ်ဖျါထီၣ် ‘အတီၤပတီၢ်လုၢ်ပုၤ (values), တၢ်န့ၣ် (beliefs) ဒီးတၢ်န့ၣ်ဘျး န့ၣ်ဖျိၣ်တဖၣ် (interests)’ အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Funk ၂၀၁၀).

Gagnon ဒီး Gibbs (၂၀၀၉) အတၢ်ဟ့ၣ်ထီၣ်အပူၤစံးဝဲလၢ တၢ်ဘၣ်စူးကါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့အလီၢ်ခံ သန့အကါဒိၣ်အိၣ် (၃) မံၤန့ၣ်လီၤ. အဝဲသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ

- (၁) ‘သန့လၢအလီၤကံးဒီးပုၤတဝါ’ (communitarian principle) ဒ်သိးကပၤဃာ် ထံကီၢ်တဘျီအပူၤ ထံကီၢ်ဂ့ၢ်ဝီပုၤတဝါတဖၣ် လၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အဂီၢ်,
- (၂) ‘သန့လၢတၢ်မၤကဲထီၣ်အဂီၢ်’ (functional principle) လၢကသုးကျဲၤပၤဆၢ လီၢ်ကဝီၤဖးလဲၢ် ဒီးလီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် လၢတၢ်ဘျးတၢ်ဖျိၣ်ကအိၣ်အဂီၢ်ဒီး

- (၃) ‘ဒီမိုကရေစီစံသန့် (democratic principle)’ ဒ်သိးကအုင်ကီၤ ထံကီၤတဘျီအပူၤ ထံကီၤဖိဒီးပုၤကလုာ်ခဲလၢာ် အတၢ်ပုၤဃုာ်လၢထံဂ့ၢ်ကီၤဂ့ၢ်, တၢ်သဘျီ ဒီးတၢ်ထံသိးတုၤသိးအဂီၢ်န့ၢ်လီၤ (Gagnon 2009).

တၢ်စံးဝဲလၢ ‘သန့်’ ဒ်အံၤတခါစုာ်စုာ် လၢအခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢ “အတီၤပတီၢ်နီၣ်ထီၣ်” တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်အဖီခိၣ် ဒၣ်လဲၣ် ဆုၢ်ကျဲဆူဖဲၣ်ဒဲၣ်တဃုာ်တဃီသန့န့ၢ်လီၤ. အဂၤတကပၤန့ၢ် လၢတၢ်စူးကျိဖဲၣ်ဒဲၣ်တဃုာ်တဃီသန့ လၢတၢ်အိၣ်မူနီၢ်နီၣ်တခါန့ၢ် တၢ်စံးဝဲလၢ တၢ်စူးကျိအီၤ ဒ်သိးကဘျီဆဲးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤ လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ် ထံဂ့ၢ်ကီၤဂ့ၢ် တၢ်အိၣ်ဂၢၢ်တပၢ်အဂီၢ်န့ၢ်လီၤ (Funk ၂၀၁၀).

Alain-G. Gagnon (၂၀၀၁) စံးကဒီးဆူညါလၢ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တဃုာ်တဃီသန့န့ၢ် မ့ၢ်ဆိကမိၣ် ‘တၢ်အိၣ်ဂၢၢ်တပၢ်’ (stability) အါန့ၢ် ‘တၢ်တီတၢ်လီၤ’ (justice) န့ၢ် ဟ်အခိၣ်တဃာ်သ့လၢ တၢ်ဂ့ၢ်လၢခံ (၃) မံၤန့ၢ်လီၤ (Gagnon 2001). တၢ်တမံၤမ့ၢ်ဝဲ ‘ပုၤတဝါအကျိဒိၣ်ကတၢ်တၢ်ဆိမိၣ်ဆိမး’ (communitarianism) အသိးန့ၢ် ပုၤတဂၤ, ထံကီၤဖိတဂၤအဂီၢ် မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ် ‘တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဝါ’ (good) န့ၢ် တၢ်စံးဝဲလၢ အလီၤဆီလိာ်သးသ့ လၢအပုၤကရၢကရိဂံၢ်ထံးအဖီခိၣ်န့ၢ်လီၤ. အယိန့ၢ် တၢ်စံးဝဲလၢ ထံကီၤန့ၢ်အမူဒါအိၣ်လၢ ကဒီသဒါ ပုၤကရၢကရိအံၤတဖၣ်ဒီး ထံကီၤလၢအိၣ်ဒီးပုၤကလုာ်, တၢ်ဆဲးတၢ်လၢအါမးတဖၣ်အပူၤ တၢ်လိာ်ဘၣ် ‘တၢ်ကရၢထီၣ်ကရိထီၣ် လၢတဃုာ်တဃီ’ လီၤန့ၢ် အိၣ်ဖျိအိၣ်ဖျါဝဲန့ၢ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်ခံမံၤတမံၤန့ၢ် အခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢ လၢပုၤလုၤဘရၢတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ် (classical liberalism) အထံကီၤဖိတဖၣ်အကျိတၢ်ထံသိးတုၤသိး (equality) အဖီခိၣ်န့ၢ်လီၤ. မ့ၢ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်ဖဲၣ်ကီၤတဘျီ လၢတဟ်အခိၣ်တဃာ်လၢဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤအဖီခိၣ် ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အီၤလၢ ပုၤကလုာ်/တၢ်ဆဲးတၢ်လၢအဖီခိၣ်န့ၢ် ကရၢဖိကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် စူးကျိသ့သဲးလၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် ဒ်ကီၢ်စဲၣ်ပူၤထံကီၤဖိတဖၣ်အတၢ်လိာ်ဘၣ်အသိးဒီး တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်အံၤဒဲၣ်လဲၣ် တၢ်စံးအီၤသ့လၢ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်အစၢထံသိးတုၤသိး (equality of outcome) အါန့ၢ်တၢ်ရဲလိာ်လၢအလီၤကံတမံၤယီ (identical treatment) လၢပုၤကရၢကရိလၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အသိးအကျိန့ၢ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်သၢမံၤတမံၤန့ၣ် ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဘၣ်ထီၣ် ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်တၢ်အိၣ်သး (democratic setting) ဒိၣ်ဒိၣ်လဲၣ်လဲၣ်န့ၣ်လီၤ. ကကဲထီၣ်ဒ်န့ၣ်အဂီၢ် တၢ်လိၣ်ဘၣ်တၢ်ကတိၤတၢ်ပီၣ်သကိးတၢ်ကဒဲကဒဲ လၢကမျၢၢ်အကျါ ဒ်တၢ်ဆၢကတီၢ်လဲၣ်အသိးဒီး အကါဒိၣ်လၢတၢ်ကမ့ၢ်တၢ်ဆဲးတၢ်လၢကရၢကရိတဖၣ် လၢဘၣ်တၢ်ဟံၣ်ဖျိၣ်အီၤလၢ အကျါအကျဲဘၣ်ဘၣ် ဒ်သိးကကဲထီၣ် ‘ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်လၢအဟံၣ်ထံနီၤဖးလိာ်သးသ့’ (deliberative democracy) အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. အယိဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့န့ၣ် ဆိၣ်ထွဲမၤစၢၤတဲ တၢ်အိၣ်သးတမံၤလၢအကြးအဘၣ် လၢကဒုးအိၣ်ထီၣ် ဒံၣ်မိၣ်ကြဲးတုးဖဲၣ်ဒဲၣ်တၢ်အိၣ်သးလၢအလီၤဆီလိာ်သး (democratic federal setting) တမံၤလၢလၢပုၤပုၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တကးဒီးဘၣ် တၢ်စံးဝဲလၢ ဒီဖျိတၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့အယိ တၢ်ဂ့ၢ်ဒီးတၢ်အၢတဖၣ် အိၣ်ဃုာ်လိာ်သးသ့န့ၣ်လီၤ. ဖဲန့ၣ်အကျါ တၢ်ဂ့ၢ်တမံၤမ့ၢ်ဝဲ တၢ်နီၤဖးဆီလီၤန့ၣ်သ့ နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ် (autonomy) ဒ်လီၢ်ကဝီၤလၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် လၢဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့အပူၤန့ၣ်လီၤ (Martinez-Vazquez ၂၀၀၃). အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်အၢမ့ၢ်ဝဲ မ့ၢ်ကွၢ်လၢတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်အပူၤန့ၣ် ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့အံၤ န့ၣ်ဖျါဝဲလၢ ထံကီၢ်တဘျီအပူၤတၢ်ထဲသိးတုၤသိးတဖၣ်အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. ပုၤမၤလိဃုာ်သ့ၣ်ညါဖဲၣ်ဒဲၣ်ဂ့ၢ်ဝီၤခံၤလၢအမ့ၢ် M. Govinda Rao ဒီး Nirvikar Singh စံးဝဲလၢ တၢ်အိၣ်သးနီၢ်နီၢ်ဒံၣ်ဖဲးတိၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့ မ့ၢ်ဟံၣ်အိၣ်တဃာ် လၢသန့အိၣ်ဖျိအိၣ်ဖျါတဖၣ်အဖီခိၣ်န့ၣ် ကဲထီၣ်သ့ဂံၢ်ဘါလၢ ‘တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်က့ၤထံကီၢ်’ (nation-building) ဘၣ်ဆၣ် အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်ဟ့ၣ်နီၤဖးန့ၢ် ထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ်စိကမီၤ လၢကတီၢ်ဖျိတၢ်မၤကဘၣ်လိာ်ဘၣ်စးအဂီၢ်အံၤ ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်တၢ်တဖၣ် လၢပဒိၣ်ကရၢကရိတဖၣ်အတၢ်မၤကဲထီၣ်အဂီၢ် ဒီးလၢကတီၢ်ယံာ်စ့ၢ်ကီး ဒုးအိၣ်ထီၣ်သ့ ထံကီၢ်ပူၤတၢ်တဖိးမံ ဒီးတၢ်တမ့ၢ်တခုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Rao and Singh ၂၀၀၄). မ့ၢ်စံးလၢကျဲတမံၤန့ၣ် ထံကီၢ်ပူၤတၢ်မၤကကဲထီၣ် ဘျုးဘျုးဆီဆီအဂီၢ် အက့ၢ်အဂီၤလၢအိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢသဲးစးတၢ်ဘျုးတဖၣ်အလီၤ ဖျိဖျါဖျါ ဒ်သိးထံကီၢ်ပူၤ တၢ်မၤကကဲထီၣ်ဘျုးဘျုးဆီဆီအဂီၢ်ဒီး အက့ၢ်အဂီၤလၢနီၤလီၤယာ်စိကမီၤ လၢထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ပုၣ်တံၣ်တဖၣ်, ကရၢကရိတဖၣ်အကျါ လၢတၢ်ဖျိဖျါဂံၢ်စၢ်အပူၤ အဘၢၣ်စၢၤန့ၣ် တၢ်ဘၣ်ဒိအိၣ်လီၤဆီလိာ်သးန့ၣ်လီၤ (Rao and Singh ၂၀၀၄). အဒိပညီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်တမံၤန့ၣ် ဖဲၣ်ဒဲၣ်ဒဲၣ်ကလဲၤတရံးအသးဂ့ၢ်ဂ့ၢ်အဂီၢ် တၢ်ဟဲအိၣ်ထီၣ်လၢ

‘လံာ်အာ်လီၤယံးဃာ်တဖၣ်’ (conventions) တဖၣ် (မ့တမ့ၢ်) တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဘျီထီၣ်ခီဖျိ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီ သဲးခိၣ်သ့ၣ်တၢ်သးကျဲၤသန့ (constitutional arrangement) န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် တၢ်စံးဝဲလၢ ခံမံၤတမံၤန့ၣ် မ့ၢ်ဝဲ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်အပူၤ တၢ်ပၤတၢ်ပြးဒီးထံၣ်ဂၢ်ဂီၢ်ဂီၢ်စိကမီၤတၢ်ဘၣ်လိာ်သးတၢ်အိၣ်သးအစၢ ဒီးတၢ်ဘျီထီၣ်ဃာ်အီၤ ခီဖျိထံၣ်ဂၢ်ဂီၢ်ပၣ်တံၣ်တဖၣ်, ပုၤမၤထံၣ်ဂၢ်ဂီၢ်ဂီၢ်တဖၣ် အတၢ်နၢ်ပၤလိာ်သးကဒဲကဒဲဒီး ကတီၢ်ယံာ်န့ၣ် တၢ်ဘၣ်ဒိအာ်တဖၣ်အိၣ်ထီၣ်သ့န့ၣ်လီၤ.

အဂၤတကပၤန့ၣ် အီးစတြဲလယၤထံၣ်ဂၢ်ဂီၢ်ဂီၢ်စိအ့ၣ်အပူၤကူၣ်သ့စဲၣ်နီၤတဂၤလၢအမ့ၢ် Rainer Bauböck အတၢ်စံးအသီးန့ၣ် ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်ထံၣ်ကီၢ်တဖၣ် လၢအိၣ်ဒီးပုၤကလုာ်တဒ်သီးလိာ်သးအါမးအပူၤ တၢ်လၢအဒုး အိၣ်ထီၣ်ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်ဟံၣ်ဖျိအဂံၢ်ဆူၣ်န့ၣ် တမ့ၢ်ဝဲ ထံၣ်ကီၢ်အသူးအသ့ၣ်လၢပုၤကိးဂၤတူၢ်လိာ် (shared national identity) ဘၣ်ဒီးမ့ၢ်ဝဲတၢ်နီၤလီၤသ့ၣ်ညါနၢ်ပၤ တၢ်ပၤပြးခွဲးယာ်လၢအကထာ်တဖၣ် (multi-level self-government) ဒီးတၢ်ကဲဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံၣ်ဖိကီၢ်ဖိသန့ (federal citizenship) န့ၣ်လီၤ (Bauböck ၂၀၀၁) . အဝဲစံးလၢ တၢ်ထံၣ်အံၤဒၣ်လဲၣ် ဒုးယူၣ်ဖိးက့ၤ ပုၤကလုာ်အသူးအသ့ၣ်အါကလုာ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် တၢ်လိၣ်ဘၣ် တၢ်နီၤဖးစိကမီၤ (allocation of powers) ဒီးတၢ်ကဲဖဲၣ်ဒရဲၣ်ခၢၣ်စး (federal representation) ဂ့ၢ်ဝီၣ်ခိၣ်ထံးတၢ်စူးကါယူၣ်ဃီတနီၤန့ၣ်လီၤ (Bauböck ၂၀၀၁).

အဝဲစံးကဒီးဆူညါလၢ ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်ထံၣ်ကီၢ် လၢအိၣ်ဒီးပုၤကလုာ်အါမးတဖၣ်အပူၤ တၢ်ထီၣ်ဒါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတဃီသန့တဖၣ်န့ၣ် အါတက့ၢ်ဟဲအိၣ်ထီၣ်လၢ ဂံၢ်ခိၣ်ထံးသန့ (၃) မံၤလၢအမ့ၢ် တၢ်စဲဘူးယူဖိးလိာ်သး (cohesion), တၢ်ထဲသီးတုၤသီး (equality) ဒီးတၢ်အိၣ်ဖျိအိၣ်ဖျါ (transparency) န့ၣ်လီၤ (Bauböck ၂၀၀၁).

တၢ်စံးလၢ သန့အိၣ်ထံးတမံၤ ‘တၢ်စဲဘူးယူဖိ’ အသီးန့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတဃီသန့တဖၣ်န့ၣ် မၤဟးဂီၤသ့ ‘တၢ်စဲ’ (glue) အတၢ်ထဲးဂံၢ်ဘါ လၢအဟံၣ်ဖျိဃာ်ကရၢဖိယူနံးလၢတဒ်သီးလိာ်သးတဖၣ် လၢထံၣ်ကီၢ်တဘျီလၢအိၣ်ဒီး ပုၤကလုာ်တဒ်သီးလိာ်သးအါမးအပူၤ ဒ်တၢ်လူၤအီၤလၢအဲးဆူးထံ (acid) အသီးန့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ်

ထံကီၢ်တဘျီအပူၤ ဒီဖျါလၢတၢ်ဟ့ၣ်လီၤလီၢ်ကဝီၤတနီၤ နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယၢ်စိကမီၤ လၢတၢ်တယုၤအပူၤ အယိ ဖဲန့ၣ်တဆီ လဲၤတုၤသ့ဆူတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ် (secession) ဒီးမၤဟးဂီၤသ့ ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ယုၤတၢ်ဖိးန့ၣ်လီၤ.

မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးသန့ခံမံၤတမံၤလၢအမ့ၢ် 'တၢ်ထဲသိးတုၤသိး' န့ၣ် ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယုၤတယီၤသန့န့ၣ် မ့ၢ်တတီၢ်ကျဲၤဆူ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်အအိၣ်ဘၣ်ဆၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်သ့တၢ်တထဲသိးတုၤသိး လၢဖဲၣ်ဒဲၣ်ယုၤန့ၣ်တဖၣ်အပူၤသ့ ဒီးလီၤကံၤဒ် တၢ်မၤခွဲးယၢ်စိကမီၤတထဲသိးတုၤသိး လၢကရၢဖိဖဲၣ်ဒဲၣ်ယုၤန့ၣ်တဖၣ်အသိးအကျါန့ၣ်လီၤ. အယိ လီၢ်ခၢၣ်သး/ဖဲၣ်ဒဲၣ်ပဒိၣ် အကရၢဖိယုၤန့ၣ်တခါစုၣ်စုၣ် ထံကီၢ်ဖိတဖၣ်အကျါ ကဲထီၣ်သ့တၢ်ကဲခၢၣ်စး တထဲသိးတုၤသိး ဒီးကဲထီၣ်တၢ်တၢ်တၢ်သ့လၢ တၢ်ကဲဖဲၣ်ဒဲၣ်ထံကီၢ်ဖိထဲသိးတုၤသိး (equal federal citizenship) န့ၣ်လီၤ.

တကးဒီးဘၣ် မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးသန့သၢမံၤတမံၤလၢအမ့ၢ် 'တၢ်အိၣ်ဖျါအိၣ်ဖျါ' န့ၣ် ဖဲၣ်ဒဲၣ်ယုၤန့ၣ်တဖၣ်အကျါ မ့ၢ်စူးကါ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယုၤတယီၤသန့န့ၣ် လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်ဒီးကရၢဖိယုၤန့ၣ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤတၢ်ရဲလီၢ်ဘၣ်ထွဲ, လၢကျဲတမံၤ 'ထူၣ်ကလာ်တၢ်ရဲလီၢ်ဘၣ်ထွဲ' (vertical relations) အပူၤ ကရၢဖိယုၤန့ၣ်နီၣ်ဂံၢ်အဖိခိၣ်န့ၣ် အကျါအကျဲ (formula) အိၣ်ထီၣ်သ့အါမးန့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ် တၢ်မ့ၢ်ဟ့ၣ် တၢ်ကဲခၢၣ်စးလီၤဆီခွဲးယၢ် (special representation) ဆူကီၢ်စဲၣ်ပဒိၣ်တနီၤဒီး ဘၣ်တိၣ်စိကမီၤ (veto power) ဆူသန့ဂ့ၢ်ဝီလီၢ်ကဝီၤတနီၤအပူၤန့ၣ် တၢ်စဘၢၣ်ကဲထီၣ်သ့ တုၤလၢအဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်အလီၢ်အိၣ်အသိး တၢ်မၤအါထီၣ်သ့ တၢ်မၤအါမၤစ့ၤ ဆူပဒိၣ်ခိၣ်န့ၣ်ဒီးထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ခိၣ်န့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် ဒီးမၤသ့တၢ်ဟ့ၣ်တၢ်ဟံးန့ၣ်ဘၣ်ဆၣ် ပတီၢ်မ့ၢ် ထံကီၢ်ဖိတဖၣ်အဂီၢ် ကကီၢ်ခဲဒိၣ်ထီၣ်လၢ ကန့ၢ်ပၢၤထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ် ဒီးတၢ်ပၤတၢ်ပြးသန့တၢ်လဲၤတရံးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. လၢဖဲန့ၣ် မၤအါထီၣ်သ့ တၢ်စဘၢၣ်တဖၣ်ဒီး လၢတၢ်ဆၢတံၢ်ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဂ့ၢ်အကါဒိၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်ဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်သဲးတဖၣ် လၢထံကီၢ်ဒိတဘျီအပူၤတပယုၤအပူၤ ထံကီၢ်ဖိတဖၣ်အကျါ တၢ်ရဲလီၢ်ကတီၤသကိးတၢ်လၢတၢ်သ့ၣ်ဆူၣ်သးဂဲၤအဂီၢ် မၤဘၣ်ဒိတၢ်ဒီးန့ၣ်ဘၣ်တၢ်ကစီၣ်ခွဲးယၢ်ဒီး လဲၤတုၤသ့ဆူ တၢ်အိၣ်သးတမံၤ လၢတအိၣ်ဖျါအိၣ်ဖျါဆဲးဆဲးဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဘဉ်ဆဉ် Rainer Bauböck စံးဝဲလၢ ဂံၢ်ခိၣ်ထံးသနူ (၃) မံၤလိာ်အပူၤ တၢ်တဖျိတဖျါဒီး တၢ်လီၤဟိတဖဉ် အိၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်စံးဝဲလၢ တၢ်တမံၤလၢအမ့ၢ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသနူန့ၣ် မၤစၢ်လီၤတၢ်စဲဘူးယူဖိးအပူၤ တၢ်ဖိၣ်တၢ်ဂ့ၢ် (၃) မံၤ - (၁) ကရၢဖိယူနံးတဖဉ်အဂီၢ် နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယၢ်သနူလၢထံၣ်ဂီၢ်ဂ့ၢ် (political self-government), (၂) ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ပဒိၣ်အပူၤတၢ်နီၤဖးစိကမီၤ (power sharing within the federal government) ဒီး (၃) တၢ်ကဲဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံၣ်ကီၢ်ဖိညီန့ၢ် (common federal citizenship) မ့ၢ်သ့န့ၣ် တၢ်ကဲထီၣ်ဒ်အံၤ တသ့ဘဉ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ဘဉ်ထွဲဒီးခံမံၤတမံၤလၢအမ့ၢ် တၢ်ကဲထံးတုၤသီးန့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံၣ်ကီၢ်ဖိနီၢ်တဂၤဘဉ်တဂၤ အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ကဲထံးတုၤသီးအဂီၢ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူနံးတဖဉ်အသီးအကျါ တလိၣ်စိကမီၤထံးတုၤသီးဘဉ်ဒီး တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်လၢအမ့ၢ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသနူအံၤန့ၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ကဲထံၣ်ကီၢ်ဖိခံကလုာ်လီၤန့ၣ်စ့ၢ်ကီး ဟဲလီၤစၢၤလၢ ‘တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်ဘဉ်ထွဲဒီးသကံာ်ပဝးလၢစဘံစဘါ’ (confused moral thinking) န့ၣ်လီၤ. အခီပညီမ့ၢ်ဝဲ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ကရၢဖိယူနံးတဖဉ်အသီးအကျါ အိၣ်ဒီးစိကမီၤတထံးတုၤသီးဒၣ်လဲၣ် မ့ၢ်ဘဉ်ထွဲဒီး ထံၣ်ကီၢ်ဖိတဂၤစုာ်စုာ်အခွဲးယၢ်န့ၣ် ဒီးန့ၢ်ဘဉ်သ့ဒ်သီးသီး လၢထံၣ်ကီၢ်ဒိဘျီညါန့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ဘဉ်ထွဲဒီး တၢ်ဂ့ၢ် သၢမံၤတမံၤလၢအမ့ၢ် တၢ်အိၣ်ဖျါအိၣ်ဖျါန့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်သနူအံၤ လၢအနီၢ်ကစၢ်န့ၣ် အိၣ်ဒီးပဒိၣ်အကထၢတဖဉ် အါန့ၢ်ကီၢ်တဘျီသနူဒီး မ့ၢ်သနူလၢအစဘံစဘါဒိၣ်အါဒီး အဂၤတကပၤန့ၣ် ဒုးကဲထီၣ်ပဒိၣ်တၢ်မၤကျဲကပူၤတဖဉ် ဒ်သီးကအိၣ်ဘူးကတၢ်ဒီး ပုၤကမုၢ်အတၢ်န့ၣ်လီၤပဉ်ဃုာ် ဒီးတၢ်ဟံးန့ၢ်မ့ၢ်ဒါအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. အဂၤတကပၤန့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသနူအပူၤ တၢ်အိၣ်ဒီးအကထၢအကလုာ်ကလုာ်, တၢ်သိၣ်တၢ်ဘျါတဖဉ်အယိ အခွဲးယၢ် အိၣ်အါလၢ တၢ်ကယုထံၣ်ဂီၢ်ဂ့ၢ်အစၢ်ဖျါ ‘တၢ်မၤတၢ်ဟ့ၣ်တၢ်ဟံးန့ၢ်’ (bargaining) အါန့ၢ် ‘တၢ်ကတိၤဂ့ၢ်လိာ်’ (arguing) န့ၣ်လီၤ.

တကပၤန့ၣ် Rainer Bauböck စံးဝဲလၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသနူအံၤ တဒ်သီးဒီးတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ထီဒါ လၢထးတဖဉ်ဘဉ်ဒီး လီၤလီၤဆီဆီ လၢဒိၣ်မိၣ်ကြံၣ်စံၣ်ထံၣ်ကီၢ် လၢအလီၤဆီလိာ်သးဒီးပုၤကလုာ်အိၣ်အါမးအပူၤ တၢ်ကြးဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်တၢ် ခီဖျါတၢ်ဟံးအခိၣ်တယာ်လၢတၢ်ဂ့ၢ် (၃) မံၤအဖိခိၣ်လၢအမ့ၢ်

(၁) တၢ်ဃုထၢသဘျူ (freedom of choice),

(၂) တၢ်တသးအိၣ်မၤဆါပုၤစ့ၢ်ဂၤတဖဉ် (minority disadvantage) ဒီး

(၃) တင်လီဆီလိာ်သးလါအဒိဉ်အယိာ် (deep diversity) နှံလီ (Bauböck ၂၀၀၁).

တင်ဂုာ်တါတဘီလါအမုာ် တင်ယုထါသဘျသနူအံ၊ ဟဲအိဉ်ထီဉ်လါ တင်သဘျအကါဒိဉ်ကတါသနူ (libertarianism) နှံလီ. တင်ထံဉ်ဒ်နှံအသိး ပုတဂါစုာ်စုာ်အိဉ်ဒီးတင်ယုထါခွဲးယာ်သဘျဒီး ထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ် ပုတဂါတဖုစုာ်ကီး ပုတဂါဝဲနှံစုာ်စုာ်, တဖုစုာ်စုာ်အနီာ်ကစါတင်တူာ်လိာ်အါဉ်လီအယိ ဟဲအိဉ်ထီဉ်ဝဲနှံလီ. နီာ်ကစါတင်တူာ်လိာ်ဒ်နှံအယိ တင်ကြါးဟ့ဉ်တင်နီာ်ဖးဟးထီဉ်ခွဲးယာ် (secession) လါတဖုစုာ်စုာ်အဂီာ်ဂုာ်, တင်ဟံဉ်ဖိဉ်ဒီးကရူာ်အဂါတဖုဉ်မုာ်ဂုာ်နှံလီ. ကရူာ်ဝဲနှံ မုာ်တသးအိဉ်မါတင်နီာ်ဖးဟးထီဉ်ဘဉ် ဒီးသးအိဉ် မါအါထီဉ်အထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ်စိကမီ လါထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ်ပုတဂါအပူာ်နှံ တင်ကြါးဟ့ဉ်အါခွဲးယာ်စုာ်ကီးနှံလီ. အယိတင်ဂုာ်လါ ကရူာ်ထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ်ယုနံးတဖုဉ်ခဲလဉ် ကြါးအိဉ်ဒီးထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ်ခွဲးယာ်စိကမီထဲသိးတုးသိးလီ နှံ တဘဉ်လီာ်ဘဉ်စးကဲဉ်ဆိးဘဉ်ဒီး ကရူာ်ယုနံးတဖုဉ်အထံကီာ်ဖိတဖု မုာ်ယုထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ်တင်မါခွဲးယာ်စိကမီ မဲတုာ်ကရူာ်ယုနံးအဂါတဖုဉ်နှံ မါဘဉ်ဒိ ‘တင်ယုထီ’ အယိတင်သမါဂုာ်လိာ်အါစုာ်ကီး တတီတလီာ်ဘဉ်နှံလီ.

ခံမံတမံနှံ တင်စံးဝဲလါ တင်ထံဉ်ဆိကမိဉ်လါအမုာ် တင်တသးအိဉ်မါခါပုတဂါတဖုစုာ်ကီး မုာ်တင်ဟ့ဉ် သဆဉ်ထီဉ်ခံလါ ဖဲဉ်ဒဲရဲဉ်တယုတယီသနူကဟဲအိဉ်ထီဉ်အဂီာ်နှံလီ. ညီနုာ်နှံ လုးဘရဉ်တင်ထဲသိးတုးသိးသနူ (liberal egalitarianism) နှံဟ့ဉ်ဂံာ်ဘါဆိဉ်ထွဲဝဲ တင်ဒီးနုာ်ဘဉ်ခွဲးယာ်ဒီးတင်အိဉ်ယါတဖုဉ် ထဲသိးတုးသိး, အလီာ်အိဉ်လါ ဒိဉ်မိဉ်ကြံဉ်စံဉ်ပဒိဉ်တဖုဉ် ကရူာ်လိာ်ဒီးထံကီာ်ဖိတဖုဉ်ခဲလဉ် လါတင်ဟံဉ်ကဲထဲသိးတုးသိး အပူာ်နှံလီ. အဂါတကပါနှံ John Rawls စံးဝဲလါ တင်မုာ်ရါလီဂံာ်ခိဉ်ထံးတင်ကြါးဒီးနုာ်ခွဲးယာ် (primary goods) လါတင်တထဲသိးတုးသိးအပူာ်နှံ တင်ရါလီတင်ဒ်အံနှံ မုာ်ဘဉ်ဘျးဘဉ်ဖိဉ်ကရူာ်ဂံာ်ဘါစါ ကတါတဖုဉ် (primary goods) မး တီဝဲလိဝဲလီ (justified) နှံလီ. အယိ ဂံာ်ခိဉ်ထံးတင်ဒီးနုာ်ခွဲးယာ်တဖုဉ် အပူာ် တင်ကဘဉ်ထါနုာ်ဆိကမိဉ်နုာ် ထံကီာ်တဘျဉ်အပူာ်ဂံာ်စါကတါ (မုတမုာ်) ပုဂံာ်စါဒိဉ်ကရူာ်တဖုဉ် အထံဂုာ်ကီာ်ဂုာ်ဒီးတင်ဆဲးတင်လါ ဂံာ်ခိဉ်ထံးတင်ဒီးနုာ်ခွဲးယာ်တဖုဉ်နှံလီ. တင်နှံအယိ ဂံာ်ခိဉ်ထံးတင်ဒီးနုာ်ခွဲးယာ် အပူာ် တင်ကဘဉ်ထါနုာ်ဆိကမိဉ်နုာ် ထံကီာ်တဘျဉ်အပူာ် ပုဂံာ်စါကတါ (မုတမုာ်) ပုဂံာ်စါတဖုဉ် အထံဂုာ် ကီာ်ဂုာ် ဒီးတင်ဆဲးတင်လါဂံာ်ခိဉ်ထံးတင်ဒီးနုာ်ခွဲးယာ်တဖုဉ်နှံလီ. မုာ်ဟံဉ်နီဉ် ပုဂံာ်စါအကျိဉ် ဒ်ထံကီာ်အကျိဉ်နှံ

ကကဲထီၣ်ဒ်သီးတၢ်လုၣ်ဘၢကၢၤဃာ် ပုၤစ့ၤဂၤကၢၤအကိၣ်တဖၣ်ဒီး နီၣ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြုးခွဲးလီၤကဝီၤတဘျီအပူၤ ပုၤအါဂၤအကိၣ်စ့ၢ်ကီး ကဲထီၣ်သ့တၢ်လုၣ်ဘၢကၢၤဃာ် ပုၤစ့ၤဂၤအဂၤ တကၢၤအကိၣ် လၢလီၤကဝီၤအပူၤ သ့စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. အဃိ တၢ်စံးလၢ တၢ်အကါဒိၣ်လၢ ကဘၣ်ဟ့ၣ်ဃာ် ပုၤစ့ၤဂၤကၢၤအိၣ်န့ၣ်တဖၣ် အတၢ်ဆဲးတၢ်လၢ ဒီးအသူးအသ့ၣ်တၢ်ဒီးန့ၣ်ခွဲးယာ်တဖၣ် လၢတၢ်ပၤတၢ်ပြုးအကထၢတခါစ့ၢ်စ့ၢ်အပူၤ အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

လၢခံကတၢ်န့ၣ် တၢ်စံးလၢ ဒိၣ်မိၣ်ကြၢၢ်စံၣ်ထံကီၢ်တဖၣ် လၢပုၤကလုာ်တဒ်သီးလီၤသးတဖၣ်အိၣ်အါမးအပူၤ တၢ်ဂ့ၢ်လၢ အလိၣ်ဘၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတဃီသန့န့ၣ် ဘၣ်ထွဲဒီး ‘တၢ်လီၤဆီလီၤသးဒိၣ်ဒိၣ်ယိၣ်ယိၣ်’ န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲဒီး ‘ပုၤတဝၢအကါဒိၣ်ကတၢ်တၢ်ဆိမိၣ်ဆိမး’ (communitarianism) အသီးန့ၣ် တၢ်တ့ၣ်ဃာ် ပုၤတဝၢစ့ၢ်စ့ၢ်အသူးအသ့ၣ်အက့ၢ်အဂီၤလၢ ပုၤတဝၢအသူးအသ့ၣ်တဖၣ်ဒီး တၢ်စံးဝဲလၢ ဘူးတံၢ်တၢ်ဘၣ်ထွဲ, တၢ်ဘျီတၢ်ဘါ, ကလုာ်ဒီးမိၣ်ကိၣ်တဖၣ် လၢအဒိၣ်ထီၣ်လၢတယူထၢဘၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ပုၤတဝၢအသူးအသ့ၣ်တဖၣ် လၢအကါဒိၣ်ကတၢ်န့ၣ်လီၤ. အဃိဒီး အဝဲဟ်ဖျါအတၢ်ထံၣ်လၢ တၢ်ဂ့ၢ်လီၤတၢ်ထံၣ်ဆိမိၣ်လၢအမ့ၢ် လုးဘရၢၣ် တၢ်ထံၣ်ဆိမိၣ် အထံကီၢ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တဖၣ်န့ၣ် တကြးဒုးဒိၣ်ထီၣ်တၢ်ဆဲးတၢ်လၢအသူးအသ့ၣ်နီတမံၤဘၣ် ဒီးကြးအိၣ်လၢအဘၣ်စၢၤလီၤဒီး တၢ်ရဲလီၤဒီးထံကီၢ်ဖိတဂၤ ဒ်ပုၤကူပုၤကညီတဂၤအသီးန့ၣ် တလၢပဲၤဘၣ်ဒီး တၢ်ကြးတူၢ်လီၤဟ်ပနီၣ်အီၤ ဒ်တၢ်ဆဲးတၢ်လၢပုၤကရၢကရိတဖုအကရၢဖိအက့ၢ်အဂီၤတမံၤ အသီးန့ၣ်လီၤ. ဖဲန့ၣ်တဆီ အလီၤအိၣ်လၢတၢ်ကတူၢ်လီၤဟ်ပနီၣ် တၢ်ဆဲးတၢ်လၢကရၢကရိခဲလၢ် လၢအိၣ်သ့ၣ်လီၤအသးလၢ အက့ၢ်အဂီၤအကလုာ်ကလုာ်အသီး အကါဒိၣ်လၢ တၢ်ကဘၣ်တူၢ်လီၤဟ်ပနီၣ်လီၤသးကဒဲကဒဲ လၢပုၤတဝၢ ကရၢကရိတဖၣ်အပူၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. အဃိထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်သုးတၢ်ကျဲၤလီၤဆီလီၤသးတဖၣ် လၢတၢ်ဆဲးတၢ်လၢ ကရၢလၢတဒ်သီးလီၤသးအါမးဒိၣ်ဒိၣ်ယိၣ်ယိၣ်အဂီၢ်န့ၣ် ကဘၣ်ဒိသဒါတၢ်လီၤဆီလီၤသးအံၤတဖၣ်ဒီး ဖဲၣ်ဒဲၣ် တယူတဃီသန့စ့ၢ်ကီး ကြးအိၣ်ဒ် တၢ်လိၣ်ဘၣ်တမံၤအသီးန့ၣ်လီၤ.

ထံကီၢ်လၢအစူးကါတုၢ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတဃီသန့တဖၣ် ဒီးအဝဲသ့ၣ်အတၢ်လဲၤဒီဖျိတဖၣ်

ကီၢ်အ့ဒယၤ အဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတဃီသန့ အစံၣ်စိၤဂံၢ်ထံး ဒီးတၢ်လၢအဟဲလီၤစၢၤတဖၣ်

ကီရိအဒယန ဟူ၍ ပုဂံလှိုင်တော်ဘုရင်တော်ဘိအါကလှိုင် တော်တဒ်သီးလိာ်သးတဖၣ်အါအသီး တၢ်စံးသ့လၢ အဝဲသ့ၣ် အဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီတၢ်လဲၤခီဖျိတဖၣ်စ့ၢ်ကီး ဟဲလီၤစၢၤလၢ တၢ်တဒ်သီးလိာ်သးဒ်အံၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်နီၤဖးမၤလိသ့ကီရိအဒယအတၢ်လဲၤခီဖျိတဖၣ် ခံသနာ်ဒ် ကဲးရှမံယါ, ကုမူလီၢ်ကဝီၤအတၢ်ကဲထီၣ်သးတဖၣ် ဒီးမုၢ်ထီၣ်ကလံၤစိးတၢ်ကဲထီၣ်သးတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ကဲးရှမံယါတၢ်သဘံၣ်ဘုၣ် (၁၉၄၇ - ၁၉၄၈) မ့ၢ်တ့ၢ်ဝဲ တၢ်တၢ်အဒိၣ်ကတၢၢ်လၢ တၢ်န့ၢ်ဘၣ်သဘျုထီၣ်သီ ကီရိအဒယအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ကဲးရှမံယါဒီးကုမူလီၢ်ကဝီၤ တဖၣ်န့ၣ် အိၣ်လၢဟံးမလ့ယၤကစၢၢ်ကလိၤလီၢ်ကဝီၤဒီး ပုၤမူးစလ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်အါန့ၣ်လီၤ. ကီရိအဒယမၤန့ၢ် တၢ်သဘျုသီအခါ မဟာ်ရၣ်ကုၣ်ဟာ်ရံၣ်ဆု (Maharaja Sir Hari Singh) လၢအပၤလီၢ်ကဝီၤဝဲန့ၣ် မ့ၢ်ဝဲပုၤဘါ ဟ့ၣ်ဒုၢ်တၢ်ဘါဒီး မိၣ်န့ၢ်သးလီၤတ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဟံးဖျိၣ်ဃုာ်ဒီးကီရိအဒယန့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၢ်အယီ ကဲးရှမံယါလီၢ်ကဝီၤ ဖိတဖၣ် အတၢ်ဖိၣ်စုကဝဲၤတၢ်ပၢ်ဆၢတဖၣ်အိၣ်ထီၣ်ဝဲဒီး ပုၤဖိၣ်စုကဝဲၤတဖၣ် လၢဟံးကွဲးစတၢ်စ့ၢ်ကီး ဆိၣ်ထွဲ မၤစၢၤတ့ၢ်အီၤအယီ တၢ်တၢ်အဒိၣ်တုၤလၢအဒယ-ဟံးကွဲးကတၢၢ်တၢ်ဒုးအဒိၣ်ထံးတဘျီ အိၣ်ထီၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Keay, ၂၀၁၀).

မ့ၢ်လၢ မုၢ်ထီၣ်ကလံၤစိးလီၢ်ကဝီၤဂ့ၢ်ဝီၣ်န့ၣ် လီၤဆီလိာ်သးဒီးကဲးရှမံယါအဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ. ကီရိအဒယအပူၤ ကစၢၢ်ခိၣ်ပုၤထူလံၤဖိနီၣ်ဂံၢ်အိၣ်ဝဲ အကကွဲးတကယၤဃုာ်ဃုာ်ဒီး အိၣ်ဆိးလီၤပြီလီၤပြုလၢ ကီရိအဒယထံကီၢ် ဒီးဘျုးညါဒီး အိၣ်ဖျိၣ်အိၣ်ဆိးသကိးလၢ မုၢ်ထီၣ်ကလံၤစိးလီၢ်ကဝီၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (Bhattacharyya, ၂၀၂၃). ညီန့ၢ်န့ၣ် ပုၤအိၣ်ဆိးလၢမုၢ်ထီၣ်ကလံၤစိးလီၢ်ကဝီၤလၢအမ့ၢ် န့ၣ်ကးလဲ(န), မနံၣ်ပူ(ရ), မံၣ်စိၣ်ရၣ်တဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ဝဲအါတက့ၢ်ပုၤထူလံၤဖိ လၢအိၣ်လၢကစၢၢ်ခိၣ်ကလိၤကျါဒီး အတၢ်ဆဲးတၢ်လၢလုၢ်လၢတဖၣ်စ့ၢ်ကီး လီၤဆီလိာ်သးလၢ ကီရိအဒယအလီၢ်ကဝီၤအဂၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. လီၢ်ကဝီၤဝဲန့ၣ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်ဖိၣ်စုကဝဲၤ တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤတဖၣ် အိၣ်ဝဲတုၤတနံၤအံၤဒီး မ့ၢ်ဝဲလီၢ်ကဝီၤလၢအတၢ်အိၣ်ထီၣ်ထီၣ်စံးခဲကတၢၢ် လၢကီရိအဒယ အပူၤန့ၣ်လီၤ (Das, ၂၀၁၃). လီၢ်ကဝီၤအံၤတဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်ဝဲတၢ်တၢ်တဖၣ် လၢကီရိအဒယ ဘၣ်ကွဲးဆၢၣ်မဲာ်တ့ၢ်ဘၣ်ဝဲ စးထီၣ်လၢဒီးန့ၢ်ဘၣ်သီထံကီၢ်သဘျုန့ၣ်လီၤ. အယီကီရိအဒယန့ၣ် ဘၣ်ကုၣ်ကျဲးစး

တူတနံအံ၊ ဒ်သိးကဘျါဆဲးလိာ်ကဝီၤဝဲန့ၣ်တဖၣ်အတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤ လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်တကပၤ စးထီၣ်လၢအဒိးန့ၣ်ဘၣ်သီ ထံကီၢ်တၢ်သဘျါန့ၣ်လီၤ (Das, ၂၀၁၃).

တၢ်မၤနီၣ်သ့ ကီၢ်အ့ၣ်ဒယၤအခိၣ်ထံးတၢ်ကွဲးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးတၢ်ကွဲးစးဒုးအိၣ်ထီၣ် ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်အကတီၢ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်မၤနီၣ်အီၤတလီၤတံၢ်လီၤဆဲးသ့ၣ်လၢ စးထီၣ်လၢတၢ်မၤန့ၣ်သီတၢ်သဘျါ တူၤ ၁၉၅၆ နံၣ်အကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. အကတီၢ်ဝဲန့ၣ်အပူၤ ဘၣ်မၤတၢ်ဝဲတၢ်ဟံးပနီၣ်ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် ဒီးအသနၢ်အဂၤတဖၣ်အဆိဒိး ဖဲ ၁၉၅၀ နံၣ် လၢယနူၤအါရံၤ ၂၀ န့ၣ် တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တူၤ ဖဲၣ်ဒဲးရဲၣ်ယုၤနံး/ကီၢ်စဲၣ် ၂၇ ဘၣ်န့ၣ်လီၤ (Bhattacharyya, ၂၀၂၃). ၁၉၅၃ နံၣ်တူၤ ၁၉၅၆ နံၣ်အပူၤ တၢ်တူၢ်လိာ်ဟံးပနီၣ်ကီၢ်အ့ၣ်ဒယၤကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် ကမံးတံၢ် (States Recognition Committee, SRC) အသနၢ်န့ၣ် အကီၢ်ဒိၣ်ထီၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် အတၢ်မၤခွဲးယာ်စိကမီၤဒီးအပတီၢ်တဖၣ် (power and status) လၢတၢ်ဆုၤန့ၣ်ယာ်ဒ်သိး ကဒုးအိၣ်ထီၣ် ကီၢ်အ့ၣ်ဒယၤကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အပူၤ ဒ်ပုၤအါဂၤအဂီၢ် ကမံးတံၢ်အံၤ ဆုၤန့ၣ်တၢ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Bhattacharyya, ၂၀၂၃). တဘျီယီၤန့ၣ် သူထီၣ်တၢ်ဝဲ တၢ်ဟံးပနီၣ်ကစၢ်ကလိၤလိာ်ကဝီၤတဖၣ်နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးကီၢ်ကးကရၢ (Autonomous Tribal District Council) ဒီးထၢန့ၣ်ဟံးပနီၣ်တၢ်ဝဲ ကဲးရှုမံၤဒီးကုမူလိာ်ကဝီၤတဖၣ် အနီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးလီၤဆီခွဲး (Special Autonomy) လၢကီၢ်အ့ၣ်ဒယၤတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ် အဆၢ ၃၇၀ အပူၤဒီး ဟ့ၣ်တၢ်ဝဲနီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ် ဆူလိာ်ကဝီၤအံၤတဖၣ်ဒီး တၢ်ဟ့ၣ်လီၤ ကီၢ်စဲၣ်အံၤတဖၣ်အဂီၢ် တၢ်ဟံးပနီၣ်သဲးစးခွဲးယာ် ဒီးနီၢ်ကစၢ်ခွဲးယာ်အဂၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ ^[1]. မုၢ်ထီၣ်ကလံၤစိးလိာ်ကဝီၤတဖၣ်အဂီၢ် ဟံးပနီၣ်တၢ်ဝဲ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်အဆၢ ၃၇၁ အပူၤဒီး ထၢန့ၣ်ဟံးပနီၣ်တၢ်ဝဲ တၢ်ကဒိသဒါ ကစၢ်ခိၣ် ပုၤထူလံၤဖိတဖၣ် အနီၢ်ကစၢ်အသ့ၣ်အသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် ဒီးတၢ်ကဟ့ၣ်ကျိၣ်စ့, စ့ဆိၣ်ထွဲတဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Bhattacharyya, ၂၀၂၃). ဖဲန့ၣ်အလီၢ်ခံ တၢ်ဟံးပနီၣ်ဝဲလိာ်ကဝီၤအံၤတဖၣ် ဒ်အသနၢ်လီၤဆီပူၤကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် (Special Category States, SCSs) ဒီးတူၤလၢ ၂၀၁၉ နံၣ်န့ၣ် ဟံးဝဲကီၢ်စဲၣ် ၁၁ (မုၢ်ထီၣ်ကလံၤစိးလိာ်ကဝီၤ အကီၢ်စဲၣ် ၈ ဘၣ်ပုၤဃုာ်) ဘၣ် လၢအသနၢ်ဝဲန့ၣ်အဖီလၢန့ၣ်လီၤ (Bhattacharyya, ၂၀၂၃).

ဖဲ ၂၀၁၉ နံၣ် ကီၢ်အ့ၣ်ဒယၤတၢ်ဟ့ၣ်တၢ်ဖးထီၣ်ရီၤမူတဖၣ်အပူၤ ဘၣ်ရဲးတံးယးကွဲၣ်နတးပုၤတံၢ် (Bharatiya Janata Party, BJP) ဒီးန့ၣ်စိကမီၤအခါ ကွဲးစးတၢ်ဒ်သိးကဘျီကွၢ် နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ်လီၤဆီ

လၢတၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ဆူကဲးရှုမံယါဒီးကူမူလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်အၢၣ်လီၤဃာ်လၢကမၤတၢ်အံၤ လၢတၢ်ဟ့ၣ် တၢ်ဖးအမူးအကတီၢ်လံလံအသိး အန့ၢ်ဘၣ်စိကမိၤအခါ တြုၣ်ကွံၣ် သဲစးအဆၢ ၃၇၀ လၢအဟ့ၣ်ခွဲးယာ်လီၤဆီ ဆူလီၢ်ကဝီၤအံၤတဖၣ် ဒီဖျိတၢ်ဟံးန့ၢ်တၢ်ဟံးဂၢၢ်ဟံးကျၢၤလၢဘျီၣ်ဒိၣ်န့ၣ်လီၤ (Aljazeera, ၂၀၁၉). ပဒိၣ်လၢ BJP ပာ်တံၣ်ကဲခိၣ်အံၤန့ၣ် လီၤကဲလၢအသးအိၣ်ထၢန့ၣ် ကဲးရှုမံယါဒီးကူမူလီၢ်ကဝီၤတဖၣ် လၢတၢ်ဂ့ၢ်လီၢ်ဘျီၣ် အိၣ်ဒီးဟံးကးစတၢ် ဆူလီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်အစိကမိၤအဖီလၢန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ် သဲစးအဆၢ ၃၇၁ လၢတၢ်ဟ့ၣ်ဃာ် ခွဲးယာ်လီၤဆီ ဆူမုၢ်ထီၣ်ကလံၤစီးလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်န့ၣ် တဘၣ်တၢ်ဆီတလဲအီၤဒဲးဘၣ် ဒီးဘၣ်တၢ်ဟံးဂၢၢ်ဟံးကျၢၤ အီၤဒဲးန့ၣ်လီၤ.

ကီၢ်အံၤဒုယၤ အဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်တဖၣ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်လၢဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဝဲ စးထီၣ်လၢ တၢ်သဘျ့အစိတတုၤတနံၤအံၤဒီး^[2] တၢ်စံးသ့လၢ တၢ်အိၣ်သးလၢအအိၣ်ထီၣ်ဒီဖျိ တၢ်ဘျီၣ်တၢ်ဘါ, ကလုာ်ဒုၣ် တၢ်ဒ်သိးလီၢ်သးတဖၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ.

ကဲးတလဲၣ်(န), ဘား(စ)လီၢ်ကဝီၤဒီး စပုၣ်ကီၢ်အတၢ်စူးကျါ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့တၢ်မၤလီ

တၢ်စံးသ့လၢ စပုၣ်ကီၢ်န့ၣ် မ့ၢ်တကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဘၣ် တၢ်မၤလဲၣ်အိၣ်ကီၢ်အကတီၢ်ဒီးထံကီၢ်တၢ်သဘျ့ တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤ တဖၣ် ဒ်သိးကီၢ်အံၤဒုယၤဘၣ်ဆၣ် ဘၣ်လဲၤဒီဖျိတ့ၢ် သူးမိၤစီရိၤခိၣ်ဖြၣ်စူးစကိၣ်ဖြၣ်ကိၣ်အတၢ်ပၤအဖီလၢ နံၣ်ဆံၣ်ဖျိလွံၢ်နံၣ်ဒီး ဖြၣ်ကိၣ်အစိတဝံၤ စးထီၣ်လၢ (၁၉၅၅ နံၣ်) တဖၣ်န့ၣ် စးထီၣ်တ့ၢ် ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ် တၢ်လဲၣ်လီၢ်အကွၢ်အဂီၤ ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီၣ်သဲစးခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Mas, ၂၀၁၉).

ဘၣ်ဆၣ် တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်လၢဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဘၣ်လၢစပုၣ်ကီၢ် ခါခဲအံၤတဖၣ်န့ၣ် တၢ်စံးသ့လၢ အဂံၢ်စးအိၣ်ထီၣ်လၢ စပုၣ်ကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးအကတီၢ် ဒီးမိၤစီရိၤခိၣ်ဖြၣ်ကိၣ်ပၤတၢ်အကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. စပုၣ်ကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးအကတီၢ် (၁၉၃၆-၁၉၃၉) န့ၣ်ကဲးတလဲၣ်(န)လီၢ်ကဝီၤမ့ၢ်ဝဲ တၢ်လီၢ်လၢ ပုၤဆီၣ်ထွဲကီၢ်ခိၣ်သန့တဖၣ် (republicans) အခိၣ်တယာ် အိၣ်ဒီး ဘၣ်တၢ်ဆီၣ်ဘံၣ်ဆီၣ်ဘါအီၤလၢ ဖြၣ်ကိၣ်အသူးဖိတဖၣ်ဒီး ဘား(စ)လီၢ်ကဝီၤအပူၤစ့ၢ်ကီး ဖဲဖြၣ်ကိၣ် ပၤတၢ်အစိခါ ဘား(စ)လီၢ်ကဝီၤတၢ်သဘျ့တၢ်ပၤဆၢတဖၣ်အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Mas, ၂၀၁၉).

စပုဂံကီၢ်အကဲးတလဲၣ်(န)လီၢ်ကဝီၤ ဒီးဘး(စ)လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်န့ၣ် လီၤဆီလိာ်သးဒီးအ့ဒယၤလီၢ်ကဝီၤ လၢတၢ်ကွဲး
အဂ့ၢ်လၢထးတဖၣ်, နံၣ်က့ၢ်ရံယၤဒီးဆူၣ်ဒၣ်(န)လီၢ်ကဝီၤ လၢတၢ်ကကွဲးအဂ့ၢ် လၢလၢာ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီၢ် န့ၣ်လီၤ.
လီၢ်ကဝီၤခံဘ့ၣ်အံၤ မ့ၢ်ဝဲစပုဂံကီၢ်အလီၢ်ကဝီၤဘီၣ်ညီထူးတီၤကတၢၢ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီၢ် မ့ၢ်တၢ်လီၤဆီလိာ်သးဒီး
လီၢ်ကဝီၤလၢအါတက့ၢ်စူးကါ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ (လီၤလီၤဆီဆီ လီၢ်ကဝီၤလၢတၢ်ဟံၣ်ဖျါယာ်လၢအဆၢအံၤ
အပူၤ) န့ၣ်လီၤ (Mas, ၂၀၁၉).

စပုဂံကီၢ်အပူၤ ဖြဲၣ်ကိၣ်အစါဝံၤ စးထီၣ်တ့ၢ်ဒိၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်တၢ်လဲလိာ်အက့ၢ်အဂီၤတဖၣ်ဒီး ပထံၣ်ဘၣ်
နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အသန့ၣ်တဖၣ် (statue of autonomy) လၢ ၁၉၇၈ နံၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါ
သဲးစးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. စပုဂံကီၢ်အ ၁၉၇၈ နံၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ် အဆၢ ၂ အပူၤ ထၢန့ၣ်ဝဲ
တၢ်ဂ့ၢ်လၢကအုၣ်ကီၤန့ၢ် လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်ဒီးပုၤကလုာ်တဖၣ်အတၢ်ပၤပြးခွဲးယာ် ဒ်သိးထံကီၢ်အတၢ်ယူဖိးတလီၤပျီၢ်
အဂီၢ် ဒီးအဆၢ ၁၃၇ န့ၣ် တၢ်ကသ့ၣ်ထီၣ်နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ (Agranoff, ၂၀၁၀).
၁၉၇၉ နံၣ်လါဒိၣ်စဲဘၢၣ်န့ၣ် မၤဝဲတၢ်ဟံးန့ၢ်ကမျါအတၢ်ဘၣ်သးအမူးတဖၣ် လၢအဟံၣ်ဂၢၢ်ဟံၣ်ကျါ
လီၢ်ကဝီၤအံၤတဖၣ်အနီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယာ်ဒီး ဟံၣ်ဂၢၢ်ဟံၣ်ကျါသ့တ့ၢ်ဝဲ ဘး(စ)ဒီးကဲးတလဲၣ်(န)လီၢ်ကဝီၤ
တဖၣ် ဒ်နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယာ်လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်ဒီး ဖဲ ၁၉၈၁ နံၣ်န့ၣ် ဟံၣ်ပနီၣ်တ့ၢ်ဝဲ တၢ်ကျဲၤလီၤကျဲၤဘၣ်
နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးတၢ်လဲလိာ်အက့ၢ်အဂီၤသဲးစး (law on the harmonization of the autonomy process,
LOAPA) န့ၣ်လီၤ (Agranoff, 2010). ဖဲန့ၣ်တဘျီယီ ဟံၣ်ထီၣ်သ့ နီၢ်ကစၢ်ပၣ်လံၣ်မၣ်ဒီး ပဒိၣ်ကရၢတဖၣ်
လၢလီၢ်ကဝီၤအံၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ်အယီ စးထီၣ်လၢ ၁၉၈၀ နံၣ်န့ၣ် နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယာ်လီၢ်ကဝီၤ
တဖၣ်န့ၣ် ဒီးန့ၣ်ဘၣ်ခွဲးလၢကသုးကျဲၤစူးကါ ဒိသ့ကျိၣ်စ့လၢ အန့ၢ်ဘၣ်လၢ တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတု, ဒွဲလၢကျဲၣ်သ့,
မ့ၢ်န့ၣ်နံၣ်စပဲၣ်ရှဲၣ်ယၢၣ်, တၢ်န့ၣ်သါတဖၣ်ဒီး ၁၉၈၅ နံၣ်တု ၂၀၀၂ နံၣ်အပူၤ လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်လၢမဒြးအံၤ
ဟ့ၣ်ဆုၢ်ဒီလီၤ တၢ်ကျဲၣ်ဘၣ်ကျဲၣ်သ့, တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, ပုၤဂ့ၢ်ဝီပုၤမၤတၢ်ဖိ တၢ်မၤခွဲးယာ်တဖၣ်ဆူ
နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးယာ်လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အအိၣ် ကယီကယီန့ၣ်လီၤ (Agranoff, 2010).

၂၀၀၀ နှင့်အလီခံနှင့် လီခါးသးပဒိဒီး နီကစာ်တၢ်ပၤပြးခွဲးလီကဝီတဖၣ်အဘၢ်စၢၤ တၢ်ပြၤလီသးတဖၣ် အိၣ်ထီၣ်ဒီး ဖဲ ၂၀၀၅ နှံၣ်လီခါးသးပဒိဒီးလၢမဒြးအံၤ ထုးထီၣ်ဝဲစးခိဝါလံာ်ပရၢ လၢအကွၢ်ကဒါက့ၤ ကဲးတလဲၣ်(န)လီကဝီနီကစာ်တၢ်ပၤပြးခွဲးအတၢ်အိၣ်သးဒီး ဟ်ဖျါထီၣ်ဝဲအါကတၢ် လီခါးသးပဒိဒီးနီကစာ် တၢ်ပၤပြးခွဲးလီကဝီတဖၣ်အဘၢ်စၢၤ တၢ်ဟ်ဖျါမၤသကိးတၢ်အဂီၢ်, တၢ်ဟ်ဖျါမၤသကိး ကဗျါတၢ်တိစၢၤ မၤစၢၤတၢ်မၤတဖၣ်အဂီၢ်, တၢ်နီၤဖးစူးကါကျိၣ်စ့အဂီၢ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. (Agranoff, ၂၀၁၀). ၂၀၀၈ နှံၣ် မုၢ်ကျိၤ ဝဲၤကွၢ်တၢ်အိၣ်တၢ်ပံးတဖၣ်န့ၣ် အတၢ်ဒိဘၣ်အိၣ်ထီၣ်လၢ နီကစာ်တၢ်ပၤပြးခွဲးလီကဝီတဖၣ်အလီန့ၣ်လီၤ. စးထီၣ်လၢ ၂၀၁၀ နှံၣ်လီခါးသးပဒိဒီး ကဲးတလဲၣ်(န)လီကဝီ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤတဖၣ်အဂီၢ်ဆူၣ်ထီၣ်ဒီး ဖဲ ၂၀၁၂ နှံၣ်လီခါးသးပဒိဒီး အသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Andreu, ၂၀၁၉).

ကဲးတလဲၣ်(န)ပုၣ်လံာ်မၤအပူၤစ့ၢ်ကီး ပုၣ်တံာ်လၢသးအိၣ်နီၤဖးဟးထီၣ်တဖၣ်အဂီၢ်ဆူၣ်ထီၣ်ဝဲအသိး ဖဲ ၂၀၁၇ နှံၣ်လီခါးသးပဒိဒီး တၢ်မၤဝဲတၢ်ဟံးန့ၣ်ကဗျါတၢ်ဘၣ်သးအမူးတဖၣ်ဒီး လီကဝီဖိတဖၣ်ထၢန့ၣ်တၢ်ဆိၣ်ထွဲတၢ်ဖး တုၤလၢ (၉၀.၁၈%) လၢကဲးတလဲၣ်(န)လီကဝီ အတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Andreu, ၂၀၁၉). ဘၣ်ဆၣ် စပုၣ်လီခါးသးပဒိဒီး သမာဝဲလၢ တၢ်မၤဒ်အံၤန့ၣ် တဘၣ်လီၤဖိးဒီး စပုၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျာသဲစး ခိၣ်သ့ၣ်ဘၣ်ဒီး ဖိၣ်ဟံးကွၢ် ကဲးတလဲၣ်(န)လီကဝီခိၣ်န့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Andreu, ၂၀၁၉). ကဲးတလဲၣ်(န) လီကဝီန့ၣ် ဂဲၤဆၢထၢတၢ်တုၤလၢ မိၤစိရီၤခိၣ်ဖြၢၣ်ကိၣ် အပူၤပြၤဆၢအီၤလၢအမ့ၢ် ကီၢ်ခိၣ်ထံကီၢ်ဖိတဖၣ်တခီ ဖဲစပုၣ်ကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးအတီၢ်ပူၤအယိ ကွၢ်ဆၢမံာ်တၢ်ဘၣ် တၢ်ဆိၣ်ဘၣ်ဆိၣ်ဘၢလၢကျိၣ် ဒီး ဖြၢၣ်ကိၣ်ပၤတၢ်အခါ အဝဲသ့ၣ်န့ၣ်လီၤဆိလီၤသးဒီး စပုၣ်ကီၢ်အပူၤလီကဝီအဂီၢ် လၢကျိၣ်, တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ လုၢ်လၢတဖၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ (Agranoff, ၂၀၁၀). မိၤစိရီၤအစီၤ တၢ်တဘၣ်ဘျီးဘၣ်ဒါတဖၣ်န့ၣ် အတၢ်ဒိဘၣ် အိၣ်သ့ လၢကဲးတလဲၣ်လီကဝီ အတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဃုထံၣ်သ့ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤ တဖၣ် လၢအအိၣ်ထီၣ်ဖဲ မိၤစိရီၤပၤတၢ်အကတီၢ်အခါ လၢန့ၣ်က့ၣ်ရံၤထံကီၢ် တၢ်ကဲထီၣ်သးတဖၣ် ဒီးကလံာ်ထံး ဆူၣ်ဒ်ထံကီၢ် တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤတဖၣ် လၢကဘၣ်တၢ်ဟ်ဖျါအီၤဆူၣ်ညါအပူၤန့ၣ်လီၤ.

နန်ကုံရုံယထံကီ၊ ထံကီပူတၢ်ဒုးတၢ်ယၤတဖၣ် ဒီးတၢ်သဘၣ်ဘျုးလၢအိၣ်ဖျၢၣ်ထီၣ် ခိဖျါလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အကျါ တၢ်တၢ်သးလိာ်သးတဖၣ်

၁၉၆၀ အကဟိကပၤအဆၢကတီၢ်အပူၤ အၤဖရံကၤထံကီၢ်တဖၣ်န့ၣ် ပူၤဖျဲးထီၣ်လၢတၢ်မၤလဲၢ်အိၣ်ကီၢ်သန့ အဖီလၢ် ဒီးမၤန့ၣ်ထံကီၢ်တၢ်သဘျုးန့ၣ်လီၤ. စးထီၣ်လၢစီၤဝဲန့ၣ် အၤဖရံကၤထံကီၢ်အါတက့ၢ်န့ၣ် လဲၤလိာ်အက့ၢ်အဂီၤဆူဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့ ဒီးအါတက့ၢ်အိၣ်ဝဲဒီး တၢ်ဟံၣ်ဖျိၣ်ဖိၣ်ဟံးစိကမီၤအက့ၢ်အဂီၤ (holding together) ဒီးတၢ်ဟံၣ်ဖျိၣ်သကိးခဲလၢ်အက့ၢ်အဂီၤ (coming together) ခံမံၤလိာ်အယိ နန်ကုံရုံယထံကီၢ် မ့ၢ်ဝဲထံကီၢ်လၢ အသ့ၣ်ထီၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့လၢအက့ၢ်အဂီၤတၢ်တမံၤ စးထီၣ်လၢအဒီးန့ၣ်ဘၣ်သီတၢ်သဘျုးန့ၣ်လီၤ (Suberu, ၂၀၁၇).

ဖဲ ၁၉၆၀ နံၣ် လၢအိးကထိဘၢၣ် ၁ သီန့ၣ်န့ၣ် နန်ကုံရုံယထံကီၢ် ဒီးန့ၣ်တၢ်ဘၣ်တၢ်သဘျုးလၢတြိးတၢ်အိၣ်ဒီး ဖဲန့ၣ်အခါ တၢ်နီၤဖးဝဲနန်ကုံရုံယထံကီၢ်ဒ် ကလံၤစးလိာ်ကဝီၤ, မုၢ်န့ၣ်လိာ်ကဝီၤ, မုၢ်ထီၣ်လိာ်ကဝီၤဒီး လၢကိး(စ) (Lagos) ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်လိာ်ကဝီၤန့ၣ်လီၤ (Egwim, ၂၀၂၀). တၢ်စးသ့လၢ နန်ကုံရုံယထံကီၢ် လၢအိၣ်ဒီးကလုာ်ဒုၣ် ၂၅၀ ဘျဲၣ် (တနီၤစးလၢ ကလုာ်ဒုၣ် ၃၇၄ ဖုအိၣ်သ့) ဒီးလိာ်ကဝီၤကျိၣ်လီၤဆီလိာ်သး ၂၀၀ ကျိၣ်ယၢ်ယၢ်န့ၣ် တလၢဝဲလိာ်ဝဲဘၣ်န့ၣ်လီၤ (Anugwom, ၂၀၂၀).

နန်ကုံရုံယထံကီၢ် အတၢ်လဲၤလိာ်သီဆူ ဖဲၣ်ဒဲၣ်က့ၢ်အဂီၤအဆၢကတီၢ်တဖၣ် လီၤလီၤဆီဆီဖဲ ၁၉၆၆ နံၣ်သုးမိၤစီရိၤအတၢ်ဟံးဆူၣ်စိကမီၤတချုးကဲထီၣ်ဒီးအခါအဆၢကတီၢ်တဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ဒုးန့ၣ်အီၤလၢ နန်ကုံရုံယထံကီၢ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့ အလိာ်ခၢၣ်သးတၢ်ကၤယၢ်စ့ၤကတၢ်ဒီး ၁၉၆၆ သုးအတၢ်ဟံးဆူၣ်စိကမီၤအဝံၤ သုးပဒိၣ်ဟံၣ်ပတီၢ်ဃာ် ၁၉၆၃ နံၣ် နန်ကုံရုံယထံကီၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဒီး လိာ်ခၢၣ်သးတၢ်ဖိၣ်ကၤတဖၣ် အါထီၣ်တၢ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Suberu, ၂၀၁၇) (Egwim, ၂၀၂၀).

တချုးလၢအဒီးန့ၣ်ဘၣ် ထံကီၢ်တၢ်သဘျုးဒီးအခါဒဲၣ်လဲၣ် နန်ကုံရုံယထံကီၢ် အကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အကျါ တၢ်တဘၣ်လိာ်ဖိးဒုတဖၣ်အိၣ်ဝဲအသိး လိာ်ကဝီၤတဖၣ်အကျါ မုၢ်ကျိၣ်ဝဲၤကွၢ်, ပုၤဂ့ၢ်ဝီ, ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်တၢ်ဒဲၣ်သး

လိာ်သးတဖၣ်အိၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ. လီၤဆီဒၣ်တၢ် ကလံၤစိးလီၢ်ကဝီၤ ကလုာ်ဒုၣ်လၢအဂံၢ်ဆူၣ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ်
ဟီးစၣ် - ဖူၣ်လၢန့ၣ် (Hausa-Fulani) အသုတလုာ်ဘၢအီၤအဂီၢ် န့ၣ်ကံၣ်ရံၤလၢကလံၤထံးပုၤကလုာ်ဖိတဖၣ်
ပလီၢ်သ့ၣ်ပလီၢ်သးဝဲအသိး ကလံၤစိးကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး ဘၣ်ယိၣ်ဝဲလၢ ကလံၤထံးလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်
အဂံၢ်အဘါကဒိၣ်ထီၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Suberu, ၂၀၁၇). န့ၣ်ကံၣ်ရံၤထံးကီၢ်မုၢ်ထီၣ်လီၢ်ကဝီၤဖိတဖၣ်အါတက့ၢ်မ့ၢ်ဝဲ
အံၣ်ဘိၣ် (Igbo) ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်ဒီး အတၢ်သဘံၣ်ဘုၣ်အိၣ်ခဲအံၤခဲအံၤလၢ ကလံၤထံးကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ
(Egwim, ၂၀၂၀).

၁၉၆၆ သးအတၢ်ဟံးဆူၣ်စိကမီၤအဝံၤန့ၣ် သးပဒိၣ်ဆီတလဲကွံာ် န့ၣ်ကံၣ်ရံၤထံးကီၢ်လၢ လီၢ်ကဝီၤ ၃ ဘ့ၣ်တုၤ
ကီၢ်စဲၣ် ၁၂ ဘ့ၣ်ဘၣ်ဆၣ် ပုၤပၤတၢ်အါတက့ၢ်န့ၣ် မ့ၢ်ပုၤကလံၤစိးဖိဒီး လီၢ်ကဝီၤတၢ်ဖိၣ်ကၢၤအိၣ်အါဒီး တမၤတ့ၢ်ဝဲ
စ့ၢ်ကီး တၢ်နီၤဖးစိကမီၤလၢအိၣ်ဖျိအိၣ်ဖျါဘၣ် (Suberu, ၂၀၁၇). တၢ်စံးဝဲလၢ န့ၣ်ကံၣ်ရံၤသးပဒိၣ် ဆီတလဲတၢ်
ဒ်အံၤန့ၣ် မ့ၢ်တၢ်ပညိၣ်လၢလီၢ်ကဝီၤထဲတဘ့ၣ် အဂံၢ်အဘါအသုတဆူၣ်ထီၣ်တဂ့ၤအဂီၢ်ဒီး တနီၤစံးလၢ
အဝဲပညိၣ်လၢ ကမၤလီၤဖးကွံာ် မုၢ်ထီၣ်လီၢ်ကဝီၤလၢအဂ့ၢ်ကျဲးစး ဒ်သိးကနီၤဖးဟးထီၣ် ဖဲန့ၣ်အခါအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ

ဖဲ ၁၉၆၇ နံၣ်န့ၣ် န့ၣ်ကံၣ်ရံၤထံးကီၢ်မုၢ်ထီၣ်လီၢ်ကဝီၤန့ၣ် ရၤလီၤအတၢ်သဘျဲဒ် ဘံၣ်ရၢၣ်ဖၣ်ကီၢ်ခိၣ်ထံးကီၢ်
(Republic of Biafra) န့ၣ်လီၤ. စးထီၣ်လၢဖဲန့ၣ် န့ၣ်ကံၣ်ရံၤထံးကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးစးထီၣ်ဝဲဒီး အံၣ်ဘိၣ်ကလုာ်
အါတက့ၢ်ပၣ်ဃုာ် ပုၤတကကွဲၣ်တုၤသၢကကွဲၣ် အသးသမူဘၣ်လီၤမၢ်တ့ၢ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Anugwom, ၂၀၂၀).
တၢ်ဒုးဝဲန့ၣ် ကတၢ်ကွံာ်ဝဲလၢ ၁၉၇၀ ဒီးမ့ၢ်တ့ၢ်ဝဲထံးကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးအဒိၣ်ကတၢ် လၢန့ၣ်ကံၣ်ရံၤထံးကီၢ် အတၢ်စံၣ်စိၤ
တဲစိၤအပူၤ ဒီးတၢ်န့ၣ်အဃိ အံၣ်ဘိၣ်ကလုာ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး ဘၣ်သးလီၢ်သးကျဲးဆူ န့ၣ်ကံၣ်ရံၤမုၢ်ထီၣ် ကလံၤထံး
လီၢ်ကဝီၤန့ၣ်လီၤ (Anugwom, ၂၀၂၀).

ဖဲ ၁၉၇၅ နံၣ်န့ၣ် န့ၣ်ကံၣ်ရံၤထံးကီၢ်အပူၤ သးအတၢ်ဟံးဆူၣ်စိကမီၤကဲထီၣ်ကဒီးတဘျီဒီး ပဒိၣ်လၢအဟံးန့ၢ်
စိကမီၤန့ၣ် ဘျီက့ၤ ၁၉၆၃ နံၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲစးခိၣ်သ့ၣ်ဒီး မၤအါထီၣ်လီၢ်ခၢၣ်သးအတၢ်ဖိၣ်ကၢၤဒီး ၁၉၇၆

နံနံနံ ခုးကဲထီၣ်အီၤ ကီၢ်စဲၣ် ၁၉ နံနံနံလီၤ (Anugwom, ၂၀၂၀). သုးပဒိၣ်တစိၤဘၣ်တစိၤ အဆၢကတီၢ် တဖၣ်အပူၤ ထဲပုၤလၢနဲၣ်ကံၣ်ရံၤထံကီၢ်ကလံၤစိးတဖၣ် လုၣ်ဘၢတၢ်တၢ်ဒီး သုးစ့ၢ်ကီးအိၣ်ဒီး ပုၤအါတက့ၢ်လၢ ကလံၤထံးန့ၣ်လီၤ (Egwim, ၂၀၂၀). ဖဲတုၤလၢ ၁၉၉၆ နံနံနံ တၢ်ဘျီဒုးအိၣ်ထီၣ်ကီၢ်စဲၣ် ၃၆ ဘျီဒုး တုၤခဲအံၤန့ၣ် အိၣ်ဒီး ကီၢ်စဲၣ်နီၣ်ဂံၢ်ဝဲန့ၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ.

ဖဲ ၁၉၉၉ နံနံကမျၢၢ်ပဒိၣ်ဒီးန့ၢ်က့ၤစိကမိၤအလီၢ်ခဲန့ၣ် စးထီၣ်မၤတၢ်လၢ ကဟံၣ်ဂၢ်ဟံၣ်ကျၢၤဟံၣ်ပနီၣ်ဝဲ အံးစလၣ် သဲစးတဖၣ် လၢကလံၤထံးကီၢ်စဲၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ (Egwim, ၂၀၂၀). နဲၣ်ကံၣ်ရံၤထံကီၢ်အပူၤ ကလုၢ်ဒုၣ်တၢ်ဘျီ တၢ်ဘါ တဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အိၣ်အါမးအသိး ၂၀၀၀ နံနံအလီၢ်ခဲန့ၣ်တဖၣ်အပူၤ အံးစလၣ်ပုၤဖိၣ်စုကဝဲၤ ကရူၢ်တဖၣ် အိၣ်ထီၣ်လၢကလံၤစိးလီၢ်ကဝီၤဒီး ဘၣ်ဘျီဆဲၣ်တၢ်ဂ့ၢ်အီၤအံၤတဖၣ် တုၤတနံၤအံၤန့ၣ်လီၤ. နဲၣ်ကံၣ်ရံၤထံ ကီၢ် အဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယုတယီသန့ လၢတၢ်အိၣ်သးနီၢ်နီၢ်န့ၣ် တၢ်ကွၢ်ကပၤကွၢ်ကလုၢ်ဒုၣ်ပုၤစ့ၤဂၤတဖၣ် အနီၢ်ကစၢ်အသုးအသ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ဝဲအသိး လီၢ်ခၢၣ်သးတၢ်ဖိၣ်ကၢၤ အိၣ်အါတလၢဒီး ပုၤပၤထံကီၢ်အါတက့ၢ်စ့ၢ်ကီး မ့ၢ်ထဲဒၣ်လၢကလံၤစိးန့ၣ်လီၤ (Anugwom, ၂၀၂၀). တၢ်န့ၣ်အပိ တၢ်ကီၢ်ခဲအိၣ်တုၤတနံၤညါအံၤ လၢတၢ်ဖိၣ်ဘျီဆဲၣ်ကလုၢ်ဒုၣ်တၢ်ဘျီတၢ်ဘါတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်တဖၣ် လၢလီၢ်ကဝီၤတဖၣ် အပူၤန့ၣ်လီၤ.

ဆူၣ်ဒုၣ်ထံကီၢ် အတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်, ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုး ဒီးတၢ်သဘံၣ်ဘျီတဖၣ်

ဆူၣ်ဒုၣ်ကီၢ်စ့ၢ်ကီး ကလုၢ်ဒုၣ်တၢ်ဘျီတၢ်ဘါ တၢ်လီၤဆီလိာ်သးအိၣ်အါအသိး စးထီၣ်လၢအန့ၢ်ဘၣ်ထံကီၢ် တၢ်သဘျၢ်န့ၣ် ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဘၣ် ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုး, တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤတဖၣ်, ကလုၢ်ဒုၣ် တၢ်ဘျီတၢ်ဘါတၢ်သဘံၣ်ဘျီတဖၣ် တုၤခဲအံၤန့ၣ်လီၤ. ဆူၣ်ဒုၣ်ကီၢ်လၢ သုးမိၤစိရိၤအတၢ်ပံးဆူၣ်စိကမိၤကဲထီၣ်

၃၅ ဘျီနန် သုးမီစီရီတဖၣ်အတၢ်ပၤ, တၢ်ဂုၢ်လိာ်စိကမီၤ, သုးမီစီရီတဖၣ်အတၢ်ဆိၣ်ဘၣ်ဆိၣ်ဘၢတဖၣ် အယိစ့ၢ်ကီး ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးတၢ်ယၤတဖၣ် ကဲထီၣ်တုၤမုၢ်မဆါတနံၤအံၤန့ၣ်လီၤ (AYFERAM, ၂၀၂၃).

တချုးလၢ ဆူၣ်ဒၣ်ကီၢ်တဒီးန့ၣ်ဘၣ်ဒီးတၢ်သဘျုလၢ ၁၉၅၆ နံၣ်န့ၣ် ထံကီၢ်အကလံၤထံးဒီးကလံၤစီးအဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ဖၣ်ဆါတဖၣ်အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. လီၤလီၤဆီဆီ ဆူၣ်ဒၣ်ကလံၤစီးလၢအါတက့ၢ်ဘါဝဲ အံးစလၣ်တၢ်ဘျုတၢ်ဘါဒီး ကလံၤထံးလၢအါတက့ၢ်ဘါဝဲခရံၣ်ဖိတၢ်ဘါအဘၢၣ်စၢၤန့ၣ် တၢ်တဒ်သိးလိာ်သးအိၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ. လၢအူၣ်ဒၣ် ၆၀၀ ဘျုၣ်အနံၣ်တဖၣ်အခါဒၣ်လဲၣ် ပုၤအၢၣ်ရးတဖၣ်န့ၣ် ဆွံၣ်ဆူၣ်အသးလၢ ခါခဲအံၤဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ်အလီၢ် တဖၣ်အယိ စးထီၣ်လၢဖဲန့ၣ်အခါ ဆူၣ်ဒၣ်ကလံၤစီးန့ၣ် အိၣ်ဒီးအၢၣ်ရးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢတဖၣ် ဒီးမ့ၢ်ဝဲ ပုၤဘါအံးစလၣ်တၢ်ဘျုတၢ်ဘါအါတက့ၢ်ဒီး ဖဲတြီးတုၣ်မၤန့ၤဟံးန့ၢ်တၢ်လၢ ၁၈၉၀ အလီၢ်ခဲန့ၣ် ခရံၣ်ဖိပုၤစိာ် တၢ်သးခုကစီၣ်တဖၣ်န့ၣ် မၤဝဲတၢ်ရၤလီၤတၢ်သးခုကစီၣ်တၢ်မၤတဖၣ် လၢဆူၣ်ဒၣ်ကလံၤထံးအယိ ကလံၤထံး ဒီးကလံၤစီး တၢ်ဘျုတၢ်ဘါ, လုၢ်လၢထူၤသန့အတၢ်လီၤဆီလိာ်သးအိၣ်အါမးအယိ တၢ်လီၤဆီအံၤတဖၣ်န့ၣ် ကဲထီၣ်ဝဲ တၢ်သဘၣ်ဘျုတဖၣ်အဂံၢ်ထံး ဖဲတၢ်ဒီးန့ၣ်ဘၣ်တၢ်သဘျုအလီၢ်ခဲန့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). တချုးလၢတၢ်ဒီးန့ၣ်ဘၣ်တၢ်သဘျုလၢ ၁၉၅၄ န့ၣ် ပုၤမၤထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ဒီးခိၣ်န့ၣ်တဖၣ် လၢဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ်ကလံၤထံး ယုထီၣ်တုၢ် ဖဲဒဲဒဲၣ်သန့လၢအူၣ်ကီၤသ့ ကလံၤထံးဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ်အတၢ်စံၣ်ညီၣ်အဘျုအတီၤဒၣ်ဝဲခွဲးယာ်ဒီး စးထီၣ်လၢ ၁၉၅၅ နံၣ်န့ၣ် တၢ်ဖိၣ်စုကဝဲတၢ်ပၢၢ်ဆါတဖၣ် စးထီၣ်အိၣ်ထီၣ်တုၢ်လံန့ၣ်လီၤ (Manoeli, ၂၀၁၉).

ဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ်န့ၣ် တုၤလၢ ၁၉၇၂ နံၣ်န့ၣ် တအိၣ်ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်တမံၤဂၢၢ်ကျါၤကျါၤ ဒီးဘၣ်ဒီး ၁၉၅၇ နံၣ်တၢ်ကွဲးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်ကမံးတံာ်စ့ၢ်ကီး ဆိၣ်ထွဲအါဝဲကီၢ်တဘျုသန့ အါန့ၢ်ဖဲဒဲဒဲၣ်သန့ဒီး ကရူၢ်လၢကလံၤထံးတဖၣ်စ့ၢ်ကီး ဟးထီၣ်ကွံာ်လၢကမံးတံာ်ဒီး မၤအါဒိၣ်ထီၣ်ထံကီၢ်ပူၤ တၢ်ဒုးအတၢ်အိၣ်သးန့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). Anyanya Movement အထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုး (တၢ်တဘျီဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုး) လၢပုၤသ့ၣ်ညါအါန့ၣ် ယံာ်တုၢ်ဝဲ ၁၉၅၅ နံၣ်တုၤ ၁၉၇၂ နံၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲ ၁၉၆၉ နံၣ်န့ၣ် သုးခိၣ်န့ၣ်နီၣ်မၢ်ရံၣ် (Nimeiri) မၤတုၢ်သုးအတၢ်ဟံးဆူၣ်စိကမီၤဝဲဒီး စးထီၣ်မၤဝဲ တၢ်မုၢ်တၢ်ခုၣ်

တၢ်ကတိၤသကိးတၢ်တဖၣ် လၢကလံၤထံးဆူၣ်ဒၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲ ၁၉၇၂ နံၣ်န့ၣ် ဆဲးလီၤစုပနီၣ်သ့ၤ Addis Ababa Agreement န့ၣ်လီၤ.

ဘၣ်ဆၣ် တၢ်မ့ၢ်ထီၣ်သတြီၤလံာ်ဃံးဃာ်အံၤဒီး တၢ်ကျါၤဘၢခဲလၢာ်တၢ်မုၢ်တၢ်ခၢ်လံာ်ဃံးဃာ် (comprehensive peace Agreement, CPA) လၢတၢ်ဆဲးစုပနီၣ်လၢ ၂၀၀၅ နံၣ်န့ၣ် တၢ်ဂံၢ်စၢ်အိၣ်တ့ၢ်ဝဲအါမးန့ၣ်လီၤ. လီၤဆီဒၣ်တၢ်လၢ ၁၉၇၂ လံာ်ဃံးဃာ်အပူၤ တအုၣ်ကီၤဃာ်ပုၤကလံၤထံးလီၤကဝီၤဖိတဖၣ် အနီၢ်ကစၢ် တၢ်သဘျၢခွဲးဃာ်တဖၣ်ဒီး တၢ်နီၤဖးပးထီၣ်ခွဲးစ့ၢ်ကီးတပၣ်ဃုာ်စ့ၢ်ကီးဘၣ် (Malwal, 2015). တၢ်အုၣ်ကီၤဝဲဒၣ် ထဲတၢ်ပၤပြဲးစိကမီၤတနီၤ တတ်ဒီး တအိၣ်ဒီးခွဲးဃာ်လၢကမၤ ကလံၤထံးလီၤကဝီၤအမုၢ်ကျါၤဝဲၤကွၢ်တၢ်မၤတဖၣ် လၢတၢ်သဘျၢအပူၤဘၣ်. လီၤလီၤဆီဆီ ကလံၤထံးလီၤကဝီၤ လၢအထူးတီၤလၢကျဲးတံးန့ၣ်တၢ်အိၣ်ယၢၤ အမုၢ်ကျါၤဝဲၤကွၢ်တၢ်မၤ တဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ကၢၤဃာ်အီၤထဲဒၣ်လၢ လီၤခၢ်သးပဒိၣ်လၢကလံၤထံးန့ၣ်လီၤ (Malwal, ၂၀၁၅). ဖဲ ၁၉၇၂ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အိၣ်ထီၣ်အခါ ကွၢ်ကပၤကွၢ် ၁၉၇၂ လံာ်ဃံးဃာ်အတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျါၤတဖၣ် ဒီးသ့ၣ်ထီၣ်ဘျီထီၣ်ဒၣ်ထဲ ကီၢ်တဘျီသန့န့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇).

ဖဲ ၁၉၈၃ နံၣ်န့ၣ် ဟံးပနီၣ်တ့ၢ် ရှၢၣ်ရံၤယါအံးစလၢၣ်သဲးဒဲး အဖိးသဲးအသိးဒီး ၁၉၈၉ နံၣ်အဲၣ်ရှုဘါ မၤတ့ၢ်သုးအတၢ် ဟံးဆူၣ်စိကမီၤအဝံၤန့ၣ် လဲလိာ်ကွၢ်ဆူ အံးစလၢၣ်ဖဲဒဲးဒဲးကီၢ်စၢ်ဖိန့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). စးထီၣ်လၢဖဲန့ၣ် ဆိၣ်ဘၣ်ဆိၣ်ဘၢအါထီၣ် ကလံၤထံးလီၤကဝီၤလၢ ပုၤခရံၣ်ဖိတဖၣ်အိၣ်အါဝဲဒီး နီၣ်ထုးထီၣ်ကွၢ်ခရံၣ်ဖိ တၢ်ဘျီတၢ်ဘါသရၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Malwal, ၂၀၁၅). အဃိကလံၤထံးဒီးကလံၤစိးထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးတဖၣ် ဟဲအိၣ်ထီၣ်ကဒီးန့ၣ်လီၤ. ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးအံၤတဖၣ်န့ၣ် ယံာ်တ့ၢ်ဝဲလၢ ၁၉၈၃ နံၣ်တုၤ ၂၀၀၅ နံၣ်ဒီး ဖဲ ၂၀၀၅ နံၣ်န့ၣ် ဆဲးစုပနီၣ်လၢ တၢ်ကျါၤဘၢခဲလၢာ်တၢ်မုၢ်တၢ်ခၢ်လံာ်ဃံးဃာ် (comprehensive peace agreement, CPA) န့ၣ်လီၤ.

လံာ်ဃံးဃာ်အံၤ ပၣ်ဃုာ်ဒီးတၢ်အုၣ်ကီၤတဖၣ် အါန့ၢ် ၁၉၇၂ လံာ်ဃံးဃာ်န့ၣ်လီၤ. လီၤဆီဒၣ်တၢ် ဖဲကလံၤထံး လီၤကဝီၤန့ၣ် တၢ်အုၣ်ကီၤဃာ်နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးဒီး တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခွဲးလၢ ကဟံးကီၢ်ခိၣ်ခံၤတၢ်ဂၤအဂီၢ်စ့ၢ်ကီး

န့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). တကးဒံးဘၣ် တၢ်ထၢန့ၣ်ဃာ်စ့ၢ်ကီၤ တၢ်ဆဲးစ့ပနီၣ်လၢလံာ်ဃံးဃာ်အဝံၤ ဃုန့ၣ်တတ်န့ၣ် တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်ခွဲးအိၣ်ဝဲအဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). ဖဲ ၂၀၁၁ န့ၣ်န့ၣ် တၢ်မၤဝဲတၢ်ဟံးန့ၢ်ကမ့ၢ်တၢ်ဘၣ်သး အမူတဖၣ် ဒီးဆူၣ်ဒၣ်ကလံၤထံးလီၢ်ကဝီၤဖိတဖၣ် ဟ့ၣ်တၢ်ဆိၣ်ထွဲးတၢ်ဖးတုၤ (၉၈.၈၃%) ဒီး ကလံၤထံး ဆူၣ်ဒၣ်ကီၢ်န့ၣ် ကဲထီၣ်ထံကီၢ်သဘျ့န့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). ဘၣ်ဆၣ်ကလံၤထံးဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ်န့ၣ် မၤန့ၢ်တၢ်သဘျ့ဝံၤဒီး လီၢ်ကဝီၤဖိတဖၣ်အကျါတၢ်သဘၣ်ဘျၣ်တဖၣ်, တၢ်နီၤဖးန့ၢ်တၢ်အိၣ်ယၢၤလၢ ကျဲတံးသိ အိၣ်အါလီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အဖီခိၣ်န့ၣ် ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဘၣ်ဝဲ ထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးတဖၣ်န့ၣ်လီၤ (Ayele, ၂၀၁၇). ကီၢ်ဆူၣ်ဒၣ် အထံကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးအခိၣ်ထံးတဘျီဒီးခံဘျီတဘျီန့ၣ် ဘၣ်တၢ်ဟံးပတုၢ်ကွံာ်အီၤသ့ ဒီဖျိတၢ်ဆဲး စ့ပနီၣ်လၢ တၢ်မ့ၢ်တၢ်ခုၣ်လံာ်ဃံးဃာ်တဖၣ်သ့တ့ၢ်ဝဲဘၣ်ဆၣ် လၢနီၢ်နီၢ်န့ၣ် တၢ်ဟ့ၣ်လီၤ ကလံၤထံးဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ် နီၢ်ကစၢ် တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ်ထဲတနီၤဒီး န့ၢ်တၢ်အိၣ်ယၢၤအကါဒိၣ်တဖၣ်န့ၣ် ဘၣ်တၢ်ဖိၣ်ကၢၤဃာ်အီၤလၢ လီၢ်ခၢၣ်သး ပဒိၣ်န့ၣ်လီၤ (Malwal, ၂၀၁၅). တၢ်န့ၣ်အဃိ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တဃူတဃီသန့အသူးအသ့ၣ်တဖၣ် လီၤမၢ်ကွံာ်ဝဲဒီး ကလံၤထံးဆူၣ်ဒၣ်ဒီးလီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်တဒ်သိးလိာ်သးအါထီၣ်ဒီး ဘၣ်လဲၤတုၤဆူ ကလံၤထံး ဆူၣ်ဒၣ်ထံကီၢ် အတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်ဝီ တၢ်သးကျဲးဖံးမၤတၢ်အက့ၢ်အဂီၤတဖၣ်

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တဃူတဃီသန့န့ၣ် ဘၣ်တၢ်စူးကါအီၤ ဒီဖျိတၢ်ဟံးပနီၣ်သဲးစ့မ့ၢ်ဂ့ၢ်, တၢ်ထၢန့ၣ်ဟံးပနီၣ်အီၤလၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤမ့ၢ်ဂ့ၢ် အါတက့ၢ်ဖဲ ကီၢ်ဖဲၣ်တဖၣ် မ့ၢ်လီၤဆီလိာ်သးဒီးကီၢ်ဖဲၣ်အဂၤတဖၣ် လၢနီၢ်ကစၢ် တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ်မ့ၢ်ဂ့ၢ်, ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တၢ်ခွဲးတၢ်ယာ်အဂၤတဖၣ်မ့ၢ်ဂ့ၢ်အခါန့ၣ်လီၤ.

အသနၢ်အံၤအပူၤ တၢ်ကဟ့ၣ်ထီၣ် တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တဃူတဃီသန့ လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ် အပူၤ အက့ၢ်အဂီၤ (၄) မံၤန့ၣ်လီၤ.

(က) ဖဲၣ်ဒရဲၣ်သန့တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤအပူၤ တၢ်သးကျဲးဖံးမၤ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တဃူတဃီသန့အက့ၢ်အဂီၤ

ဖဲဒဲးရဲဒဲးထံကီ (မ့တမ့) ကီဖဲဒဲးတဘုဒဲးန့ ကဘုဒဲးဟဲဝဲ နီကစဲတပတါပြဲးသဲး (self-rule) တကးဒဲးဘု ကီဖဲဒဲးဘုတပတါပြဲးသဲး (share-rule) စ့ကီန့လီ. လတါမဲဒဲးအံအပူ ကီဖဲဒဲးလါအလီဆီ တဖဲအသိး တါစူးကါဖဲဒဲးတယူတယီတဖဲန့ ဘုတါဟဲပနီအီ ခီဖျိတါဒဲးအိဉ်ထီဉ် သဲးအဆါ, တါသိဉ်တါဘျါလီဆီလါဘုထွဲတဖဲန့လီ. အဒိ ဒဲးတါဟဲဖျါအီလါထဲးအသိး ကီအ့ဒယါအတါသ့ဉ်ထီဉ် တါဘျါသဲးခိဉ်သ့ဉ်အပူ “ကီဖဲဒဲးတဖဲ” အသနါပူ ‘ကီအ့ဒယါပူကီဖဲဒဲးခဲလဲန့ ကဘုတါ ကျါဘါအီလါ ခဲအံတါသ့ဉ်ထီဉ်တါဘျါသဲးခိဉ်သ့ဉ်န့လီ’ ဘုဆဲဉ် ကီဖဲဒဲးန့တဖဲအပူ တါဒဲးပူဖျဲးယာ် က့မ့ကီဖဲဒဲးဒီးကဲးရှမံယါကီဖဲဒဲးတဖဲ ဒဲးခွဲးယာ်လီဆီန့လီ. (အ့ဒယါကီဖဲဒဲးတါသ့ဉ်ထီဉ် တါဘျါသဲးခိဉ်သ့ဉ် - အဆါ ၃၇၀ (၁) (ခ) (၂). အခီပညီမ့ဝဲ အ့ဒယါဘျီဉ်ဒိဉ် တြီပနီဉ်ယာ် ကီဖဲဒဲးခဲဘုဒဲးန့ အတါတြီဆါဒိသဒါ, ထံဂုကီဂါဂါဝါဒီးကျိဉ်စ့အတါသ့းကျဲးပုဆုအဖီခိဉ်န့လီ.

(ခ) တါသ့းကျဲးပုဆုဖဲဒဲးရဲဒဲးတယူတယီသန့ လါတါသ့ဉ်ထီဉ်အက့အဂါ လါအမဲးစုလီယာ် ကီတဘုဒဲးသန့လီခါဉ်သးတါဖိဉ်ကါယာ်

တါသ့ဉ်ထီဉ်ယာ်ဒိ ကီတဘုဒဲးသန့ဘုဆဲဉ် လါတါသ့ဉ်ထီဉ်တါဘျါသဲးခိဉ်သ့ဉ် လါအမဲးစုလီ လီခါဉ်သးတါဖိဉ်ကါအါမဲးတဖဲအပူ ကီဖဲဒဲးတဖဲမ့ဉ်ထီဉ် ဖဲဒဲးရဲဒဲးတယူတယီသန့န့ အက့အဂါလါ အဘျီလဲလီဆူ တါသ့ဉ်ထီဉ်တါဘျါသဲးခိဉ်သ့ဉ် လါအဟ့ဉ်အါကီဖဲဒဲးခွဲးယာ်စ့ကီ အိဉ်ဝဲန့လီ. ပက့သ့ ပုပူဝဲန့ကံဉ်နံဉ် (Papua New Guinea) ဒဲးအဒိတမံအသိးန့လီ. ဒဲးတါသ့ဉ်ထီဉ်တါဘျါသဲးခိဉ်သ့ဉ် အသိး မ့ဝဲကီတဘုဒဲးသန့ဘုဆဲဉ် မ့တါသ့ဉ်ထီဉ်အက့အဂါလါ အမဲးစုလီယာ်လီခါဉ်သး တါဖိဉ်ကါ န့လီ. တါန့အလီခဲ တါနီဖးဟးထီဉ်တါဟူးတါဂဲလါ ဘူကံဉ်ဘုလံဉ်ကီ (Bougainville) အိဉ်ထီဉ်ဝဲန့ လီ. ဒဲးသိးကတြီဆါတါနီဖးဟးထီဉ်တါဟူးတါဂဲအဂါ တါတြျီကွံသဲးအဆါတဖဲ လါအမဲးစုလီယာ် လီခါဉ်သးတါဖိဉ်ကါဒီး ဘျီကွံတါသ့ဉ်ထီဉ်အက့အဂါန့လီ. လါတါဘျီက့ဒဲးအံအယီ တါသဘံဉ်ဘု လါပုနီဖးဟးထီဉ်တဖဲအဂါဆူထီဉ် ဒီးတါယုထီဉ်တါသဘျီတဖဲ အိဉ်အါထီဉ်ဝဲန့လီ. ဘုဆဲဉ်ဖဲ ၂၀၀၁ န့န့ ပဒိဉ်ဒီးပုနီဖးဟးထီဉ်ကရူတဖဲ ဆဲးစုပနီလါတါမ့တါခုဉ်တါတူလီအါလီ လံဉ်ယံးယာ်န့လီ.

ပထံဘၣ်လၢ တၢ်ဟံပနီၣ်န့ၣ်ဘူကံၣ်ဘၣ်လံၣ်ကီၤ ဒ်နီၣ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြးခွဲးကီၤဖဲၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ် အပူၤန့ၣ်လီၤ (Wallis ၂၀၁၄).

(ဂ) ကီၤတဘျီသန့တဖၣ် လၢလီၤခၢၣ်သးတၢ်ဖိၣ်ကၤယံးအပူၤ တၢ်သးကျဲၤပၤဆၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ အက့ၢ်အဂီၢ်

ဖဲတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်တဖၣ် လၢအိၣ်ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ယၢ်ကီၤတဘျီသန့တကးဒီးဘၣ် လီၤခၢၣ်သး တၢ်ဖိၣ်ကၤယံးအပူၤ တၢ်စူးကါတသ့ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤဘၣ်. ဘၣ်ဆၣ်ကျဲအဂၤတမံၤမ့ၢ်ဝဲ တၢ်တ့ထီၣ်တၢ်ချၢသဲးတမံၤ လၢအဖိးမံဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ် န့ၣ်လီၤ. တၢ်လၢအလီၤဆီဒီးအက့ၢ်အဂီၢ်အဂၤတဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ အက့ၢ်အဂီၢ်အံၤ ကီၤခဲဒိၣ်ဝဲ မ့ၢ်လၢဘၣ်တ့အီၤ ဒ်ကဖိးမံဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ် ဒီးဘၣ်ယုထီၣ်ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့အယိန့ၣ်လီၤ. အဒိလၢ ဖံးလံးပံ(န) ထံကီၤအပူၤ ပဒိၣ်ဒီး မိၣ်ရိၣ်အံးစလၢ်မံးတၢ်ထုၣ်ဖျဲးသးမ့ၢ် (Moro Islamic Liberation Front) အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ဆဲးလီၤတၢ်မုၢ်တၢ်ခၢၣ်တၢ်တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤလံာ်ယံးယာ်ဒီး တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤလၢ ကဟံပနီၣ်န့ၣ်လီၤခၢၣ်သး လီၤဆီ လၢမ့ၢ်ဒၣ်န့ၣ်အိၣ်လီၤကဝီၤပုၤမူးစလၢ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ကဟံပနီၣ်ဒ်န့ၣ်အဂီၢ် တၢ်ကွဲးဒုးအိၣ်ထီၣ် ဘၣ်ဆၣ်မိၣ်ရိၣ်ဂံၢ်ခိၣ်ထံးသန့ (Bangsamoro Basic Law) န့ၣ်လီၤ. အဒိပညီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဟံပနီၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့လၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်အချၢန့ၣ်လီၤ.

(ဃ) တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးပတီၢ်မုၢ်သဲးခံမံၤဟံဖိၣ် တၢ်သးကျဲၤဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ အက့ၢ်အဂီၢ်

ဒ်သီးကစူးကါ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ တုၤလီၤတီၤလီၤကသ့အဂီၢ် တၢ်အိၣ်ဒီးအက့ၢ်အဂီၢ်လၢ အဟံဖိၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ် ဒီးပတီၢ်မုၢ်သဲးခံမံၤအိၣ်စ့ၢ်ကီၤန့ၣ်လီၤ. အဒိ ဟီၣ်ကီၣ်ပဒိၣ်သန့န့ၣ် အိၣ်ထီၣ်လၢ ဟီၣ်ခိၣ်လီၤကဝီၤလီၤဆီတၢ်ပၤတၢ်ပြးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ်န့ၣ်လီၤ. သန့အံၤ ဟဲအိၣ်ထီၣ်လၢ ၁၉၈၄ ဆံၣ်နီၣ်-တြိးတုၣ်တၢ်ရၤလီၤသယဲၤအဂံၢ်ထံး လၢတရူၤ-တြိးတုၣ်ထံကီၤခဲဘၣ်အဘၢၣ်စၢၤ

တၢ်ဆဲးစုပနီၣ်ဒီး သဲစးအံၤအနီၣ်ကစၢ်အပူၤဒၣ်လဲၣ် ခဲအံၤဘၣ်တၢ်စူးကါအီၤလၢ ဟီၣ်ကီၣ်အကီၢ်ဖဲၣ်ဆံး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်အသိးန့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်လၢတၢ်ဟံးပနီၣ်ဃာ်ဒ် တၢ်စူးကီၢ်အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစး ခိၣ်သ့ၣ် အဆၢ ၃၁ အသိးလၢ တၢ်ဒူးအိၣ်ထီၣ်သ့တၢ်ပၤတၢ်ပြဲးလီၢ်ကဝီၤလီၤဆီတဖၣ်အယိ တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ် တယူတယီၤသန့အက့ၢ်အဂီၢ်အံၤ ပထံၣ်ဘၣ်လၢ အဖိးမံၤဘၣ်လိာ်ဒီး တၢ်စူးကီၢ်အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ် စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ.

တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့တဖၣ် လၢတၢ်အိၣ်မုၢ်နီၣ်နီၣ်အပူၤ

ဖဲၣ်ဒဲၣ်ထံၣ်ကီၢ်တဖၣ်အပူၤ ကလုာ်ဒုၣ်လီၤဆီလိာ်သးအါမး, တၢ်ထူးတီၤဘီၣ်ညီဒီး တၢ်အိၣ်မုၢ်နီၣ် စံၣ်စိၤအသိးအဖိခိၣ် ကီၢ်ဖဲၣ်တဘျီဒီးတဘျီအဘၣ်စၢၤ ဘၣ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤအက့ၢ်အဂီၢ် အကလုာ်ကလုာ် အါန့ၢ် တၢ်ဟံးပနီၣ်တၢ်ခဲလၢဒ်သိးသိးန့ၣ်လီၤ (Anastassia Obydenkova, 2004). တကးဒဲးဘၣ် တၢ်အိၣ်မုၢ်နီၣ်ဒီးပုၤကလုာ်တဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် ဒီးကမၤစ့ၤလီၤတၢ်သဘံၣ်ဘျီတဖၣ်အဂီၢ် ဘၣ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခွဲးယာ်လီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် ဒ်တၢ်ဆၢကတီၢ်အသိးဒီး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်အပူၤ ဘၣ်ဟံးပနီၣ်ဃာ်အပတီၢ်တဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် ဒီးဘၣ်ဒူးအိၣ်ထီၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ် တယူတယီၤသန့အိၣ်စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. တၢ်လၢအကါဒိၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ကစူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့တုၤထဲလဲၣ် လၢထံၣ်ကီၢ်အတၢ်အိၣ်ဂၢၢ်တပၢ် ဒီးတၢ်မုၢ်တၢ်ခုၣ်အဂီၢ်လဲၣ်န့ၣ်လီၤ. လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်ဒီးကီၢ်ဖဲၣ်တဖၣ်အဘၣ်စၢၤ တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤ သန့အပူၤ ပထံၣ်ဘၣ်အက့ၢ်အဂီၢ် (၂) မံၤ ဒ်ပုၤကလုာ်သ့စဲၣ်နီၤတဖၣ်အတၢ်ဟံးဖျါ အသိးန့ၣ်လီၤ. တၢ်တမံၤမ့ၢ်ဝဲ ပုၤကလုာ်သ့အဲ(လ)ဖြဲး(ဒ)စတံၣ်ဖဲၣ် (Alfred Stephan) အက့ၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. အဝဲစံးလၢ တၢ်ကြးစူးကါ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့ လၢအသန့န့ၣ်ခံမံၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်တမံၤမ့ၢ်ဝဲ ပုၤတဝၢ-မုၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်သန့အပူၤ တၢ်စူးကါ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့ (socio-economic asymmetry) ဒီးဖဲၣ်န့ၣ်မး တၢ်ကမၤသ့ တၢ်တၢ်ပီၣ် ကတီၤသကိးတၢ်လၢ ထံၣ်ကီၢ်ပုၤပုၤကလုာ်တဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အကျါန့ၣ်လီၤ. ခံမံၤတမံၤမ့ၢ်ဝဲ ထံၣ်ကီၢ် အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤ တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီၤသန့ (constitutional asymmetry) အက့ၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ (Stephen, ၂၀၀၀).

တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်အဂၢၤတမံၤမ့ၢ်ဝဲ ဝဲး(စ) (Watts) အတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်န့ၣ်လီၤ. ဝဲး(စ) နီၤဖးဝဲ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ ဒိထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်တယူတယီ (political Asymmetry) ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢ သဲးခိၣ်သ့ၣ်ဂ့ၢ်တၢ်တယူတယီ (constitutional Asymmetry) န့ၣ်လီၤ. ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်တယူတယီမ့ၢ်ဝဲ ကီၢ်စဲၣ်တဘျုးဒီးတဘျုး တၢ်ဆဲးတၢ်လၢလၢတဒ်သီးလိာ်သး, မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်ဒီးပုၤဂ့ၢ်တၢ်လီၤဆိလိာ်သးတဖၣ် အယီၤ လၢတၢ်ယုၤထီၣ်လၢအဟဲထီၣ်လၢကီၢ်စဲၣ်ဝဲန့ၣ်တဖၣ်အဖီခိၣ် တၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့န့ၣ်လီၤ.

တၢ်မ့ၢ်ထၢန့ၣ်တၢ်ဂ့ၢ်အံၤတဖၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူၤ ဒီးဖဲတၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်ကီၢ်စဲၣ်ပဒိၣ် အစိကမိၤတဖၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲးခိၣ်သ့ၣ်တဆီန့ၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်အသိး တၢ်တယူတယီ ကဟဲအိၣ်ထီၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံၣ်ကီၢ်အါတက့ၢ်အပူၤ ကီၢ်စဲၣ်ပဒိၣ်တဖၣ် ကန့ၢ်ဘၣ်နီၣ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးအါထီၣ် လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၢ်ဖိးမံသဲးအဂီၢ် တၢ်စူးကါဝဲညီၣ်န့ၣ် တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲး, တၢ်ပၤတၢ်ပြဲး ဒီးကျိၣ်စ့ဂ့ၢ်ဝဲ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့ ဒီးတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်အတၢ်ဒိဘၣ်

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်သန့တမံၤအပူၤ တၢ်လၢအမၤကီၢ်မၤခဲထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်ဂၢၢ်တပၢ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်ခွဲးန့ၣ်လီၤ (Filippov et al., ၂၀၀၄). ပုၤကလုာ်ဒုၣ်အိၣ်အါမးဒီး ကလုာ်ဒုၣ်အံၤတဖၣ်မ့ၢ်ယုၤထီၣ် နီၣ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ်အခါ တၢ်မၤဝဲတၢ်ယုၤထီၣ်အံၤတဖၣ် တုၤလၢနီၣ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲးယာ်ထံၣ်ကီၢ်တဘျုးဟဲအိၣ်ထီၣ်အယီၤ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ် တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤတဖၣ်ဟဲအိၣ်ထီၣ်န့ၣ်လီၤ (Hechter, ၂၀၀၀). အယီၤ ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ် မ့ၢ်တတူၢ်လိာ်ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ် တၢ်အိၣ်သး လၢအအိၣ်ဟံၣ်စၢၤ ဒီးမ့ၢ်သးလိတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤန့ၣ် တၢ်ကူၤစါအီၤကသ့ခိဖျိ တၢ်စူးကါ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီသန့/တသ့န့ၣ် တၢ်ဂ့ၢ်လိာ်တဖၣ်ဟဲအိၣ်ထီၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ.

တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤ အတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဒိၣ်ကတၢ်မ့ၢ်ဝဲ ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သးလၢအအိၣ်ဟံၣ်စၢၤ (status quo) န့ၣ်လီၤ. ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အိၣ်ဒီးနီၣ်ကစၢ်တၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်ခွဲးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အခါ ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ် ကသ့ၣ်ထီၣ်ထံၣ်ကီၢ်

အသီ၏ (မှတမ့်) ကအိန်လၢထံကီၢ်လီၢ်လံၤအပူၤ၏ တၢ်ဆိကမိၣ်တဖၣ်ကဟဲအိၣ်ထီၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကဒွဲဲ တၢ်လီၤမၢ်တဖၣ် ဖဲတၢ်မ့ၢ်မၤတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ် ဒ်သိးကသ့ၣ်ထီၣ်ထံကီၢ်သီ ဒီးတၢ်ဘျူးတၢ်ဖျိၣ်လၢကန့ၢ်ဘၣ် ဖဲအကဲထီၣ် နီၢ်ကစၢ်ထံကီၢ်အခါန့ၣ်လီၤ. အယိ လီၢ်ခၢၣ်သးအံၤ သမံထံက့ၤတၢ်ထီၣ်ဒွဲးအံၤတဖၣ်ဒီး စူးကါဝဲ ဖဲဒဲးရဲၣ်တယုတယီသန့ ဒ်သိးကတ့ၣ်ထီၣ်တၢ်အိၣ်သး လၢကန့ၢ်ဘၣ်တၢ်ဘျူးတၢ်ဖျိၣ်အါ ဖဲမ့ၢ်အိၣ်လၢ ထံကီၢ် လီၢ်လံၤအပူၤန့ၣ်လီၤ. ဖဲန့ၣ်မး တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤတဖၣ် ကအိၣ်ကတီၢ်ဝဲန့ၣ်လီၤ (Young, ၁၉၉၄).

မ့ၢ်ကွၢ်တၢ်အိၣ်သးန့ၣ် ထံကီၢ်လၢအိၣ်ဒီးကလုာ်ဒုၣ်အါမးတဘျီအပူၤ သန့ၤအသးလၢတၢ်သဘံဘျီလၢ အိၣ်ဟံၣ်ဒီး တၢ်အိၣ်သးလၢတၢ်စူးကါဖဲဒဲးရဲၣ်တယုတယီသန့ သ့/တသ့န့ၣ် ပထံၣ်ဘၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. တၢ်သဘံဘျီ အပူၤ တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အကါဒိၣ်ကတၢ်ဒီးအဂံၢ်ထံးကတၢ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ပၤဘၣ်ဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤမဲၤဖဲခိၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်လၢ မတၤပၤသ့ လီၢ်ကဝီၤမန့ၤ တုၤထဲၣ်လဲၣ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်စဲၣ်ပဒိၣ်မ့ၢ်ဂ့ၤ လီၢ်ကဝီၤပဒိၣ်မ့ၢ်ဂ့ၤ သးလီဝဲလီၢ်ကဝီၤတဘျီ တုၤစိကမီၤထီၣ်ကတၢ်န့ၣ်လီၤ. လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်မ့ၢ်ဝဲ ထံကီၢ်ဒီးဘျီညါပဒိၣ်အယိ သးလီဝဲလီၢ်ကဝီၤန့ၣ်လီၤ (Chapman & Roeder, ၂၀၀၇). ကီၢ်စဲၣ်စ့ၣ်ကီး ဂံၢ်ခိၣ်ထံးတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤတဖၣ် လၢအမ့ၢ် ကီၢ်စဲၣ်အတၢ်စံၣ်စါတဲစါ, ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အယိ သးအိၣ်ဒီးန့ၢ်ဘၣ် တၢ်သးကျဲၤပၤဆၢကီၢ်စဲၣ်ခွဲး လၢလၢပျဲၤပျဲၤန့ၣ်လီၤ (Kymlicka, ၁၉၉၈).

ကီၢ်စဲၣ်တဘျီအပူၤ ထံကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သးလၢအိၣ်ဟံၣ်ဒီးအပူၤ တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်လၢတမိၣ်န့ၢ်သးလီၤတဖၣ် မ့ၢ်ဟဲအိၣ်ထီၣ်န့ၣ် ပုၤစၢၤဂၤတဖၣ်အတၢ်နီၤဖးဟးထီၣ် ဟဲကဲထီၣ်သ့န့ၣ်လီၤ. လီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်အံၤ ကၢၤဃၢ် လီၢ်ခၢၣ်သးပတီၢ် ကရၢကရိတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တဖၣ် ဒီးလီၢ်ကဝီၤပူၤကျိၣ်စ့ၣ်ဂံၢ်ထံးတဖၣ် (regional revenue unit) န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၢအဂၤတကပၤန့ၣ် ကီၢ်စဲၣ်ဒီးန့ၢ်ဘၣ်ထဲ ထံကီၢ်ပတီၢ်ကျိၣ်စ့ၣ်ဂံၢ်ထံးတဖၣ် (national revenue unit) ဒီးညီန့ၢ်ဖဲဒဲးရဲၣ်သန့အပူၤ တၢ်တထဲသိးတုၤသိးလၢကျိၣ်စ့ၣ်တကပၤ အိၣ်သ့ဝဲန့ၣ်လီၤ. တၢ်အိၣ်သး ဒ်အံၤအပူၤ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်အိၣ်ထီၣ်သ့န့ၣ်လီၤ (McGarry, ၂၀၀၂). တၢ်အိၣ်သးဒ်အံၤအပူၤ ကီၢ်စဲၣ်မ့ၢ်နီၤဖး ဟးထီၣ်န့ၣ် ဖိၣ်ကၢၤအါထီၣ်သ့လီၢ်ကဝီၤဒီး ကန့ၢ်ဘၣ်တၢ်ဒီးန့ၢ်ခွဲးယၢ်လၢကျိၣ်စ့ၣ်အယိ ဆီတလဲတၢ်အိၣ်သးလၢ အိၣ်ဟံၣ်ဒီး တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ်န့ၣ် အတၢ်ဃၢ်အါဒိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ.

အဂတကပနံ လီခါးသးပဒိအံ၊ ဘာ်ကျဲယူကျဲဘာ်ကီဝဲတဖာ်အတါယုထီာ် ဒ်သိးကပါယာ် တါအိာ်သးလါအိာ်ဟံစါ၊ ဒီးကမၤစုၤလီၤတါနီၤဖးဟးထီာ်တါဟူးတါဂဲၤတဖာ်အဂီၢ်န့ၢ်လီၤ. ဖဲန့ၢ်အခါ စူးကါဝဲ ဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့ ဒ်အစါတမံၤအသိးန့ၢ်လီၤ.

ဒီဖျါလၢတါစူးကါဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့အံၤအယီ မၤဆူာ်ထီာ်ထံကီၢ်အဒံာ်မိာ်ကြာ်စံာ်သန့ဒီး ကမုာ်ထံကီၢ်ဖိ တဖာ် ပာ်ယုာ်အါထီာ်လါတါမၤတါဆါတဲာ်တဖာ်အပူၤ, တါကျဲယူကျဲဘာ်သ့ ကရါကရီလါတါဒ်သိး လီၢ်သးတဖာ်အသိးဒီး အုာ်ကီၢ်အါထီာ်သ့ဖဲဒဲရဲာ်ကီၢ်ဝဲတဘ့ာ် အဒံာ်မိာ်ကြာ်စံာ်ခွဲးယာ်တဖာ်အယီ ပထံာ်ဘာ်လါအမၤစုၤလီၤထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တါဖုာ်ဆါတဖာ် လါလီၢ်ခါးသးပဒိာ် ဒီးကီၢ်ဝဲတဖာ်အဘာ်စါန့ၢ်လီၤ. ပမ့ၢ်ကွါက့ၤ က့ဘဲးကီၢ်ဝဲ (Quebec) ဒီးခဲန့ၢ်လီၢ်ခါးသးပဒိာ်အဘာ်စါတါစံာ်စါတဲစါန့ၢ် မ့ၢ်လါတတူၢ်လီၢ် ကလုာ်ဒုာ်ကီၢ်ဝဲတဖာ် အပူၤစုၤဂၤကရုာ်ခွဲးယာ်တဖာ်အယီ တါဖုာ်ဆါအိာ်ထီာ်လါ က့ဘဲးကီၢ်ဝဲဒီး လီၢ်ခါးသးပဒိာ်အယီ တါကဲထီာ်လါ ကဘာ်စူးကါဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့န့ၢ်လီၤ (Simeon, ၂၀၀၁).

ဘာ်ဆာ်ပုၤကုာ်သ့အဂတဖာ် အတါသးတလီၤပလီာ် လါဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့အဖီခိာ်စ့ၢ်ကီး အိာ်ဝဲန့ၢ်လီၤ. တါတလီၤပလီာ်တမံၤမ့ၢ်ဝဲ ဒီဖျါတါစူးကါဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့အယီ တါသ့ထီာ်ထံကီၢ်အဂံၢ်စါဒိာ်ထီာ်ဒီး တါနီၤဖးဟးထီာ်ဂံၢ်ဘါအါထီာ်ဝဲန့ၢ်လီၤ. ဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့န့ၢ် မၤအါထီာ်တါအယါလါ ကီၢ်ဝဲန့ၢ်ဆာ် တါအိာ်ယါ၊ ဒီးနီၢ်ကစါတါပါပြဲးခွဲးယာ်အယီ ဟ့ၢ်ဂံၢ်ဟ့ၢ်ဘါကလုာ်တါဟူးတါဂဲၤသ့အါထီာ် ဒီးမၤအါထီာ် တါယုထီာ်နီၢ်ကစါတါပါပြဲးခွဲးယာ်အါန့ၢ်ဒီးအလီၢ်ဒီး ဒုးဆူာ်ထီာ်တါနီၤဖးဟးထီာ်အဂံၢ်အဘါန့ၢ်လီၤ (Simeon and Conway, ၂၀၀၁). တါန့ၢ်အယီ အလီၢ်အိာ်လီၤလီၤဆီဆီလါတါကဒွဲးဝဲ တါအိာ်သးလါအိာ်ဟံစါဒီး မ့ၢ်ကီၢ်ဝဲတဘ့ာ် ဒုးအိာ်ထီာ် ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တါအိာ်သးလါအိာ်ဂါကျါၤသ့တသ့အဂီၢ်န့ၢ်လီၤ. အဒိန့ၢ် ခဲန့ၢ်န့ၢ် အိာ်ဆိးဒီးဖဲဒဲရဲာ်ထံကီၢ်တဘ့ာ်အနံာ် (၁၀၀) တချုးလါတါနီၤဖးဟးထီာ်တါဟူးတါဂဲၤတအိာ်ထီာ်ဒီးန့ၢ်လီၤ (Simeon and Conway, ၂၀၀၁).

မ့ၢ်ကွါတါဆုာ်ဒ်အံၤတဖာ်န့ၢ် ပထံာ်ဘာ်လါတါထံာ်အိာ်နီၤဖးသးခံကလုာ် လါတါစူးကါဖဲဒဲရဲာ် တယူတယီ သန့အဖီခိာ်န့ၢ်လီၤ. တါတမံၤမ့ၢ်ဝဲ တါထံာ်ဆိကမိာ်လါအမ့ၢ် ဖဲဒဲရဲာ်တယူတယီသန့န့ၢ် ဟ့ၢ်ယာ်စိကမီၤ တါဒ်သိးလီၢ်သး လါလီၢ်ခါးသးပဒိာ်ဒီးကီၢ်ဝဲတဖာ်အဘာ်စါအယီ ဒုးအိာ်ထီာ်တါစာ်စာ်ဘါ ဒီးမၤအါထီာ်

တၢ်သဘံၣ်ဘုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. အၤတမံၤမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်လၢအမ့ၢ် ကကျဲၤယူကျဲၤဘၣ်လၢ ကီၢ်စဲၣ် တၢ်သးလိာ်သးတဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤအဂီၢ် မ့ၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့ ဒ်ကီၢ်စဲၣ်အသိး လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ် အက့ၢ်အဂီၤမး ကဘၣ်ဘျီးဘၣ်ဒါဝဲ န့ၣ်လီၤ.

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤ ဒီးကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အကျါတၢ်ထဲသိးတုၤသိးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤအံၤ မ့ၢ်ဝဲဖဲၣ်ဒရဲၣ်အက့ၢ်အဂီၤလၢ တၢ်စူးကါအီၤလၢ ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ ကီၢ်စဲၣ်ဒီး ကလုာ်ဒုၣ်လၢတၢ်သးလိာ်သးတဖၣ်အသိး အခွဲးအယာ်လၢဘၣ်ထွဲတဖၣ်, တၢ်မၤအါထီၣ်နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပာ်ပနီၣ် ခွဲးယာ်တဖၣ်အယီၤ ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အကျါတၢ်ထဲသိးတုၤသိးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်စ့ၢ်ကီၢ် အိၣ်သ့ဝဲန့ၣ်လီၤ. ဖဲတၢ်စူးကါ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့အခါ တၢ်ထဲသိးတုၤသိးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်လၢပထံၣ်ဘၣ်ခံမံၤမ့ၢ်ဝဲ (က) ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် တဘျီးဒီး တဘျီးအဘၢၣ်စၢၤ တၢ်နီၤဖးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်စိကမီၤတၢ်သးလိာ်သးတဖၣ်ဒီး (ခ) လီၤခၢၣ်သး ပဒိၣ်ဒီးကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်နီၤဖးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်စိကမီၤတၢ်သးလိာ်သးတဖၣ် န့ၣ်လီၤ (Brendan O'Leary, ၂၀၁၁).

(က) ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်တဘျီးဒီးတဘျီးအဘၢၣ်စၢၤ တၢ်နီၤဖးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျါသဲးစးခိၣ်သ့ၣ်စိကမီၤ တၢ်သးလိာ် သးတဖၣ်

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့အပူၤ ဒ်အန့ၢ်အသိး တၢ်နီၤဖးဟ့ၣ်ဃာ်စိကမီၤတၢ်သးလိာ်သးတဖၣ် လၢကီၢ်စဲၣ် တဖၣ်အကျါဒီး လီၤဆီလိာ်သးဒ်အသန့ၢ်အသိးဘၣ်ဆၣ် ခဲအံၤသန့ၢ်လၢအကျါဒိၣ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်ဒူးအိၣ်ထီၣ် သဲးစးဘျီၣ်ဒိၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ထံကီၢ်တဖၣ်အပူၤ တၢ်နီၤဖးဝဲဖဲၣ်ဒရဲၣ်(ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ်)ပတီၢ်ဘျီၣ်ဒိၣ်ဒ် ကမ့ၢ်ဘျီၣ်ဒိၣ်လၢအခိၣ်တဃာ် အိၣ်လၢပုၤနီၣ်ဂံၢ် ဒီးထံကီၢ်ဘျီၣ်ဒိၣ်လၢအခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢကလုာ်ဒုၣ်အလိၤန့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒရဲၣ်

တယူတယီသနူအပူ၊ ကမျာ်ဘျီဒိပ်ပှါခါးစးလၢ၊ လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်လၢပှါနီၣ်ဂံၢ်အါ၊ ဒီးန့ၢ်ဘါစိကမီၤဒိပ်အါန့ၢ်
အါန့ၢ်ပှါစ့ၤလၢနီၣ်ဂံၢ်အါန့ၢ်လီၤ (Ronald L.,. Watts, 1999). ပမ့ၢ်ကွၢ် ခဲန့ၢ်ထံကီၢ်ဘျီဒိပ်န့ၢ် ကမျာ်ဘျီဒိပ်
အနီၣ်ဂံၢ်လၢအိၣ်ထဲရံၣ်ယိၣ် (Ontario) ဒီးက့ၢ်ဘဲး (Quebec) တဖၣ်န့ၢ် အိၣ်အါန့ၢ်ခဲန့ၢ်ဘျီဒိပ်
အနီၣ်ဂံၢ်တတ်ဘျီဒိပ်န့ၢ်လီၤ. ထံကီၢ်ဘျီဒိပ်အဂီၢ် တၢ်ဟံပနီၣ်ဝဲတၢ်ကဲခါးစးခွဲး လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီ
သဲးခိၣ်သ့ၣ်အပူ၊ ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အိၣ်အလဲၢ်အဖီခိၣ်န့ၢ်လီၤ (Bauböck,၂၀၀၆). အဒိလၢကီၢ်က့ၢ်မနံၣ်အပူ၊
ကီၢ်စဲၣ်တဘျီဒိပ်န့ၢ် တၢ်ဟ့ၣ်ယၢ်အီၤတၢ်ကဲခါးစးခွဲး အစ့ၤကတၢ် (၃) လီၢ် ဘၣ်ဆၣ် မ့ၢ်အါန့ၢ် (၂) ကကွဲၢ်န့ၢ်
(၄) လီၢ်, ပှါအါန့ၢ်ယုကကွဲၢ် (၅) လီၢ်ဒီး ပှါအါန့ၢ်နွံကကွဲၢ် (၆) လီၢ်န့ၢ်လီၤ (Edin Šarčević, ၂၀၀၅).

(ခ) ကီၢ်စဲၣ်ဒီးလီၢ်ခါးသးပဒိၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်နီၤဖးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျီသဲးခိၣ်သ့ၣ်စိကမီၤတဒ်သိးလိာ်သး
ပတီၢ်မ့ၢ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်ကီၢ်စဲၣ်တဘျီဒိပ်အပူ၊ တၢ်ညီၣ်န့ၢ်မၤဝဲ လီၢ်ခါးသးဒီးကီၢ်စဲၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ပၤတၢ်ပြဲး,
တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲး တၢ်နီၤဖးစိကမီၤလၢ၊ အကွၢ်အဂီၢ်တမံၤယီၤဘၣ်ဆၣ် ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူတယီ
သနူအပူန့ၢ် ကီၢ်စဲၣ်အပူ၊ လီၢ်ခါးသးဒီးကီၢ်စဲၣ် တၢ်နီၤဖးစိကမီၤလီၤဆီဝဲသ့န့ၢ်လီၤ. ပမ့ၢ်နီၤဖးကွၢ်
တၢ်နီၤဖးစိကမီၤတဒ်သိးလိာ်သးန့ၢ် ပကထံၣ်ဘၣ်အကွၢ်အဂီၢ် (၄) မံၤန့ၢ်လီၤ -

(၁) တၢ်ဟ့ၣ်လီၤကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အစိကမီၤဒီးတၢ်မၤခွဲးယၢ် ထဲဒဲၣ်တုၤအဆၢကတီၢ်တကတီၢ်ဒီး တၢ်ဟံပနီၣ်က့ၢ်
အီၤအကွၢ်အဂီၢ်

(၂) တၢ်မၤအါထီၣ်န့ၢ်ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အစိကမီၤဒီးတၢ်မၤခွဲးယၢ်

(၃) တၢ်အိၣ်သးလၢအဘၣ်ထွဲအသိး တၢ်ယုထာသ့ တၢ်မၤအါထီၣ်ဒီးတၢ်မၤစ့ၤလီၤ စိကမီၤဒီးတၢ်မၤခွဲးယၢ်

(၄) တၢ်ဆၢကတီၢ်လၢအလီၤဆီလိာ်သးအသိး ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်အတၢ်စူးကါသ့ နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပၤပြဲး တဖၣ်န့ၢ်လီၤ

- (Ronald L. Watts, ၂၀၀၈)။

ပထံၣ်ဘၣ်အကွၢ်အဂီၢ်အဆိကတၢ်တမံၤလၢ ရိၣ်ဒိၣ်ဂီၢ်စၢ်ဖျိၣ် (Federation of Rhodesia) ဒီးန့ၢ်စလဲၣ်
ကီၢ်စၢ်ဖျိၣ် (Federation of Nyasaland) ဒီးထံကီၢ်အံၤတဖၣ်န့ၢ် အိၣ်ဆိးတုၤဒဲၣ်ထဲအနံၣ် (၁၀) န့ၢ်လီၤ.

တၢ်ဆိကမိၣ်သမံထံ ကီၢ်ပယီၤအထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သးနီၢ်နီၢ် ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့

ကီၢ်ပယီၤမ့ၢ်ဝဲ တၢ်လီၤလၢ ပှၤကလုာ်, တၢ်ဘျုးတၢ်ဘၢ, တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ လၢအလီၤဆီလိာ်သးဒီး တၢ်စံၣ်စိၤတဲစိၤဒီး တၢ်ခိၣ်ခိၣ်လီၤကဝီၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲကီၢ်ဆၣ်လီၤကဝီၤဒိၣ်တဖၣ်ဒီး ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ်လၢ ပှၤပယီၤဖိလၢပှၤနီၣ်ဂံၢ် အါတဖၣ်အပူၤစ့ၢ်ကီး ကလုာ်ဒုၣ်လၢအလီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် အိၣ်ဆိးဝဲန့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ် ‘ကီၢ်စဲၣ်’ တဘျုးဘၣ်တဘျုးအဘၢၣ်စၢၤ တၢ်ခိၣ်ခိၣ်လီၤကဝီၤအလဲၢ်, မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်အိၣ်ယၢၤလၢအလီၤဆီလိာ်သးတဖၣ် အိၣ်အသိး ကီၢ်စဲၣ်တဘျုးစ့ၢ်စ့ၢ်အပူၤ ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အကျိၤစ့ၢ်ကီး တၢ်စံၣ်စိၤဂံၢ်ထံးအလီၤဆီလိာ်သးတဖၣ်, ထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဟံၣ်သ့ၣ်ဟံၣ်သးတဖၣ်ဒီး ပှၤဂ့ၢ်ဝီထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ရဲၣ်လိာ်မ့ၢ်လိာ်တၢ်အိၣ်သးတဖၣ် အိၣ်ဝဲန့ၣ် ပထံၣ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်ဂံၢ်ထံးဒ်အံၤတဖၣ်အိၣ်အသိး တၢ်ဒီးန့ၢ်ဘၣ်တၢ်သဘျုးဝံၤဒီး ကီၢ်ပယီၤအတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲးခိၣ်သ့ၣ် အခိၣ်ထံးတမံၤလၢအမ့ၢ် “၁၉၄၇ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲးခိၣ်သ့ၣ်” အပူၤစ့ၢ်ကီး တပၣ်ဃုာ်ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်သန့ အက့ၢ်အဂီၤ ဒီးအသူးအသ့ၣ်တဖၣ်ဂ့ၤဂ့ၤဒၣ်လဲၣ် ပထံၣ်ဘၣ် “ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့” အက့ၢ်အဂီၤတမံၤ စ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. အဝဲသ့ၣ်မ့ၢ်ဝဲ ယိၤကီၢ်စဲၣ်ဒီးကရၢၣ်န့ၣ်ကီၢ်စဲၣ်တဖၣ် နီၤဖးဟးထီၣ်ခွဲးဖဲအနံၣ် (၁၀) ဝံၤအလီၤခံ တကးဒီးဘၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဃာ်ကခွဲၣ်ကီၢ်ဒီးခွဲၣ်ကီၢ် ဒီဖျိထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်သးတၢ်ကျဲၤလီၤဆီတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တကးဒီးဘၣ် ၁၉၄၇ နံၣ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲးခိၣ်သ့ၣ်အသိးန့ၣ် မ့ၢ်တၢ်ပျဲၤဘျီၣ်ဒိၣ်ကရၢၤဖိနီၣ်ဂံၢ်တဒ်သိး လိာ်သးတဖၣ် ဆူထးဒီဘျီၣ်ဒိၣ်လၢတၢ်ကိးအီၤလၢ ‘ကလုာ်ဒုၣ်ဘျီၣ်ဒိၣ်’ လၢတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သဲးသနၢ်န့ၣ်လီၤ.

ဖဲ ၂၀၂၁ နံၣ်သုးအတၢ်ဟံးဆူၣ်စိကမီၤအဝံၤ ခါခဲအံၤကီၢ်ပယီၤအထံဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်အပူၤစ့ၢ်ကီး တၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်စံးကတိၤ အိၣ်ထီၣ်လၢ သန့အသးလၢတၢ်အိၣ်သးတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ်အဖီခိၣ်န့ၣ် ကြၢးစူးကါ ‘ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့’ န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်အဂၤတကပၤန့ၣ် ‘၂၀၀၈ နံၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျုးသဲးခိၣ်သ့ၣ်’ လၢသုးကီၣ်ကးကရၢၤဟံးဃာ်ဒီး ‘ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်လံာ်တၢ်ဘျုးခိၣ်သ့ၣ်’ လၢထံကီၢ်တၢ်ယူတၢ်ဖိပဒိၣ်ကရၢၤ ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ်တဖၣ်န့ၣ် တဟံၣ်ဖျါဃာ်ဘၣ်ထွဲဒီး ‘ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတယီၤသန့’ ဆဲးဆဲးဖျါဖျါဒီးဘၣ်. မ့ၢ်ကွၢ်လၢ ‘၂၀၀၈ နံၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ် တၢ်ဘျုးသဲးခိၣ်သ့ၣ်’ အသိးန့ၣ် အခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢ ကီၢ်တဘျုးသန့ဒီး ဟ့ၣ်ဃာ်တၢ်ပတၢ်ပြး

ဒီးတၢ်စံၣ်ညီၣ်ပီတုၣ်ခွဲးယၢ်ဒ်သိးသိး ဆူကီၢ်စံၣ်ဒီးကီၢ်ဆၢၣ်လီၢ်ကဝီၤဒိၣ် ပဒိၣ်ဒီးဘျီၣ်ဒိၣ်တဖၣ်ဒီး တၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်ဃာ်
ဘျီၣ်ဒိၣ်ကရၢဖိနီၣ်ဂံၢ်ဒ်သိးသိး လၢလီၢ်ခၢၣ်သးပတီၢ် ‘ထံကီၢ်ဘျီၣ်ဒိၣ်’ လၢတၢ်ကိးအီၤလၢထးခီဘျီၣ်ဒိၣ်န့ၣ်လီၤ.
အဂၤတကပၤန့ၣ် ထံကီၢ်တၢ်ယူတၢ်ဖိပဒိၣ်ကရၢ အတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဟံၣ်ပနီၣ် ‘ဖဲၣ်ဒဲးဒဲးဒိၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်
တၢ်ကစီၣ်ရၤလီၤ’ အဆၢဒိၣ် (၁) အပူၤ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဃာ် ‘ဖဲၣ်ဒဲးဒဲးဒိၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်ကီၢ်စၢ်ဖိၣ် ဒီဖျိကရၢဖိ
ကီၢ်စံၣ်တဖၣ်လၢအိၣ်ဒီး ဒိၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ် (democracy), တၢ်ထဲသိးတုၤသိး (equality) ဒီးနီၢ်ကစၢ်တၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်
ခွဲးယၢ် (self-determination) အလၢအပုၤလီၤ’ ဘၣ်ဆၢၣ် တၢ်ထဲသိးတုၤသိးအံၤန့ၣ် မ့ၢ်တၢ်ထဲသိးတုၤသိး
လၢထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ခါ, တၢ်ညူၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢၤသဲးခိၣ်သ့ၣ်ဒီး တၢ်မၤခွဲးယၢ်စိကမီၤခါန့ၣ် တအိၣ်ဖျိဖျိဖျါဖျါဒီးဘၣ်.

အဂၤတကပၤန့ၣ် ကီၢ်ပယီၤထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်အပူၤ “ဝး” ဒီး “မဲလါ” လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်အသိး နီၢ်ကစၢ်အသုးမ့ၢ်,
တၢ်ပတၢ်ပြးဒီးမ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်န့ၣ် လီၢ်ကဝီၤတဖၣ်လၢတအိၣ်လၢလီၢ်ခၢၣ်သးပဒိၣ်အတၢ်ပတၢ်ပြးအဖီလၢန့ၣ်
မ့ၢ်ဘၣ်တၢ်ပလီၢ်သးဒီး နံၣ်လၢအပူၤကွၢ်တဖၣ်အပူၤ ‘ရၢၣ်ခၢၣ်ကလုာ်ကရၢခိၣ်ကျါ/ ရၢၣ်ခၢၣ်သုးမ့ၢ်ဒိၣ်’
(ULA/AA) လၢအဂံၢ်ဆူၣ်ထီၣ်လၢအပူၤကွၢ်နံၣ်တနီၤဒီးအယုထီၣ် နီၢ်ကစၢ်တၢ်ပတၢ်ပြးစိကမီၤဒ်သိး ‘ခိၣ်ဖဲးဒရၢၣ်’
ဟဲအိၣ်ထီၣ်န့ၣ်ပထံၣ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. အယီၤ တၢ်သံကွၢ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် ကီၢ်ပယီၤဖဲၣ်ဒဲးဒဲးထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်လဲၤအပူၤ
ကရူၢ်ဒ်န့ၣ်လၢထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ပညီၣ်တဒ်သိးတဖၣ်အကျါ ကကျဲၤလီၤညူၣ်ထီၣ်တၢ်ဒ်လဲၣ်, တၢ်ကအုၣ်ကီၤန့ၢ်
‘ကလုာ်ဒုၣ်ပုၤစ့ၤတဖၣ်’ လၢကီၢ်စံၣ်တဘျီၣ်အပူၤ အခွဲးအယၢ်တဖၣ်ဒ်လဲၣ်ဒီး
ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အိၣ်ဆိးဃါဃုာ်လိာ်သးလၢ ကီၢ်စံၣ်တဖၣ်အကျါဒီး
ကဘျါဆဲးကီၢ်အဆၢဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီၣ်လိာ်တဖၣ်ဒ်လဲၣ်စ့ၤကီၢ် အိၣ်ဝဲအါမးန့ၣ်လီၤ. တၢ်န့ၣ်အယီၤ
လိာ်တၢ်ကွဲးအံၤအပူၤ သံကွၢ်ဒီးကွဲးဃာ် ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ကရၢကရိတဖၣ် ဒီးပုၤမၤလိသမံထံတၢ်အကါဒိၣ်တဖၣ်
အတၢ်ထံၣ်ဆိကမိၣ်တဖၣ် ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ဂ့ၢ်အံၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်တဖၣ်လၢထးတဖၣ်အကျါ ဖဲပသံကွၢ် ULA/AA လၢအယုထီၣ်ဃာ် ‘ခိၣ်ဖဲးဒရၢၣ်သန့’
လၢကမ့ၢ်အမဲာ်ညါ ဘၣ်မနုၤအယီၤအဝဲသ့ၣ်လိာ်ဘၣ် ‘ခိၣ်ဖဲးဒရၢၣ်သန့’ လၢရၢၣ်ခၢၣ်ကီၢ်စံၣ်အဂီၢ်လဲၣ်ဒီး
ပုၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါတဂၤလၢ ULA/AA စံးဝဲ

“ပဲ ULA နှင့်ဆီကမိတ်တို့ ခိတ်ဖဲဒရုရှာ် ဒ်ထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်အိၣ်သးတမံၤ လၢအကြးဒီးရၢ်ခၢ်ကီ်န့ၣ် ယံာ်တုၣ်ဝဲလံၤ. လၢကရၢအတၢ်တဲဖျါထီၣ်တၢ်န့ၣ်စးထီၣ်လၢ ၂၀၁၉ နံၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အကါဒိၣ်မ့ၢ်ပဲ ULA/AA မ့ၢ်ကရၢကရီလၢအိၣ်တယၢ်အိၣ်လၢ ရၢ်ခၢ်ထံကီ်ဖိတဖၣ် အထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်မိၣ်န့ၣ်သးလီၤ ဒီးဒုးတၢ်န့ၣ်လီၤ. အယိ မ့ၢ်ပတၢ်ဒုးန့ၣ်ဖျါထီၣ် ထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်အိၣ်သး လၢအကြးဘၣ်ကတၢ်ဒီး ရၢ်ခၢ်ထံကီ်ဖိတဖၣ် အထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်မိၣ်န့ၣ်သးလီၤ, ထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်သးအိၣ်န့ၣ်လီၤ” န့ၣ်လီၤ. (တၢ်ထုးထီၣ်လၢ လါအီးကထိဘၢ်တၢ်ထံၣ်လိာ်သံကွၢ်)

ဒီးအဝဲစံးလၢ ရၢ်ခၢ်ကီ်မ့ၢ်ဝဲ လီၢ်ကဝီၤတဘျီလၢ အိၣ်သဘျီဒီးထုးတီၤဘီၣ်ညီဝဲ အနံၣ်လၢအကထိ လၢတၢ်စံာ်စါတဲစါအသိးဒီး အခဲအံၤတၢ်အိၣ်သးအသိးစ့ၢ်ကီး သန့အံၤအဂီၢ် ဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်ကဝီၤ, ပိၣ်လဲၣ်တၢ်ဟးထီၣ်အပူၤအိၣ်လၢလၢလီၢ်လီၢ်ဒီး အလီၢ်ကဝီၤအထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်အိၣ်သးအကါဒိၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး ပုၣ်ယုာ်ဝဲန့ၣ်လီၤ.

အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်စံးကတိၤတဖၣ်အိၣ်ဝဲလၢ ထံဂု်ကီ်ဂု်တၢ်ပတၢ်ပြးစိကမီၤအပတီၢ်လၢ ULA/AA ယုထီၣ်ယၢ်န့ၣ် ကဲထီၣ်သ့ဒ် ‘ဝး’ အသိး, တၢ်ကတိၤသကိးဘၣ်ဃး ကဘၣ်ထၢန့ၣ်တၢ်ယုထီၣ်အံၤလၢ ဖဲဒ်ရဲၣ်တယုတယီသန့အပူၤဒ်လဲၣ်စ့ၢ်ကီးအိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဃးဒီးတၢ်ထံၣ်အံၤ ဖဲတၢ်သံကွၢ် ထံဂု်ကီ်ဂု်ပုၤယုသ့ၣ်ညါတၢ် န့ၣ်ဘညါမိၣ် (နီၣ်ဗညးမွၢ်) အခါအဝဲစံးလၢ

“အခဲအံၤန့ၣ် ယတဲတသ့အါအါဘၣ်. ပမ့ၢ်စံးလၢ “ဝး” မ့ၢ်တယုတယီန့ၣ် တၢ်အိၣ်သးမ့ၢ်ဒ်လဲၣ်. တၢ်အိၣ်သး ဒ်အံၤန့ၣ် အဝဲအိၣ်နီၤဖးအသးလီၤ. မ့ၢ်အကွၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤတၢ်လီၤဆဲးအယိ တၢ်ဟ့ၣ်ယၢ်အီၤ တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ် အကွၢ်အဂီၢ်တယုတယီဒါလီၤ. ရၢ်ခၢ်စ့ၢ်ကီး အဝဲအ (တၢ်) ထံဂု်ကီ်ဂု်အကါဒိၣ်ကတၢ်န့ၣ် ယတနုာ်ပၢ်ဘၣ်. ဘၣ်ဆၣ်ယတၢ်ထံၣ်န့ၣ် တၢ်မ့ၢ်ဟ့ၣ် “ဝး” သ့ၣ် ရၢ်ခၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ယုယုယီယီန့ၣ် ကဘၣ်ဟ့ၣ်တၢ်လီၤအဂၤတဖၣ် ယုယုယီယီစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ” န့ၣ်လီၤ. (တၢ်ထုးထီၣ်လၢ လါအီးကထိဘၢ် ၃၀, တၢ်ထံၣ်လိာ်သံကွၢ်)

အဝဲစံးဆူညါလၢ တၢ်တယုတယီကဲထီၣ်သ့ ဒ်အမုၢ်ကျါဝဲၤကွၢ်တၢ်ဒိၣ်ထီၣ်ထီၣ်ထီၣ်အသိးစ့ၢ်ကီးလီၤဘၣ်ဆၣ် အဂၤတကပၤန့ၣ် သန့သးလၢတၢ်ဒိၣ်ထီၣ်ထီၣ်ထီၣ်အဖိခိၣ်န့ၣ် ကဘၣ်ထၢန့ၣ်ဆီကမိတ်တၢ်ထဲသိးတုၤသိး

(equality) ဒီး ကဘဉ်သုးကျဲဖဲးမၤ သန့သးလၢတၢ်အိၣ်သးတဒ်သီးလိာ်သးတဖၣ် လၢကစၢ်ခိၣ်ဒီး တီၣ်ခိၣ်လိာ်ကဝီၤအဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဘဉ်ဃးဒီးတၢ်ဂ့ၢ်အံၤ အဝဲစံးဆူညါလၢ

“တၢ်အိၣ်သးဒ်အံၤန့ၣ် အလီၢ်အိၣ်လၢတၢ်ကဟ့ၣ် တဃူတဃီအက့ၢ်အဂီၤ အါန့ၣ်တၢ်နီၤဖးဟးထီၣ် အက့ၢ်အဂီၤန့ၣ်လီၤ. ဘဉ်ဆဉ်မ့ၢ်တဲလၢကီၢ်စဲၣ်အဂၤန့ၣ် ကီၢ်စဲၣ်တနီၤန့ၣ် န့ဆၢၣ်လိာ်ကဝီၤဟးထီၣ်အါမးလီၤ. အဒိကခ့ၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်အသးအိၣ်လၢ ကဟ့ၣ်နီၤဖးလီၤခဲလၢကံၤဒ်သီးသီးခါ. မ့ၢ်အက့ၢ်အဂီၤဒ်န့ၣ်န့ၣ် တၢ်ကပျဲ အဝဲသ့ၣ်ကီၢ်စဲၣ်စူးကါ န့ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၤလၢအဟးထီၣ်လၢအဝဲသ့ၣ်ကီၢ်စဲၣ်ခါအဂီၢ် ယဆိကမိၣ်လၢ ကဘဉ်ဆိကမိၣ်န့ၣ် တၢ်တဃူတဃီအက့ၢ်အဂီၤန့ၣ်လီၤ.” (တၢ်ထုးထီၣ်လၢ လါအီးကထိဘၢၣ် ၃၀, တၢ်ထံၣ်လိာ်သံကွၢ်)

လၢကီၢ်ပယီၤအထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်အပူၤ ကီၢ်ခဲဒိၣ်မးလၢ ကထီၣ်သတြီၤပနီၣ် ပယီၤဖိဒီးပုၤထူလံၤဖိကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ် အစံၣ်စိၤဂံၢ်ထံးဒီး ခဲအံၤထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်အိၣ်သးတဖၣ် တကရူၢ်ဒီးတကရူၢ်အဘၢၣ်စၢၤန့ၣ်လီၤ. အဂၤတကပၤန့ၣ် ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဃုထီၣ်လၢအမ့ၢ် “ပုၤကလုာ်တၢ်ထဲသီးတုၤသီး” စ့ၢ်ကီး မ့ၢ်တၢ်အိၣ်အလဲၢ်အါမးလၢ ဖဲၣ်ဒဲၣ်ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ဒီး ကလုာ်ဒုၣ်ထံၣ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤစံၣ်စိၤအပူၤန့ၣ်လီၤ.

ဘဉ်ထွဲဒီးတၢ်ဂ့ၢ်ဝဲအံၤ ဖဲတၢ်သံကွၢ်ပုၤဘၢၣ်မူဘဉ်ဒါတဂၤလၢ ULA အခါ အဝဲစံးဆၢဝဲလၢ ကီၢ်ပယီၤအထံၣ်ဂ့ၢ် ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်စံၣ်စိၤတဲစိၤအပူၤ တၢ်စံးလၢအစူးကါတ့ၢ်ဝဲ ‘ကီၢ်စၢ်ဖိၣ်သန့’ စးထီၣ်လၢအန့ၢ်ဘဉ်တၢ်သဘျုးဘဉ်ဆဉ် လၢတၢ်အိၣ်သးနီၢ်နီၢ်န့ၣ် တအိၣ်ဒီးတၢ်ဟ်ဖျါအခိပညီလီၤတၢ်ဘဉ်ဒီး တၢ်စူးကါအီၤစ့ၢ်ကီးတအိၣ်ဝဲဘဉ်. ထဲထံကီၢ်ပုၤတၢ်ဒုးမ့ၢ်အူဘဉ်အိၣ်ကွံာ်ဒီး ပုၤရၢၣ်ခၢၣ်ဖိတဖၣ် ဘဉ်နးဘဉ်ဖျိတ့ၢ်ဝဲအါမး လၢသုးမိၤစိရီၤဒီး တပၣ်တံၣ်မိၤစိရီၤသန့ လၢပယီၤဖိဒိၣ်စိအဖီလၢန့ၣ်လီၤ.

ဖဲတၢ်သံကွၢ်အီၤ ဘဉ်မနုၤအယိ ULA ဃုထီၣ်ဝဲ ‘ခိၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်ရၢၣ်သန့’ ဖဲကလုာ်ဒုၣ်အါတက့ၢ် ဂုာ်ကျဲးစၢးလၢ ကသ့ၣ်ထီၣ် ‘ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့’ အခါလဲၣ်ဒီး အဝဲစံးဆၢလၢ

ထံဂုဏ်ကိရိတၢ်ဒိၣ်ထီၣ်ထီၣ်အံၤအပူၤ တၢ်ကဘၣ်ဆိကမိၣ်သယံၤ ဒံၣ်မိၣ်ကြၢၣ်စံၣ်တၢ်ဒိၣ်တုၣ်ခိၣ်ပွဲၤဒီး တၢ်နီၤဖးစိကမိၤန့ၣ်လီၤ.

တကးဒဲးဘၣ် လၢတၢ်ဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူၤတယီၤသန့အပူၤ အကါဒိၣ်မးလၢ ကကတိၤသကိးတၢ် လီၤတံၢ်လီၤဆဲး ကဘၣ်ဟ့ၣ်စိကမိၤမနုၤတဖၣ် ဆူကရၢဖိကိၣ်စဲၣ်မနုၤတဖၣ်လဲၣ်, ကဘၣ်ဟ့ၣ်အါထဲလဲၣ်စ့ၢ်ကိး န့ၣ်လီၤ. ဖဲန့ၣ်အဖီခိၣ် အဝဲစံးလၢ ဖဲၣ်ဒဲၣ်တယူၤတယီၤသန့ဒီး တၢ်ခဲလၢအတၢ်ထဲသိးတုၤသိးအဘၢၣ်စၢၤစ့ၢ်ကိး တၢ်ဖၣ်ဆၢလၢအိၣ်ဖျါတဖၣ်အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ဂုဏ်အံၤ န့ၣ်ဘညါမိၣ်စံးလၢ

“တၢ်လၢယၢၣ်ပၢၢ်မ့ၢ်ဝဲ တၢ်တယူၤတယီၤန့ၣ် အိၣ်လၢတၢ်လီၤခဲလၢၣ်ဒါ. ကမ့ၢ်တၢ်တယူၤတယီၤလၢတၢ်လီၤတနီၤလီၤ. ဘၣ်ဆၣ် လၢတၢ်ကဲခၢၣ်စးလၢကိၢ်စၢၤဖျိၣ်န့ၣ် ယဆိမိၣ်လၢတၢ်ခဲလၢၣ်မ့ၢ်တၢ်ထဲသိးတုၤသိးလီၤ. ဘၣ်ဆၣ်တၢ်လီၤ တနီၤန့ၣ် လၢကိၢ်အ့ဒယၢၣ်န့ၣ် မ့ၢ်လၢအပျံၤလၢကဟ်ဖျိၣ်ဒီးဟ်က့းစတၢၣ်အယိ တၢ်ဟ့ၣ်ဃာ်ခွဲးယၢၣ်လီၤဆီ, တၢ်ခွဲးတၢ်ယၢၣ်အဂၤ အါန့ၢ်ကိၢ်စဲၣ်အဂၤတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤတပၢၢ်ထီၣ်လၢတၢ်လီၤကိးပူၤဒဲးဒဲးဘၣ်” န့ၣ်လီၤ.

(တၢ်ထုးထီၣ်လၢ လါအီးကထိဘၣ် ၃၀, တၢ်ထံၣ်လိာ် သံကွၢ်)

အဝဲစံးကဒီးဆူညါလၢ တၢ်တယူၤတယီၤဒံၣ်အံၤန့ၣ် အခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢတၢ်ဂုဏ်မနုၤအဖီခိၣ် ဒီးကဘၣ်ကဲ တယူၤတယီၤလဲၣ်အဂီၢ် ကဘၣ်ဆၢတံၢ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်တၢ်ခဲလၢၣ်အကျါ အလီၢ်အိၣ်လၢကဘၣ်ကဲတၢ်ထဲသိး တုၤသိး ဒီးတၢ်တယူၤတယီၤအိၣ်ဝဲ ဒီးကိၢ်စဲၣ်လၢအန့ၢ်ဘၣ်စိကမိၤအါန့ၣ် မ့ၢ်ထီတကထၢန့ၣ် ကဘၣ်ဒိတၢ်ထဲသိးတုၤသိးလီၤဒီး တၢ်အိၣ်သးအံၤန့ၣ် ကီခဲဝဲလၢကတူၢ်လိာ်အီၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်သံကွၢ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် ကရၢဖိကိၣ်စဲၣ်တဖၣ် ကြးအိၣ်ဒီးစိကမိၤမနုၤတဖၣ်လဲၣ် ဒီးမ့ၢ်စူးကါဖဲၣ်ဒဲၣ် တယူၤတယီၤသန့န့ၣ် တၢ်တယူၤတယီၤစိကမိၤဒဲလဲၣ်န့ၣ် ကြးအိၣ်လၢကိၢ်စဲၣ်မနုၤလဲၣ်န့ၣ် မ့ၢ်တၢ်လၢအလီၤဂ့ၢ်လိာ် ဘျီလိာ်အါမးန့ၣ်လီၤ.

ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ဂုဏ်အံၤ ULA အပူၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါတဂၤဟ်ဖျါဝဲအတၢ်ထံၣ်လၢ

“ပဲ ULA/AA အတဲၵ်းဆၢထၢၵ်းမ့ၵ်း ရၢၵ်းခၢၵ်းပဒိၵ်းန့ၵ်း မ့ၵ်းရၢၵ်းခၢၵ်းကမ့ၵ်းတဖၵ်း အလီၵ်းခၢၵ်းသး ပဒိၵ်းန့ၵ်းလီၤ. တၢ်လီၤဆီလီၵ်းသးအိၵ်းသ့လၢဝီၵ်းဩၵ်းန့ၵ်းလီၤ. ပဲတဖၵ်းန့ၵ်း သးအိၵ်းသ့ၵ်းထီၵ်းတၢ်ရဲလီၵ်းဘၵ်းထွဲလၢ အကဲဘျး လၢပဒိၵ်းအဂၤတဖၵ်းန့ၵ်းလီၤ. လၢပတၢ်ထံၵ်းဆီကမိၵ်းအပူၤ ထံၵ်းဂၤကီၢ်ဂၤဂ့ၢ်ဝီၤ, တၢ်သးကျဲၤဖဲးမၤတၢ်ဆါ တၢ်ပူၤလီၵ်းတဖၵ်းအပူၤ တၢ်မၤသကိးတၢ်တဖၵ်းကအိၵ်းဝဲသ့လီၤ” န့ၵ်းလီၤ. (တၢ်ထုးထီၵ်းလၢ လါအိးကထိဘၢၵ်း ၃၀, တၢ်ထံၵ်းလီၵ်း သံကွၢ်)

ပုၤဘၵ်းမ့ၵ်းဘၵ်းဒါဝဲန့ၵ်း စံးဒီးဆူညါလၢ ဟီၵ်းခိၵ်းလီၤတၢ်အိၵ်းသးစ့ၢ်ကိး လီၵ်းကဝီၤလၢအိၵ်းဒီးနီၵ်းကစၢ်တၢ်ပၤပြဲးခွဲး အလၢအပဲၤတဖၵ်းလၢအမ့ၢ် “ဝး” ဒီး “မဲလါ” အပူၤ တၢ်ဘၵ်းတၢ်ဘၢ, မ့ၵ်းကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်ဒိၵ်းထီၵ်းလဲၵ်းထီၵ်း ဒီးကမ့ၵ်း မ့ၵ်းကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်အိၵ်းမ့ၵ်းတၢ်ဒိၵ်းထီၵ်းဘီၵ်းညီန့ၵ်း ဂ့ၤဒိၵ်းန့ၵ်းလီၵ်းကဝီၤအဂၤတဖၵ်း လၢကီၢ်ပယီၤအပူၤ ဒီးရၢၵ်းခၢၵ်း စ့ၢ်ကိး တၢ်ကဲထီၵ်းသ့လၢအဂ့ၢ်တဖၵ်းအိၵ်းဝဲဒီး ကသ့ၵ်းထီၵ်းဘီၵ်းထီၵ်းပဒိၵ်းသန့လၢ အဟံးန့ၵ်းမ့ၵ်းဒါပၤတၢ်လီၤလီၤဒီး ထံၵ်းကိးဖိကမ့ၵ်းန့ၵ်းလီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်တဖၵ်းအံၤအဖီခိၵ်း ခါဆူညါကီၢ်ပယီၤဖဲၵ်းဒဲၵ်းထံၵ်းဂၤကီၢ်ဂၤ ဒီးတၢ်သ့ၵ်းထီၵ်းတၢ်မ့ၵ်းတၢ်ခ့ၵ်းအဂီၢ် အကါဒိၵ်းအါမးလၢ ကအုၵ်းကီၢ်န့ၵ်း ဖဲၵ်းဒဲၵ်းကရၢဖိကီၢ်ဖဲၵ်းတဖၵ်းအကျါ တၢ်ရဲလီၵ်းဘၵ်းထွဲဒီး ပုၤစ့ၤဂၤကလုာ်ဒ့ၵ်း, ပုၤဘျးတၢ်ဘါတၢ်အဂၤတဖၵ်း လၢဖဲၵ်းဒဲၵ်းကရၢဖိကီၢ်ဖဲၵ်းတဘျးအပူၤ အခွဲးအယာ်န့ၵ်းလီၤ.

ဖဲတၢ်သံကွၢ်န့ၵ်းဘညါမိၵ်း ဘၵ်းထွဲဒီး ကလုာ်ဒ့ၵ်းတဖၵ်းအတၢ်ဃါဃုာ်အိၵ်းသ့ၵ်းလီၤသး လၢဖဲၵ်းဒဲၵ်းကရၢဖိကီၢ်ဖဲၵ်း တဖၵ်း လၢအဟဲအိၵ်းထီၵ်းသ့လၢခါဆူညါအကျါအခါ အဝဲစံးဆၢလၢ

“ယဆီမိၵ်းလၢ ပကဘၵ်းနီၤဟ့ၵ်းလီၤအါထီၵ်းတၢ်ကစီၵ်းလၢ ပကဒုးလိၵ်းထီၵ်းဖးထီၵ်း ပုၤစ့ၤဂၤခွဲးယာ်ထဲသိးတုၤသိး န့ၵ်းလီၤ. ပကဘၵ်းထဲးဂံၢ်ထဲးဘါအါထီၵ်းလီၤ. ပုၤစ့ၤဂၤလၢလီၵ်းကဝီၤအံၤ ကကဲထီၵ်းအပုၤစ့ၤဂၤအဂီၢ် ယဆီကမိၵ်းလၢ ကဘၵ်းနီၤဟ့ၵ်းလီၤတၢ်ကစီၵ်းလၢ ပုၤစ့ၤဂၤတဖၵ်းကန့ၵ်းဘၵ်းခွဲးယာ်ထဲသိးတုၤသိးန့ၵ်းလီၤ.

တၢ်အံၤမ့ၢ်ဝဲအလီၢ်ကဝီၤန့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်တၢ်ဒ်သိးအံၤအယိ ပကဘၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်အိၣ်သးဒ်အံၤလီၤ” န့ၣ်လီၤ.

(တၢ်ထုးထီၣ်လၢ လါအီးကထိဘၢၣ် ၃၀, တၢ်ထံၣ်လိာ် သံကွၢ်)

အဝဲစံးဆူညါလၢ မိၣ်ကီၢ်စဲၣ်ဒီးကညီကီၢ်စဲၣ်အပူၤ ပုၤကလုာ်ခံၣ်အိၣ်ယါယုာ်လိာ်အသး ဒီးတၢ်ကဘၣ် ဟ့ၣ်ခွဲးယာ်ထဲသိးတုၤသိး ဆူကလုာ်ဒုၣ်အဂၤတဖု လၢကီၢ်စဲၣ်တဘျီအပူၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ. တကပၤန့ၣ် ကီၢ်စဲၣ် အဆၢလၢအိၣ်ဟံၣ်တဖုန့ၣ် ကဲထီၣ်တသ့တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဖးဒိၣ်တဖု လၢတၢ်ဘျီထီၣ်ဖဲၣ်ဒဲၣ်သန့အဂီၢ်ဘၣ်, လၢညါလံၤန့ၣ် တၢ်တုၤကီၢ်အဆၢတဖုန့ၣ် အဂံၢ်စၢ်လၢတၢ်သန့သးလၢကလုာ်ဒုၣ်အတၢ်အိၣ်ဆိးအလီၤဒီး ခါဆူညါန့ၣ် မ့ၢ်သးအိၣ်ဆိတလဲ ကီၢ်စဲၣ်တဘျီအကီၢ်ဆၢန့ၣ် လိာ်လၢတၢ်ကနဲၣ်ဖျါထီၣ် ကမျၢၢ်လီၢ်ကဝီၤဖိတဖု အတၢ်ဘၣ်သးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်အဂၤတမံၤလၢအမ့ၢ် တၢ်အုၣ်ကီၤန့ၢ် ကရၢဖိကီၢ်စဲၣ်တဘျီအပူၤ ပုၤစ့ၢ်ကလုာ်, တၢ်ဘျီတၢ်ဘါ ကရူၢ်တဖုခွဲးယာ်စ့ၢ်ကီးအကါဒိၣ်ဝဲဒီး ဘၣ်ထွဲဒီး ပုၤမူးစလုာ်ဖိတဖုဒီးကလုာ်, တၢ်ဘျီတၢ်ဘါကရူၢ်အဂၤတဖု လၢရၢၣ်ခၢၣ်ကီၢ်စဲၣ်အပူၤအခွဲးအယာ်တဖုန့ၣ် ဖဲတၢ်သံကွၢ် ULA အပုၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါတဂၤအခါ အဝဲစံးဆၢလၢ

“လၢညါလံၤန့ၣ် ပဆိမိၣ်တဲသကိးဃာ်တၢ်လၢ ကဟ့ၣ်လီၢ်ကဝီၤတၢ်မၤခွဲးယာ် ဆူကလုာ်ဒုၣ်အဂၤတဖု လၢတမ့ၢ်ရၢၣ်ခၢၣ်ဖိ လၢအတၢ်စံၣ်စိၤတဲစိၤ, တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ, ပုၤဂ့ၢ်ဝီၤမ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်အိၣ်သးတဖုအဖိခိၣ် န့ၣ်လီၤ. အဲအံၤအဆၢကတီၢ်စ့ၢ်ကီး ပညူထီၣ်ဘျီထီၣ် ကလုာ်ဒုၣ်အဂၤတဖုလၢတမ့ၢ်ရၢၣ်ခၢၣ်ဖိ လၢအအိၣ်ဆိး လၢပတၢ်ပၤလီၢ်ကဝီၤတဖုအပူၤ အတၢ်နၢ်ပၢၢ်တၢ်နၢ်န့ၣ်လီၤ.” (တၢ်ထုးထီၣ်လၢ လါအီးကထိဘၢၣ် ၃၀, တၢ်ထံၣ်လိာ် သံကွၢ်)

အဝဲစံးဆာဆူညါလၢ၊ အဝဲသ့ၣ်အတၢ်ပၤတၢ်ပြဲးကရူၢ်တဖၣ် အပုၤမၤတၢ်အခိၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်လီၢ်တဖၣ်စ့ၢ်ကိး မ့ၢ်ဘၣ်ထွဲလၢကလုာ်ဒုၣ်ဂ့ၢ်ဝီတဖၣ်န့ၣ် ပျဲဝဲ ULA ကရူၢ်ဖိကလုာ်ဒုၣ်ကရၢဖိတဖၣ်, ပုၤတၢ်ခိၣ်န့ၢ်လၢအဘၣ်ထွဲ တဖၣ် ဟံးထီၣ်ဖိၣ်ထီၣ်ဝဲလီၤဒီး တၢ်ကဲထီၣ်လိၣ်ထီၣ်စ့ၢ်ကိး အိၣ်ဝဲတုၤအပတီၢ်တမံၤန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်ကျါၢ်တံၢ်

မ့ၢ်တဲဘၣ်ဃးဖဲၣ်ဒရဲၣ်သန့အဂ့ၢ်န့ၣ် ပဒိၣ်အပတီၢ်တဖၣ်အဘၢၣ်စၢၤ တၢ်နီၤဖးစိကမီၤ, ဒ်တၢ်ကတိၤသကိး အပတီၢ်အံၤတဖၣ်အပူၤ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အထူၣ်သၢမံၤ, ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံးတဖၣ်အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤ, ဖဲၣ်ဒရဲၣ် ယူၣ်နံးတဖၣ်အတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်အက့ၢ်အဂီၤအသိး သန့လၢကဘၣ်န့ၢ်ပၢၢ်ဒီးကတိၤသကိးတၢ်တဘျီဃီမ့ၢ်ဝဲ ဖဲၣ်ဒရဲၣ် တယူတဃီသန့န့ၣ်လီၤ. ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတဃီသန့အံၤအပူၤ တၢ်အမဲၢ်ဘၣ်လၢတၢ်ထီၣ်ဒွဲးမၤလိသ့တဖၣ် အိၣ်အါမးဒီး ဒ်ဖဲၣ်ဒရဲၣ်သန့အသူးအသ့ၣ်အဂၤတဖၣ်အသိး ထံကီၢ်တဘျီဒီးတဘျီ တၢ်လီၤဆီတဖၣ်အိၣ်ဝဲလီၤ.

သဲစး, ဂံၢ်ခိၣ်ထံးသဲစးအတက့ၢ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျၢသဲစးခိၣ်သ့ၣ်, သဲစးတၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်, လီၢ်ခၢၣ်သး ပဒိၣ်ဒီး ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံးလၢအဘၣ်ထွဲတဖၣ်အကျါတၢ်တူၢ်လိာ်အၢၣ်လီၤလံာ်ဃံးဃာ် အိၣ်အါမံၤသ့အသိး တၢ်သံကွၢ်လၢအမ့ၢ် စိကမီၤလၢအဟံၣ်ပနီၣ်န့ၢ်အီၤ (မ့တမ့ၢ်) ဘျီက့ၤ, တြျၢၣ်ကွၢ်အီၤသ့န့ၣ် ပဒိၣ်အပတီၢ်မနုၤ (မ့တမ့ၢ်) ကရၢလဲၣ်န့ၣ်စ့ၢ်ကိး အကါဒိၣ်မးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဂ့ၢ်ဂံၢ်ထံးတဖၣ်လၢ အခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢတၢ်အတီၤပတီၢ် နီၣ်ထီၣ်အဖီခိၣ်တဖၣ်လၢအမ့ၢ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်တယူတဃီသန့အပူၤ တၢ်အစၢထဲသိးတုၤသိး (equality of outcome), တၢ်အခိၣ်တဃာ်အိၣ်လၢပုၤတၢ်, တၢ်ဒိသဒါပုၤစ့ၤဂၤခွဲးယာ်တဖၣ်အိၣ်ဝဲအသိး အဂၤတကပၤန့ၣ် တၢ်ဂ့ၢ်ဂံၢ်ထံး လၢအမ့ၢ် တၢ်တ့ထီၣ်ပဒိၣ်သန့လၢအတုၤလီၤတီၤလီၤ, ကီၢ်အဆၢ, ပုၤဂ့ၢ်ဝီမ့ၢ်ကျါဝဲၤကွၢ်ဂံၢ်ထံးစံၣ်စိၤတဖၣ် လီၤဆီလိာ်သး, စံၣ်စိၤဂံၢ်ထံးလၢတဒ်သိးလိာ်သးတဖၣ် အိၣ်ဝဲန့ၣ်လီၤ.

လၢတၢ်ဂ့ၢ်ဂံၢ်ထံးတဖၣ်အဖီခိၣ် ထံကီၢ်တဘျီဒီးတဘျီ တၢ်စူးကါအက့ၢ်အဂီၤတဖၣ်လီၤဆီလိာ်သးအသိး စိကမီၤလၢဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံးလၢအဘၣ်ထွဲတဖၣ်စူးကါသ့,

စိကမီအံ့အသဲစးဒီးဆာကတီဂ်ဝီတဂ်ဂါတဂ်ကျၤတဖၣ်, ကီၢ်စဲၣ်ပတီၢ်ပဒိၣ် (လီၤလီၤဆီဆီ တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ် သဲစးအထူၣ်) န့ၣ် ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံးအံ့အတၢ်ကဲခါၣ်စးန့ၣ် လီၤဆီလိာ်သးန့ၣ်လီၤ.

ပဆိကမိၣ်သ့လၢ ကီၢ်ပယီၤအပူၤစ့ၢ်ကီး ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံး လၢကအိၣ်ဃုာ်သကိးတဖၣ်အကျါ တၢ်နီၤဖးစိကမီၤ အက့ၢ်အဂီၤတမံၤ လၢတယူတယီကအိၣ်ထီၣ်န့ၣ် တၢ်ဂ့ၢ်ကဲထီၣ်သ့တဖၣ်အကျါတမံၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဂ့ၢ်လၢကဘၣ် ဒုးဘၣ်ထွဲဆိကမိၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကလုာ်ဒုၣ်ထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ်တၢ်တဘၣ်လိာ်ဘၣ်စးလၢညါတဖၣ်, ကီၢ်အဆၢတၢ်အိၣ်ယံၤ (မ့တမ့ၢ်) တၢ်အိၣ်ဘူး, ပုၤဂ့ၢ်ဝီမ့ၢ်ကျါဝဲၤကွၢ်ဂံၢ်ထံးတဖၣ်တဒ်သိးလိာ်သး, တၢ်ပၤပြးအက့ၢ်အဂီၤလၢအလီၤဆီ လိာ်သး လၢအိၣ်ဟံၣ်စၢၤတဖၣ် ပၣ်ဃုာ်ဝဲန့ၣ်လီၤ. တကးဒဲးဘၣ် ကလုာ်ဒုၣ်တၢ်ထဲသိးတုၤသိး လၢ ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံး (ကီၢ်စဲၣ်) လၢအဘၣ်ထွဲအပူၤ ပုၤကလုာ်ဒီးတၢ်ဘူၣ်တၢ်ဘါပုၤစ့ၢ်တဖၣ်, ဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံးတဖၣ်အကျါ, ကလုာ်ဒုၣ်တဖၣ်အကျါ, လီၢ်ကဝီၤတၢ်ဂ့ၢ်လိာ်ဘျီလိာ်လၢကဲထီၣ်သ့ ဒီးဖဲၣ်ဒရဲၣ်ယူၣ်နံးလၢအါန့ၢ်တဘျီတဖၣ်အကျါ ကလုာ်ဒုၣ်လၢအိၣ်လီၤပြီၤလီၤပြီၤတဖၣ်အဂ့ၢ်စ့ၢ်ကီး တၢ်ဟံၣ်တ့ၢ်အီၤတသ့ဝဲဘၣ်. ကဘၣ်ကတိၤသကိးဒီးဒုးအိၣ်ထီၣ် တၢ်ကဲထီၣ်သးသ့တဖၣ်လၢ ထံၣ်ကီၢ်ဂ့ၢ်ဒီးတၢ်ဂံၢ်ထံးတဖၣ်နဲၣ်ဖျါထီၣ်ဝဲ ဒီးပုၤစ့ၢ်တဖၣ်အခွဲးယာ်, နီၢ်တဂၤ စ့ၢ်စ့ၢ်ခွဲးယာ်, တၢ်မုာ်တၢ်ခုၣ်လၢအိၣ်ဂၢၢ်ဆိးကျၤသ့တဖၣ်အကျါ တၢ်နီၤဖးစိကမီၤလၢ တုၤလီၤတီၤလီၤသ့တဖၣ် န့ၣ်လီၤ.

လိာ်ကွာ်သတြး

- Agranoff, R. (2010). Local Governments and Their Intergovernmental Networks in Federalizing Spain. London: McGill Queen's University Press.
- Aljazeera. (2019, August 5). India revokes disputed Kashmir's special status with rush decree. Retrieved from Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2019/8/5/india-revokes-disputed-kashmirs-special-status-with-rush-decree>
- Anastassia Obydenkova (2004) The Role of Asymmetrical Federalism in Ethnic-Territorial Conflict in the Era of Democratization: the RF as a case study.
- Andreu, J. M. (2019). Constitution and Refrendum on Secession in Catalonia. In A. L. Epifanio, Claims for Secession and Federalism (pp. 405-422). Cham: Springer.
- Anugwom, E. E. (2020). Development in Nigeria: Promise on hold? New York: Routledge.
- Ayele, Z. A. (2017). Constitutionalism: The Missing Element in South Sudan's Elusice Quest for Peace through Federalism. In C. M. Fomba, & N. Steytler, Decentralisation and Constitutionalism in Africa (pp. 234-256). New York: Oxford University Press.
- AYFERAM, G. (2023, August 17). Sudan's Conflict in the Shadow of Coups and Military Rule. Retrieved from Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/sada/90382>
- Bauböck, Rainer. 2001. "United in Misunderstanding?: Asymmetry in Multinational Federations." *Google Scholar*. https://scholar.google.com/scholar_lookup?&title=United%20in%20misunders tanding%3F%20Asymmetry%20in%20multinational%20federations&journal=ICE%20%E2%80%93%20Working%20Paper%20Series&volume=26&pages=1-51&publication_year=2001&author=Baub%C3%B6ck%2CR
- Bhattacharyya, H. (2023). Asymmetric Federalism in India: Ethnicity, Development and Governance. Cham: Springer.
- Constitutional Insight (2018) Asymmetric Territorial Arrangements in Decentralized System, Constitution Transformation Network.

- Christina Isabel Zuber (2010) *Understanding the Multinational Game: Toward a Theory of Asymmetrical Federalism* published by SAGE.
- Das, S. K. (2013). *Governing India's Northeast: Essays on Insurgency, Development and the Culture of Peace*. West Bengal: University of North Bengal.
- Egwim, A. I. (2020). *The Dynamics of Federalism in Nigeria*. Cham: Springer.
- FOF. 2021. "Countries - Forum of Federations." <https://forumfed.org/countries/>,
<https://forumfed.org/countries/>.
- Funk, Alixandra. 2010. "Asymmetrical Federalism: A Stabilizing or Destabilizing Factor in the Multinational Federation? A Comparative Study of Asymmetrical Federalism in Canada and Spain." In Semantic Scholar.
<https://www.semanticscholar.org/paper/Asymmetrical-Federalism%3A-A-Stabilizing-or-Factor-in/9a569f892d2c6db7d3435c95cf355c7b7cfacafd>.
- Gagnon, Alain-G. 2001. "The Moral Foundations of Asymmetrical Federalism: A Normative Exploration of Quebec and Canada."
[https://www.researchgate.net/publication/295548880_The_moral_foundations_of_asymmetrical_federalism_a_normative_exploration_of_Quebec_and_Canada_\(September_22,_2023\)](https://www.researchgate.net/publication/295548880_The_moral_foundations_of_asymmetrical_federalism_a_normative_exploration_of_Quebec_and_Canada_(September_22,_2023)).
- . 2009. "The Normative Foundations of Asymmetrical Federalism: The Canadian Situation from a Comparative Perspective." In *The Case for Multinational Federalism*, Routledge.
- Keay, J. (2010). *India: A History From the Earliest Civilizations to the Boom of the Twenty-First Century*. New York: Grove Press.
- Malwal, B. (2015). *Sudan and South Sudan*. New York: Palgrave Macmillan.
- Manoeli, S. C. (2019). *Sudan's "Southern Problem"*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Martinez-Vazquez, Jorge. 2003. "Asymmetric Federalism in Russia: Cure or Poison?" *Fiscal Fragmentation in Decentralized Countries: Subsidiarity, Solidarity and Asymmetry*.
- Mas, J. T. (2019). *Secession and Federalism. The Spanish Case*. In A. L. Epifanio, *Claims for Secession and Federalism* (pp. 389-404). Cham: Springer.
- Suberu, R. T. (2017). *Constitutional Infidelity and Federalism in Nigeria*. In C. M. Steytler, *Decentralisation and Constitutionalism in Africa* (pp. 101-132). Oxford: Oxford University Press.

- Simeon R. & Conway D-P (2001) *Federalism and management of conflict in multinational societies* (pp. 338-366). Oxford University Press
- Rao, M. Govinda, and Nirvikar Singh. 2004. "Asymmetric Federalism in India." *ResearchGate*.
https://www.researchgate.net/publication/46440919_Asymmetric_Federalism_in_India.
- Ronald L. Watts(1981), "Federalism, Regionalism, and Political Integration," in *Regionalism and Supranationalism: Challenges and Alternatives to the Nation-State in Canada and Europe*, ed. David M. Cameron
- Ronald L. Watts (2008), *Comparing Federal Systems* (Montreal, Kingston, London, Ithaca: Institute of Intergovernmental Organizations)
- Sahadzic, Maja. 2023. "Asymmetric vs. Symmetric Federalism: Equity vs. Equality." In , 165–75.
https://www.researchgate.net/publication/367392345_Asymmetric_vs_symmetric_federalism_equity_vs_equality.
- Tariq, Muhammad. 2020. "The Concept of Symmetry and Asymmetry in Federalism with a Brief Sketch of Economic Federalism." *Global Economics Review V*: 166–76.

ASYMMETRIC FEDERALISM

(အချိုးမညီ ဖက်ဒရယ်စနစ်)

**Constitutional
Federalism
Institute**